

De ervaring van gentrificatie in Ondiep vanuit jongerenperspectief

---

Sociale cohesie, sociaal netwerk en het sociaal kapitaal van jongeren in een gegentrificeerde buurt

---

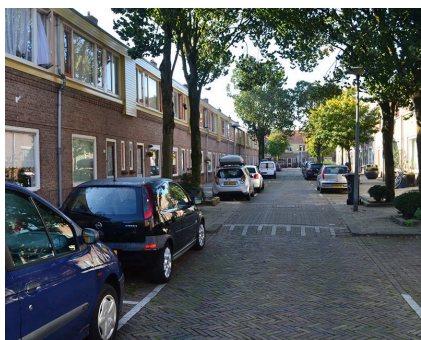
A.C.M. Groeneveld
December 2017

3991903
Master Thesis
Urban Geography
Geowetenschappen
a.c.m.groeneveld@students.uu.nl

Begeleidster: Dr. K. Visser
Tweede lezer: onbekend

Universiteit Utrecht
Faculty of Geosciences

Afbeeldingen van links naar rechts:

1. *Ondiep in 2013: Eentonig straatbeeld (Bron: eigen foto, 2013)*
2. *Ondiep in 2013: Renovatie van de woningen (Bron: eigen foto, 2013)*
3. *Ondiep in 2017: Vernieuwde woningvoorraad (Bron: eigen foto, 2017)*

Voorwoord

Voor u ligt mijn scriptie, *'De ervaring van gentrificatie in Ondiep vanuit jongerenperspectief: sociale cohesie, sociaal netwerk en het sociaal kapitaal van jongeren in een gegentrificeerde buurt'*. Deze scriptie heeft betrekking op de ervaringen van de sociale gevolgen van staatsgeleide gentrificatie bekeken vanuit een jongerenperspectief. Het onderzoek is uitgevoerd in de Ondiep, een buurt in Utrecht waar sinds 2007 gentrificatie gaande is. Door middel van semigestructureerde interviews is er inzicht verkregen in de ervaringen van jongeren van de sociale gevolgen van dit proces.

Nadat er allereerst een brede onderzoeksvraag was opgezet is deze verder afgebakend met behulp van mijn scriptiebegeleidster van de Universiteit Utrecht, Kirsten Visser. Het onderwerp leek mij een interessant en uitdagend vanwege het feit dat er tot nu toe weinig aandacht is besteed aan de mening van jongeren in het wetenschappelijke onderzoeksveld. Daarnaast vind ik de doelgroep erg interessant. Dit onder meer vanwege mijn passie voor het docentschap: ik vind de omgang met jongeren erg leuk. Tijdens mijn bacheloropleiding heb ik dan ook de Educatieve Minor succesvol afgerond. Een scriptie schrijven met de doelgroep jongeren sprak mij dan ook ten zeerste aan; het was een mooie kans om dit onderwerp te combineren met mijn andere passie, namelijk stadsgeografie. Over de uitvoering van dit onderzoek waarbij jongeren in een stedelijke context zijn geplaatst, ben ik dan ook zeer enthousiast. Tijdens het afnemen van de interviews ben ik erachter gekomen dat ik eveneens goed ben in de omgang met jongeren die een 'moeilijkere' achtergrond hebben dan de jongeren waaraan ik al had lesgegeven. Dit alles heeft ertoe geleid dat ik sinds augustus 2017 werkzaam ben als docente aardrijkskunde waarbij ik lesgeef aan alle niveaus: mavo, havo en vwo. Dit bevalt mij tot dusverre zeer goed.

Op deze plaats wil ik bovendien een aantal personen bedanken die mij hebben geholpen bij mijn scriptie. Dit onderzoek had niet plaats kunnen vinden zonder mijn begeleidster Kirsten Visser. Graag zou ik haar willen bedanken voor de begeleiding van mijn onderzoek en haar kritische feedback die mijn master thesis hebben aangescherpt en verbeterd. Tevens wil ik haar via deze weg bedanken voor alle ideeën, suggesties en handreikingen voor deze thesis. Ten tweede wil ik mijn medestudente Laura Barnhoorn bedanken. Zij heeft mij geholpen met het verkrijgen van een contactpersoon bij Stichting JoU! om in contact te komen met de jongeren van Ondiep. Tevens wil ik Manon, medewerkster van Stichting JoU! bedanken. Via haar heb ik toegang gekregen tot de jongeren van Ondiep en waren zij na enige tijd gewillig om met mij in gesprek te gaan. Ik wil natuurlijk ook de jongeren bedanken die met mij in gesprek wilden gaan: zonder hun mening en visie was dit stuk niet tot stand gebracht. Allen hartelijk bedankt voor uw bijdragen! Ten slotte wil ik ook mijn vrienden en familie bedanken voor alle steun, welke soms zeker nodig was!

Ten slotte rest mij u veel leesplezier toe te wensen met deze rapportage van het onderzoek. Het was een drukke periode, maar het eindresultaat is dat zeker waard geweest!

Utrecht, december 2017
Annemiek Groeneveld

Lijst van figuren en tabellen

Hoofdstuk 1.

Figuren:

Figuur 1.1. – Kaart van Ondiep in Utrecht

Figuur 1.2. – Opbouw van het rapport

Tabellen:

n.b.

Hoofdstuk 2.

Figuren:

n.b.

Tabellen:

Tabel 2.1. - Overzicht en kenmerken van de drie golven van gentrificatie

Hoofdstuk 3.

Figuren:

n.b.

Tabellen:

Tabel 3.1.- De vijf elementen van sociale cohesie (Kearns & Kamp; Forrest, 2000)

Hoofdstuk 4.

Figuren:

Figuur 4.1.- Het conceptueel model

Tabellen:

Tabel 4.1. – Activiteiten die jongeren ondernemen in de buitenruimte

Tabel 4.2. Plaatsen waar jongeren hun vrienden ontmoeten naar leeftijd in relatieve aantallen (%)

Hoofdstuk 5.

Figuren:

Figuur 5.1.- Overzichtsk kaart van historisch Ondiep

Figuur 5.2.- Veranderende huishoudenssamenstelling Ondiep weergegeven in relatieve aantallen (%)

Figuur 5.3.- De ouderdom van de woningen in Ondiep in relatieve aantallen (%)

Tabellen

Tabel 5.1.- Algemene gegevens over Ondiep en haar inwoners weergegeven in absolute aantallen

Tabel 5.2.- Leeftijdsopbouw van de bewoners van Ondiep weergegeven in relatieve aantallen (%)

Tabel 5.3.- Hoogst genoten opleiding van de bewoners in Ondiep weergegeven in relatieve aantallen (%)

Tabel 5.4.- Werkzoekenden en huishoudens met een laag inkomen in Ondiep in relatieve aantallen (%)

Tabel 5.5.- Gemiddeld besteedbaar inkomen Ondiep in absolute aantallen

Tabel 5.6.- Typen woningen in Ondiep weergegeven in relatieve aantallen (%)

Tabel 5.7.- Verdeling koop- en huurwoningen in Ondiep weergegeven in relatieve aantallen (%)

Tabel 5.8. – Gemiddeld rapportcijfer dat bewoners toekennen aan de sociale cohesie en buurtoordeel per woonbuurt in Utrecht in 2016

Tabel 5.9. - Sociale contacten in de buurt in relatieve aantallen (%)

Tabel 5.10. - Buurtbinding met de buurt in relatieve aantallen (%)

Hoofdstuk 6.

Figuren:

Figuur 6.1.- Ondiep gelegen in de buurt Noordwest in Utrecht

Figuur 6.2. - Kaart percentage kinderen per buurt gemeente Utrecht 2.0.

Tabellen:

Tabel 6.1.- Vragen behorend bij sociale cohesie

Tabel 6.2.- Vragen behorend bij sociaal kapitaal

Hoofdstuk 7.

Figuren:

n.b.

Tabellen:

n.b.

Hoofdstuk 8.

Figuren:

n.b.

Tabellen:

n.b.

Hoofdstuk 9.

Figuren:

n.b.

Tabellen:

n.b.

Inhoudsopgave

VOORWOORD	3
LIJST VAN FIGUREN EN TABELLEN	4
SAMENVATTING	9
HOOFDSTUK 1. INLEIDING	10
1.1. AANLEIDING	10
1.2. PROBLEEMSTELLING	11
1.3. MAATSCHAPPELIJKE RELEVANTIE	13
1.4. WETENSCHAPPELIJKE RELEVANTIE.....	14
1.5. GEOGRAFISCHE RELEVANTIE	15
1.6. LEESWIJZER	15
HOOFDSTUK 2. THEORETISCH KADER – GENTRIFICATIE: EEN MOGELIJKE OPLOSSING VOOR ACHTERSTANDSBUURTEN IN DE STAD	17
2.1. HET ONTSTAAN EN DE ONTWIKKELING VAN ACHTERSTANDSBUURTEN IN DE STAD.....	17
2.2. WAT IS GENTRIFICATIE?	17
2.2.1. <i>Definiëring van gentrificatie</i>	17
2.2.2. <i>Veranderingen van het gentrificatieproces</i>	19
2.2.2. <i>De veranderende bevolkingssamenstelling: omgang tussen sociale groepen</i>	19
2.2.3. <i>Staatsgeleide gentrificatie als mogelijke oplossing voor probleebuurt</i>	20
2.3. MOGELIJKE GEVOLGEN VAN GENTRIFICATIE	21
2.4. CONCLUSIE	21
HOOFDSTUK 3. THEORETISCH KADER – LEEFBAARHEID EN DE MATE VAN SOCIALE COHESIE IN DE BUURT	23
3.1. LEEFBAARHEID IN DE BUURT	23
3.2. SOCIALE COHESIE.....	24
3.2.1. <i>Diverse definities van sociale cohesie</i>	24
3.2.2. <i>Diverse dimensies van sociale cohesie</i>	24
3.2.2.1. <i>Sociale interactie</i>	25
3.2.2.2. <i>Gedeelde normen en waarden</i>	26
3.2.2.3. <i>Buurtbinding</i>	26
3.3. BUURTKENMERKEN DIE VAN INVLOED ZIJN OP SOCIALE COHESIE.....	27
3.4. CONCLUSIE	28
HOOFDSTUK 4. THEORETISCH KADER – DE ERVARING EN HET GEBRUIK VAN DE BUURT: HET SOCIALE NETWERK EN SOCIAAL KAPITAAL VAN JONGEREN	30
4.1. IS DE BUURT NOG STEEDS BELANGRIJK VOOR JONGEREN?	30
4.1.1. <i>Gebruik van voorzieningen en ontmoetingsplekken in de buurt</i>	31
4.1.2. <i>Onderhouden van sociale contacten in de buurt</i>	32
4.2. DE ERVARING VAN DE BUURT	33
4.3. KAPITAAL VAN JONGEREN	34
4.3.1. <i>Definiëring van sociaal kapitaal</i>	34
4.3.2. <i>Sociaal kapitaal van jongeren</i>	36

4.4. CONCEPTUEEL MODEL	37
4.5. CONCLUSIE	39
HOOFDSTUK 5. GEBIEDSBESCHRIJVING.....	40
5.1. ONDIEP IN DE TWINTIGSTE EN BEGIN VAN DE EENENTWINTIGSTE EEUW	40
5.2. SOCIAAL-DEMOGRAFISCH PROFIEL VAN ONDIEP	41
5.3. ONDIEP EN HAAR WONINGVOORRAAD	44
5.3. SOCIALE COHESIE IN ONDIEP.....	46
5.4. CONCLUSIE	47
HOOFDSTUK 6. METHODOLOGIE.....	49
6.1. HET ONDERZOEKSGBIED	49
6.1.1. <i>De keuze voor Utrecht</i>	49
6.1.2. <i>De keuze voor Ondiep</i>	50
6.2. METHODEN VAN ONDERZOEK.....	52
6.2.1 <i>Casestudie</i>	52
6.2.2. <i>Kwalitatieve onderzoeksmethode</i>	53
6.2.3. <i>Semigestructureerde interviews</i>	54
6.2.4. <i>De analyse</i>	54
6.3. ONDERZOEKSEENHEDEN	54
6.3.1. <i>Selectie en werving van participanten</i>	55
6.4. OPERATIONALISERING	56
<i>De buurt</i>	56
<i>Sociale cohesie</i>	56
<i>Sociaal kapitaal</i>	57
6.5. REFLECTIE	58
HOOFDSTUK 7. RESULTATEN – DE ERVARING VAN DE GEGENTRIFICEERDE BUURT EN HAAR SOCIALE COHESIE DOOR JONGEREN.....	61
7.1. DE SOCIALE COHESIE IN EEN GEGENTRIFICEERDE BUURT	62
7.3.1. <i>Sociale interactie met buurtgenoten</i>	62
7.1.2. <i>Gedeelde normen en waarden</i>	63
7.1.3. <i>Buurtbinding</i>	65
7.2. CONCLUSIE	67
HOOFDSTUK 8. RESULTATEN – HET SOCIALE NETWERK EN SOCIAAL KAPITAAL VAN JONGEREN IN EEN GEGENTRIFICEERDE BUURT	68
8.1. HET GEBRUIK VAN VOORZIENINGEN EN ONTMOETINGSPLEKKEN IN DE BUURT.....	68
8.2. HET PERSOONLIJKE SOCIALE NETWERK VAN JONGEREN	69
8.3. HET SOCIAAL KAPITAAL VAN JONGEREN IN EEN GEGENTRIFICEERDE BUURT	71
8.3.1. <i>Het sociaal kapitaal van jongeren</i>	71
8.3.2. <i>Mogelijke invloed van nieuwe bewoners op het sociaal kapitaal van jongeren</i>	72
8.4. CONCLUSIE	74
HOOFDSTUK 9. CONCLUSIE.....	76
9.1. CONCLUSIE	76
9.2. BELEIDSAANBEVELINGEN	79
9.3. AANBEVELINGEN VOOR VERVOLGONDERZOEK	81
LITERATUURLIJST	82

BIJLAGEN	93
BIJLAGEN I. KAART VAN DE BUURTEN IN NOORDWEST, UTRECHT	93
BIJLAGEN II. TOPIC LIST	94
BIJLAGEN III. ONTWIKKELING VAN CODEBOOM NVIVO	98

Samenvatting

Een zorgwekkende trend zoals beschreven in het artikel “De gescheiden werelden van Romano en Roemer” is dat jongeren van diverse sociale klassen nauwelijks meer met elkaar in contact komen. Dit heeft gevolgen voor de samenstelling van diens sociale netwerk en sociaal kapitaal. De Utrechtse wijk Ondiep is een voorbeeld van een achterstandsbuurt waar voornamelijk jongeren uit de lagere sociale klasse woonachtig zijn. Deze buurt was aan het begin van de eenentwintigste eeuw veelvuldig negatief in het nieuws, welke ertoe leidde dat Ondiep in 2007 werd benoemd tot Krachtwijk. Dit vormde een reden voor de Gemeente Utrecht om in te grijpen. Een mogelijke interventie om de problematiek in deze zogenoemde achterstandsbuurt op te lossen is tegenwoordig door middel van staatsgeleide gentrificatie. Fysieke herstructurering en verandering van de bevolkingssamenstelling moet hierbij uitkomst bieden om de achterstandsbuurt uit het slop te trekken.

Weinig onderzoek is er tot dusverre gedaan naar de ervaring van de sociale cohesie, het sociale netwerk en sociaal kapitaal in een gegentrificeerde buurt, laat staan dat de aandacht is uitgegaan naar deze ervaring vanuit een jongerenperspectief. Het doel van deze scriptie is het achterhalen hoe de jongeren de sociale veranderingsprocessen ten gevolge van gentrificatie ervaren. Hierbij is er nader ingegaan op de ervaring van de sociale cohesie, het sociale netwerk en de toegang en mate van het sociaal kapitaal waarover de jongeren beschikken in een gegentrificeerde buurt. De volgende hoofd- en deelvragen zijn hierbij opgesteld:

Hoe ervaren oorspronkelijk woonachtige jongeren in Ondiep de sociale cohesie en sociaal kapitaal in hun gegentrificeerde buurt?

1. Hoe is de buurt Ondiep de afgelopen jaren veranderd ten gevolge van staatsgeleide gentrificatie?
2. Hoe ervaren de oorspronkelijk woonachtige jongeren van Ondiep de sociale cohesie in hun buurt? Is dit veranderd over de afgelopen vijf jaar?
3. Hoe ervaren de oorspronkelijk woonachtige jongeren hun sociale netwerken en sociale activiteiten in een gegentrificeerde buurt?
4. In hoeverre en hoe hebben de van oorsprong jongeren toegang tot sociaal kapitaal in hun buurt? Is dit veranderd over de afgelopen vijf jaar?

Door middel van kwalitatieve onderzoeksmethoden, waarbij gebruik is gemaakt van semigestructureerde interviews, zijn de onderzoeksvragen beantwoord. De respondenten, veertien jongeren die ten minste vijf jaar woonachtig zijn in Ondiep in de leeftijdscategorie twaalf tot achttien jaar, zijn benaderd via de jongerenorganisatie JoU! Op basis van de gevoerde gesprekken met de jongeren van Ondiep kan er geconcludeerd worden dat zij de fysieke veranderingen ten gevolge van de staatsgeleide gentrificatie als positief ervaren. Over de sociale veranderingen, die centraal staan in deze scriptie, zijn de jongeren verdeeld. De komst van de nieuwe bewoners heeft voor hen weinig toegevoegde waarde voor hun sociale netwerk en hun sociaal kapitaal. Het is dan ook gebleken dat hun sociaal kapitaal onveranderd is ten aanzien van enkele jaren geleden: er is nog steeds enkel sprake van verbindend sociaal kapitaal en niet van overbruggend sociaal kapitaal. Ondanks de veranderingen die hebben plaatsgevonden in de bevolkingssamenstelling is er nog steeds sprake van homogene sociale netwerken welke functioneren als *social support* voor de jongeren. Ondanks de veranderingen in bevolkingssamenstelling ervaren de jongeren de sociale cohesie in de buurt positief, zij het wel zo dat deze lichtelijk is afgenomen. Dit wordt voornamelijk veroorzaakt omdat er sprake is van parallelle levens. Er is enkel sprake van beleefd contact tussen de oude en nieuwe bewoners, welke er niet toe leidt dat zij elkaar opnemen in hun privénetwerk.

Concluderend, de van oorsprong woonachtige jongeren ervaren hun gegentrificeerde buurt nog steeds positief, ondanks het feit dat dit niet tot nauwelijks invloed heeft gehad op hun sociale netwerk en hun sociaal kapitaal. De sociale cohesie wordt nog steeds als positief ervaren en de fysieke veranderingen zelfs als zeer positief. Er wordt aanbevolen om op zoek te gaan naar andere mogelijkheden om jongeren te laten stijgen op de sociaalmaatschappelijke ladder. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan het aanwakkeren van de intrinsieke motivatie van de jongeren in de lagere sociale klasse. De jongeren dienen zelf in te zien dat zij die sociaalmaatschappelijke stijging zelf kunnen bereiken door hun eigen inzet en niet noodzakelijk door contact met de hogere sociale klassen. Het in contact brengen van de hogere met de lagere sociale klassen heeft in dit onderzoek niet de voorziene uitwerking van het beleid gehad.

Hoofdstuk 1. Inleiding

1.1. Aanleiding

'De gescheiden werelden van Romano en Roemer' is een artikel dat ingaat op de huidige ontwikkeling dat steeds meer jongeren in Nederland opgroeien in armoede en achterstandsbuurten, waarbij de armere en rijkere kinderen steeds minder met elkaar in contact staan (Mebius, 2017). Een achterstandsbuurt betreft een buurt met een lage sociaaleconomische status, welke gebaseerd is op het opleidingsniveau van de buurtbewoners, het inkomensniveau en de mate van werkloosheid (Tierolf e.a., 2017). De kloof tussen arme en rijke gezinnen binnen Nederland en steden groeit (Mebius, 2017). Steden over de hele wereld kennen deze mate van verdeeldheid, waarbij onderscheid gemaakt kan worden tussen relatief goede en slechtere buurten. Wat een goede of een slechte buurt is, is afhankelijk van de problematiek die zich afspeelt in desbetreffende buurt en hoe dit wordt ervaren. Veelal zijn de problemen in de slechtere buurten met elkaar verweven. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan problemen op het gebied van leefbaarheid, overlast en criminaliteit, de staat van de fysieke leefomgeving en de lage sociale cohesie die onderling met elkaar in verband staan. Deze samenhangende problematiek in de slechtere buurten zijn aanhoudend waardoor er meer aandacht voor is gekomen. Dit heeft geresulteerd in het actieplan 'Van aandachtbuurt naar Krachtbuurt' van het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM). Door middel van dit actieplan moesten de problemen in deze zogenoemde achterstandsbuurten op een grootschalig en integrale wijze aangepakt worden (VROM, 2007).

Een mogelijke interventie om de correlerende problematiek in deze achterstandsbuurten op te lossen is door middel van gentrificatie. Doelstelling van gentrificatie wordt door de Boer en Doucet (2012) omschreven als '*algehele sociaaleconomische opwaardering van een buurt om op deze manier de leefsituatie van de bewoners te verbeteren*'. In de jaren zeventig en tachtig was dit voornamelijk gericht op de fysieke aspecten van de buurt. Deze aanpak was echter onvoldoende om de overkoepelende problematiek tegen te gaan. Naast de fysieke aspecten bleek tevens de sociale structuur van de buurt van belang te zijn. Achterstandsbuurten worden voornamelijk gekenmerkt door sociaaleconomische marginaliteit met sociale problemen zoals armoede, overlast en criminaliteit (De Boer & Doucet, 2012; Projectconsortium Sociale Cohesie, 2007). Een eenzijdige bevolkingssamenstelling kan een belangrijke oorzaak zijn voor het ontstaan en instandhouding van achterstandsbuurten. Vanwege dit inzicht stond in de jaren tachtig en negentig niet enkel de fysieke veranderingen centraal, maar kwam er ook aandacht voor de sociale en economische veranderingen in de buurt (Hamnett, 1984; Smith, 1979). Beleid richtte zich meer op de bevolkingssamenstelling: sociale menging stond centraal (Bolt & Torrance, 2005). Een belangrijk onderdeel hiervan was de aanpak van de woningvoorraad die voornamelijk bestond uit (sociale) huurwoningen. Door in te grijpen in de woningvoorraad, middels sloop en renovatie, verandert veelal ook de bevolkingssamenstelling van een buurt. De achterliggende gedachte is dat verandering van de bevolkingssamenstelling leidt tot minder concentratie van de 'probleemgroepen', welke indirect ertoe moeten leiden dat de problemen in de buurt afnemen (Sleutjes, 2006).

De gentrificatie die gaande is in de Utrechtse buurt Ondiep betreft staatsgeleide gentrificatie. Deze vorm van gentrificatie staat eveneens bekend als de derde golf van gentrificatie, welke startte in de jaren negentig ten tijde van de recessie. Projectontwikkelaars namen destijds minder risico en overheden zaten nog steeds met de problematiek in de achterstandsbuurt. De overheid zag staatsgeleide gentrificatie steeds vaker als oplossing om een sociale statusverandering in een achterstandsbuurt te bewerkstelligen (Davidson & Lees, 2005). Het beleid van de overheid richt zich steeds vaker op het creëren van sociaal gemengde buurten ter bevordering van de leefbaarheid en sociale cohesie in de buurt (Bolt & Van Kempen, 2008; VROM, 2007). Het mengen van deze diverse bevolkingsgroepen zou bovendien kunnen leiden tot uitbreiding van het sociaal kapitaal van de bewoner welke mogelijk een gunstig effect heeft op hun toekomst.

Maar hoe is het gesteld met de ervaring van de sociale cohesie en de toegang en mate van sociaal kapitaal van de jongeren in Ondiep? De dominante visie met betrekking tot de ervaring van gentrificatie in de literatuur betreft die van volwassenen, terwijl jongeren ook betrokken zijn bij dit proces en de gevolgen hiervan ervaren (Clampet- Lundquist, 2007). Elke bewoner van een buurt ervaart de sociale gevolgen die hiermee gepaard gaan in de buurt anders door diverse persoonskenmerken. Jonge bewoners ervaren hun woonomgeving bovendien anders dan volwassen bewoners. Hierdoor is het interessant om te onderzoeken hoe de jonge bewoners de veranderingen in hun gegentriceerde buurt ervaren. Een mogelijk probleem ten gevolge van de gentrificatie en bijbehorende sociale gevolgen is parallelle levens; de oorspronkelijke bewoners en de nieuwe bewoners leven dan in feite gescheiden van elkaar. Hierbij is er geen sprake van samenleven, enkel sprake van met elkaar in dezelfde buurt wonen. Dit kan de sociale cohesie in desbetreffende buurt verlagen en zou negatieve gevolgen kunnen hebben voor de toegang en mate tot sociaal kapitaal. Dit terwijl de achterliggende gedachte van het beleid juist is dat de bewoners van de sociaal hogere klassen juist toegang tot sociaal kapitaal kunnen verschaffen voor de bewoners uit de lagere sociale klassen.

1.2. Probleemstelling

Centraal in deze thesis staat de ervaring van de sociale gevolgen van staatsgeleide gentrificatie. De aandacht gaat hierbij uit naar de ervaring van de sociale cohesie en de toegang tot het sociaal kapitaal gezien door de ogen van jongeren die van oorsprong woonachtig zijn in de buurt Ondiep en die hier nu nog steeds wonen. In deze studie refereren 'van oorsprong woonachtige jongeren in Ondiep' naar de jonge bewoners van Ondiep die nog woonachtig zijn bij hun ouders in de leeftijdscategorieën 12 tot 18 jaar, die ten minste al vijf jaar woonachtig zijn in Ondiep. Er is voor deze minimale leeftijdsgrens gekozen gezien het feit dat de jongeren die twaalf jaar zijn destijds zeven jaar waren. De verwachting is dat deze jonge jongeren zich nog wel iets kunnen herinneren van de veranderingen als gevolg van gentrificatie. Met betrekking tot de maximum leeftijdsgrens is er gekozen voor achttien jaar, omdat dit onder meer de leeftijd is dat jongeren voor de wet volwassen zijn. Gezien het feit dat dit onderzoek de ervaring door een jongerenperspectief wil onderzoeken is er voor deze leeftijdsgrens gekozen. Ondanks het feit dat gentrificatie al sinds 2007 gaande is in Ondiep is er gekozen voor een woonduur van ten minste vijf jaar in plaats van tien. Dit gezien de gekozen leeftijdscategorieën.

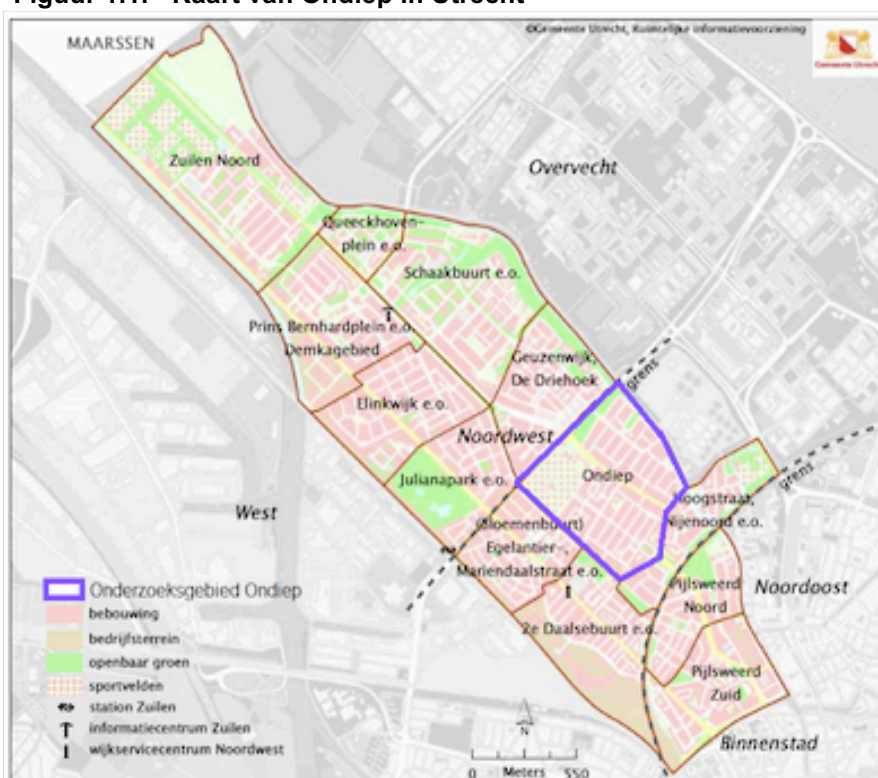
Het doel van de scriptie is om inzicht te verkrijgen in de ervaringen van de sociale veranderingen als gevolg van de staatsgeleide gentrificatie, gezien vanuit het perspectief van de van oorsprong woonachtige jongeren van Ondiep. De volgende hoofd- en deelvragen zijn hierbij opgesteld:

Hoe ervaren oorspronkelijk woonachtige jongeren in Ondiep de sociale cohesie en sociaal kapitaal in hun gegentrificeerde buurt?

1. Hoe is de buurt Ondiep de afgelopen jaren veranderd ten gevolge van staatsgeleide gentrificatie?
2. Hoe ervaren de oorspronkelijk woonachtige jongeren van Ondiep de sociale cohesie in hun buurt? Is dit veranderd over de afgelopen vijf jaar?
3. Hoe ervaren de jongeren hun sociale netwerken en sociale activiteiten in een gegentrificeerde buurt?
4. In hoeverre en hoe hebben de jongeren toegang tot sociaal kapitaal in hun buurt? Is dit veranderd over de afgelopen vijf jaar?

Zodoende is de overkoepelende doelstelling om de ervaring van de sociale cohesie in de gegentrificeerde buurt Ondiep door de ogen van jongeren te evalueren en de effecten van gentrificatie op de toegang en mate van het sociaal kapitaal van jongeren in kaart te brengen. Vanwege het feit dat er gedurende dit onderzoek gebruik wordt gemaakt van kwalitatieve onderzoeksmethoden is er de mogelijkheid om door te vragen en achterliggende redenties, gevoelens en ervaringen te achterhalen. Hierdoor is het mogelijk om zo'n compleet mogelijk beeld te schetsen van de ervaring van het gentrificatieproces en de invloed hiervan op de sociale cohesie in de buurt en het sociaal kapitaal van de jongeren. Er is hierbij gebruik gemaakt van semigestructureerde interviews, waarbij de respondenten de van oorsprong woonachtige jongeren zijn tussen de 12 en 18 jaar die in Ondiep wonen. Het onderzoeksgebied betreft Ondiep, een buurt gelegen in Noordwest in Utrecht (figuur 1.1.) in deze buurt zijn relatief veel jongeren woonachtig, en zijn er diverse problemen met betrekking tot de fysieke en sociale leefomgeving. Dit maakt Ondiep een interessant en geschikt onderzoeksgebied voor deze scriptie.

Figuur 1.1. - Kaart van Ondiep in Utrecht

1.3. Maatschappelijke relevantie

Gentrificatie is een proces dat zowel de oude als nieuwe bewoners van desbetreffende buurt aangaat. Centraal in deze studie staat de invloed van de staatsgeleide gentrificatie op de persoonlijke ervaring van de sociale cohesie van de jonge bewoners van Ondiep en de effecten van gentrificatie op diens sociale netwerk en sociaal kapitaal. Maatschappelijk gezien kan dit onderzoek om diverse redenen interessant zijn.

Het wordt allereerst steeds relevanter om de bewonerservaringen van gentrificatie te evalueren, gezien het feit dat de frequentie en omvang van gentrificatie is toegenomen (de Boer & Doucet, 2012). Een steeds grotere groep mensen ervaren de gevolgen van dit proces met als gevolg dat het relevanter wordt om dit te onderzoeken. Staatsgeleide gentrificatie heeft sinds 2007 bovendien een impuls gekregen als gevolg van de benoeming van de veertig krachtwijken in Nederland (Ministerie van Ruimtelijke Ordening en Milieu, 2007). De Utrechtse buurt Ondiep is een voorbeeld van zo'n benoemde Krachtwijk. Kenmerkend voor de woningvoorraad van Ondiep was het relatieve hoge aandeel sociale huurwoning. Aan het proces van gentrificatie zit om deze reden dan ook een keerzijde: een sterke daling van het aandeel sociale huurwoningen. Een groot aandeel van de oorspronkelijke bewoners welke woonachtig waren in de sociale huurwoningen zijn genoodzaakt om te verhuizen en plaats te maken voor een nieuwe groep bewoners (Davidson & Lees, 2005). Niet alle oorspronkelijke bewoners zijn genoodzaakt om te verhuizen, waardoor een deel van de bewoners na gentrificatie woonachtig blijft in de buurt. Vanwege de nieuwe bevolkingssamenstelling van de buurt rijst de vraag hoe de oorspronkelijke bewoners die in de buurt zijn achtergebleven deze fysieke en sociale veranderingen ervaren. Onderbelicht is de ervaring van de achterblijvers met betrekking tot de evaluatie van gentrificatie (De Boer & Doucet, 2012). Desondanks hebben de bewoners van een gegentrificeerde buurt dagelijks te kampen met de veranderingen die dit proces teweeg hebben gebracht met betrekking tot de fysieke omgeving en de sociale processen. Dit proces kent ook gevolgen die de bewoners als negatief kunnen ervaren. Hierbij kan gedacht worden aan de ontwikkeling van parallelle levens, sociale uitsluiting, en het niet meer thuis voelen in de buurt. Als gevolg van de mogelijke negatieve gevolgen voor de jonge bewoners van de zojuist genoemde processen is het noodzakelijk en urgent om te onderzoeken of deze processen zich eveneens afspelen in Ondiep onder de jonge bewoners. Met betrekking tot de vraag hoe de jonge bewoners gentrificatie ervaren, is nauwelijks aandacht aan besteed (Clampet -Lundquist, 2007). Gezien het feit dat deze jonge bewoners woonachtig zijn in deze buurt is het van belang om inzicht te verkrijgen in hun opinie ten aanzien van de gevolgen van de staatsgeleide gentrificatie. Vanwege de relatieve onderbelichting van de ervaring van de jonge bewoners van het gentrificatieproces en de gevolgen daarvan kan dit onderzoek wellicht een bijdrage leveren aan nieuwe inzichten omtrent dit onderwerp.

Dit onderzoek zal bovendien nieuwe inzichten verschaffen welke interessant kunnen zijn voor diverse partijen. Allereerst kan het interessant zijn voor de gemeente Utrecht, vanwege het feit dat het onderzoeksgebied gelegen is in de stad Utrecht. Ondiep werd in 2007 benoemd als Krachtwijk, met als gevolg dat de gemeente Utrecht staatsgeleide gentrificatie heeft ingezet. Een evaluatie van dit proces onder de jonge bewoners van de buurt lijkt een nuttige aanvulling vanwege het feit dat inzichten in deze studie wellicht bruikbaar zijn voor andere buurten waar staatsgeleide gentrificatie gaande is, dan wel zal plaatsvinden. Doordat deze studie op basis van empirisch onderzoek nader in zal gaan op deze ervaringen van de sociale cohesie en sociaal kapitaal van de oorspronkelijke jonge bewoners wordt het voor beleidsmakers mogelijk

om hier rekening mee te houden en hier meer op in te spelen. Deze bevindingen worden vertaald in beleidsaanbevelingen, zodat duidelijk wordt wat beleidsmakers kunnen betekenen om de ervaring van de sociale cohesie in een gegentrificeerde buurt te verbeteren. Het is ten tweede interessant voor de woningcorporatie Mitros, die actief is in Ondiep en een groot aandeel van de woningvoorraad in Ondiep beheert. Het betreft in dit geval een belangrijke actor die naast het financieel gewin eveneens tot doelstelling heeft om een prettige woonbuurt te creëren door de realisatie van buurtvoorzieningen en het verbeteren van de openbare ruimten. Voor deze woningcorporatie staat ook het thuisgevoel in de woonomgeving centraal (Huisman, 2012). Bewoners worden hierbij als een belangrijke partij beschouwd, omdat zij woonachtig zijn in de buurt en om deze redenen het beste weten wat er zich in de buurt afspeelt. Daarbij is er aandacht voor de ervaring van volwassenen maar de ervaring van jongeren bij dit staatsgeleide gentrificatieproces zijn nog onderbelicht. Om deze redenen kan het dus eveneens interessant zijn voor Mitros dat er onderzoek gedaan wordt naar de ervaring van het gentrificatieproces onder de jonge bewoners van de buurt Ondiep. Ten slotte is dit onderzoek interessant voor diverse instellingen die zich bezighouden met de toekomst van jongeren in achterstandsbuurtten. Hierbij kan gedacht worden aan instellingen zoals Stichting JoU! ,een lokale instelling welke zich bezighoudt met het coachen van jongeren in diverse achterstandsbuurtten. Deze instelling werkt in opdracht van de gemeente. NJR is een voorbeeld van zo'n instelling welke door geheel Nederland actief is. Zij houden zich bezig met het feit dat de stem van jongeren uit alle lagen, regio's en culturen in de samenleving gehoord moeten worden over spelende vraagstukken in de maatschappij. Gentrificatie is een voorbeeld van een dusdanig vraagstuk. In welke mate verandert het gentrificatieproces het sociale netwerk en sociaal kapitaal van de jongeren die woonachtig zijn in een achterstandsbuurt. Inzicht in desbetreffende vraag kan aanknopingspunten vormen voor desbetreffende instellingen.

1.4. Wetenschappelijke relevantie

Ondanks het feit dat er al enig onderzoek is gedaan naar de ervaring van gentrificatie heeft dit onderzoek een aantal innovatieve aspecten waardoor er nieuw licht geworpen kan worden op het proces van gentrificatie, de ervaring van de sociale cohesie in een gegentrificeerde buurt vanuit het perspectief van de jonge bewoners en de effecten van gentrificatie op het sociale netwerk en sociaal kapitaal van de jonge bewoners. Dit kan relevante input zijn voor het wetenschappelijke debat over de ervaring van de sociale cohesie in een gegentrificeerde buurt en effecten van gentrificatie op het sociaal kapitaal bezien door een jongerenbril.

Jongeren hebben in de wetenschap lange tijd niet in de belangstelling gestaan (James & Prout, 1997; James & James, 2004). Veelal werden jongeren niet opgenomen in studies of werden zij ingedeeld bij stromingen die dichtbij de kern van het onderwerp lagen, waarbij gedacht kan worden aan onderwijs en opvoeding (Brannen en O'Brien, 1995; James en Prout, 1997; Corsaro, 2005). Onderzoeken die gericht zijn op de ervaring van de buurt richten zich bovendien veelal op (jong)volwassenen: de ervaring van jongeren en kinderen zijn veelal uitgesloten. De jonge bewoners van de buurt ervaren deze herstructurering c.q. veranderingsprocessen anders dan volwassenen. Dit van belang, gezien het feit dat jonge bewoners de buurt anders beleven dan volwassenen (Visser, 2012; Emmelkamp, 2004). Zoals eerder gesteld is een ervaring subjectief en dus verschillend per bewoner. Het is van belang om je bewust te zijn van de verscheidenheid aan ervaringen. Dit is gelange tijd niet erkend, waardoor er een 'gat' is ontstaan in de wetenschappelijke literatuur. Om deze reden is het interessant om ook aandacht te besteden aan de ervaring van jonge bewoners in een

gegentrificeerde buurt. Jongeren weten veelal wat er in de buurt speelt, maar worden desondanks weinig gehoord of verkeerd geïnterpreteerd met betrekking tot hun ervaringen en gevoelens over veranderingsprocessen in de stad (Visser, 2012). Om deze reden is het eveneens van belang de ervaring van jongeren te achterhalen met het gentrificatieproces: dit is een stedelijks veranderingsproces dat continu en wereldwijd gaande is. Mogelijk wordt er in toekomstige gentrificatieprocessen meer aandacht besteed aan de ervaring en mening van jongeren en komt er eveneens meer aandacht in het stedelijk beleid voor de jonge bewoners. Jonge bewoners zijn namelijk de grootste gebruikers van de openbare ruimten in de stad en zijn dus in hoge mate gevoelig voor de gevolgen van diverse stedelijke veranderingsprocessen (Visser, 2012). Het perspectief van jongeren met betrekking tot de ervaring van gentrificatie is dus juist van belang, gezien het feit dat deze groep belangrijke gebruikers zijn van de stad. In de wetenschappelijke literatuur is bovendien nog weinig bekend over de ervaring van sociale cohesie in een gegentrificeerde buurt en de effecten van gentrificatie op het sociaal kapitaal, gezien door de ogen van jongeren. Er is kortom sprake van een empirisch tekort. Om deze reden richt dit onderzoek zich op de ervaring van de sociale cohesie in een gegentrificeerde buurt en de effecten hiervan op het sociale netwerk en sociaal kapitaal gezien door de ogen van jongeren. Een laatste manier waarop dit onderzoek een bijdrage kan leveren aan de wetenschap is door enkel gebruik van kwalitatieve methoden. Veel studies welke gericht zijn op het onderzoeken van gentrificatie berusten op kwantitatieve methoden, statistische analyses of is er sprake van triangulatie. Kwalitatieve methoden kunnen een diepgaandere analyse geven dan enkel het aantonen van een statistisch verband. Enkel het gebruik van kwalitatieve methoden kan dus een toevoeging zijn in het wetenschappelijke debat. Dit onderzoek kan dus mogelijk een bijdrage leveren aan nieuwe, interessante wetenschappelijke inzichten.

1.5. Geografische relevantie

Geografie heeft betrekking op de invloed van de ruimtelijke omgeving op de mens en diens gedrag: Ondiep wordt door jongeren op een bepaalde manier ervaren welke van invloed is op hun gedrag en het gebruik van de buurt. Concepten zoals 'gentrificatie', 'sociale cohesie', 'ervaringen' en 'gebruik van de buurt' zijn typische geografische concepten. Het niveau waarop dit onderzoek zich afspeelt is bovendien op lokaal schaalniveau, waarbij de Utrechtse buurt Ondiep als onderzoeksgebied dient. Wellicht bieden de uitkomsten van dit onderzoek input voor nader onderzoek naar de ervaring van jonge bewoners in gegentrificeerde buurten. In verband hiermede kan er dus gekeken worden naar de ecologisch validiteit van het onderzoek: in welke mate zijn de resultaten toepasbaar op andere sociale groepen, plaatsen of tijd.

1.6. Leeswijzer

In bovenstaande paragrafen zijn de hiaten in de wetenschappelijke literatuur over de ervaring van sociale cohesie door jongeren in een gegentrificeerde buurt en de effecten van gentrificatie op het sociaal kapitaal van jongeren geïdentificeerd en is de maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie van het onderzoek beschreven. In navolgende hoofdstukken worden deze geïdentificeerde hiaten in de literatuur opgevuld door middel van de beantwoording van de onderzoeksvraag en bijbehorende deelvragen. Figuur 1.2. geeft een schematische opbouw van dit rapport weer. Het rapport is opgedeeld in een theoretisch gedeelte en een empirisch gedeelte, welke van elkaar wordt gescheiden door het methodologisch hoofdstuk, waarin wordt beschreven hoe de theoretische overwegingen in de praktijk onderzocht zullen worden.

Figuur 1.2. - Opbouw van het rapport

Het eerste deel van dit onderzoek start met een literatuuroverzicht, welke een overzicht geeft van de belangrijkste wetenschappelijke theorieën en bevindingen met betrekking tot de onderzoeksvragen. In het eerste theoretische hoofdstuk wordt nader ingegaan op gentrificatie waarbij allereerst de aandacht uitgaat naar de oorsprong van dit proces en definities waarna de diverse typen gentrificatie worden beschreven. Nadat dit uiteen is gezet, wordt er ingegaan op diverse gevolgen van gentrificatie die een mogelijk verband hebben met de sociale cohesie en sociaal kapitaal in een gegentrificeerde buurt. In hoofdstuk drie staan vervolgens de theorieën centraal die ingaan op sociale cohesie als onderdeel van de leefbaarheid van de buurt. In het vierde hoofdstuk wordt het gebruik van de buurt voor de jonge bewoner beschreven, waarna wordt overgegaan op de theorie over de ervaring van de buurt en het (sociaal) kapitaal van jongeren. Dit laatste theoretische hoofdstuk wordt afgesloten met een conceptueel model, waarin alle concepten en onderlinge verbanden schematisch worden weergegeven. Hoofdstuk vier is het laatste theoretische hoofdstuk en sluit het literatuuroverzicht van deze rapportage af. Nadat de belangrijkste theorieën besproken zijn wordt er in hoofdstuk vijf een gebiedsbeschrijving gegeven van Ondiep; hierbij wordt er antwoord gegeven op de vraag 'Hoe is de buurt Ondiep de afgelopen jaren veranderd ten gevolge van staatsgeleide gentrificatie?'. Hoofdstuk zes functioneert als vertalend hoofdstuk tussen het theoretische en empirische gedeelte van deze thesis. In dit hoofdstuk worden de onderzoeksvragen getransformeerd en vertaald naar praktische instrumenten om de onderzoeksvraag en deelvragen te beantwoorden. In de navolgende twee hoofdstukken worden de resultaten van het onderzoek beschreven. In hoofdstuk zeven wordt hierbij ingegaan op de ervaring van sociale cohesie in de buurt waarin de tweede deelvraag worden beantwoord. Hoofdstuk acht gaat nader in op het persoonlijke sociale netwerk, het sociaal kapitaal en de effecten van gentrificatie op het sociaal kapitaal van de jonge bewoners, waarmee derde en vierde deelvraag wordt beantwoord. Ten slotte wordt er in hoofdstuk negen de belangrijkste conclusies gepresenteerd en wordt er gereflecteerd op de bevindingen. Gedurende dit hoofdstuk wordt de onderzoeksvraag beantwoord, en worden er beleidsaanbevelingen geschreven op basis van de resultaten.

Hoofdstuk 2. Theoretisch kader – Gentrificatie: een mogelijke oplossing voor achterstandsbuurtten in de stad

---

Er bestaan diverse theorieën, definities en typen van gentrificatie. Voorafgaande aan het empirische onderzoek is het belangrijk om inzicht te hebben in wat er wordt verstaan onder de term gentrificatie en hoe dit wordt geconceptualiseerd gedurende dit onderzoek. Het is daarnaast van belang om kennis te hebben over processen die ten grondslag liggen aan dit fenomeen en de ontwikkeling hiervan. In de eerste paragraaf van dit hoofdstuk wordt beschreven hoe de achterstandsbuurtten zijn ontstaan en zich hebben ontwikkeld in de stad, waarna vervolgens wordt ingegaan op de definitie van gentrificatie. Hierna komen de veranderingen die dit proces in de loop der tijd heeft doorgemaakt aan bod. In navolgende paragraaf worden de mogelijke gevolgen van gentrificatie uiteengezet, welke een mogelijk verband hebben met de ervaren sociale cohesie en het sociaal kapitaal van de bewoners. Dit hoofdstuk sluit af met een concluderende paragraaf.

2.1. Het ontstaan en de ontwikkeling van achterstandsbuurtten in de stad

Na de twee wereldoorlogen was er in West- Europa sprake van de opkomst van het Fordistische economische systeem, welke gepaard ging met selectieve suburbanisatie. In de stad bleven de lage inkomensgroepen achter: de bewoners die het zich niet konden veroorloven om de stad te verlaten (Sarkassian, 1976; Kesteloot, 2001). De lagere sociale klasse die achterbleef in de stad kwam in de jaren zestig in grotere problemen toen het Fordistische systeem zich in een crisisperiode bevond. Hierdoor werd de opwaartse mobiliteit op de arbeids- en woningmarkt van de lagere sociale klasse beperkt. Dit had tot gevolg dat deze bevolkingsgroep vastzat in de achterstandsbuurtten. De sociaaleconomische kwetsbare groepen raakten geconcentreerd en geïsoleerd in de zogenoemde achterstandsbuurtten, welke gekenmerkt worden door een verhoogd aandeel armoede en criminaliteit (Joseph e.a., 2007). Huishoudens die de economische middelen hadden om te verhuizen naar de *suburbs* deden dat en werden vervangen door arme huishoudens die ook vast kwamen te zitten in deze achterstandsbuurtten. Hierdoor kwamen de achterstandsbuurtten terecht in een neerwaartse spiraal waarbij de bewoners er niet in slaagden om aan de armoede te ontsnappen. In bovenstaande context van verloederde steden met een hoge concentratie van armoede ontstond het idee om de buurtten fysiek te upgraden en verschillende bevolkingsgroepen met elkaar te mengen: gentrificatie.

2.2. Wat is gentrificatie?

2.2.1. Definiëring van gentrificatie

De term gentrificatie werd voor het eerst gebruikt door Ruth Glass (1964), waarmee zij het proces omschreef dat zich destijds voltrok in de buurt *West End* in Londen. De nieuwe middenklasse keerden terug vanuit de *suburbs* naar de achterstandsbuurtten in de stad:

“One by one, many of the working-class quarters of London have been invaded by the middle classes – upper and lower. Shabby, modest mews and cottages – two rooms up and down – have been taken over, when their leases have expired, and have become elegant, expensive residences. [...] Once this process of ‘gentrification’ starts in a district it goes on rapidly until all or most of the original working-class occupiers are displaced and the whole social character of the district is changed.” Glass (1964, p. xviii)

Gentrificatie is een complexe term waarvan tegenwoordig vele definities bestaan, omdat het niet één proces is dat zich overal op de wereld op dezelfde manier voordoet. Er zitten grote verschillen in gentrificatie op verschillende locaties op de wereld en zelfs binnen steden (Hamnett & Randolph, 1986; Smith, 2002). Om tot een goede definitie te komen is het belangrijk om te realiseren dat diverse instanties en individuen, zoals makelaars, huisbazen, de overheid en oorspronkelijke bewoners, tegelijkertijd actief zijn in dit proces. Zij kunnen per situatie andere belangen hebben met als gevolg dat gentrificatie tegenwerken of juist stimuleren. Hierdoor ontstaat er een grote diversiteit aan trajecten die gentrificatie kan doorlopen. De beginsituatie waarin gentrificatie start is bovendien per situatie verschillend. Er kan hierbij gedacht worden aan een goed onderhouden buurt, maar ook aan een verwaarloosde achterstandsbuurt. In een goede definitie dient hier rekening mee te houden. In deze scriptie wordt de definitie gebruikt die gehanteerd wordt door Hoefnagel (2004): *“Gentrificatie omvat het proces waarbij een gebied, variërend van lage tot hoge status, sociale, fysieke en economische opwaarderingen ondergaat, welke gepaard kan gaan met de komst van nieuwkomers”*.

Gentrificatie is een proces dat zich in principe overal kan voltrekken. Desondanks betreft het veelal een buurt met een lage beginstatus op sociaal, economisch en fysiek gebied (Bailey & Robertson, 1997; Beauregard, 1996; Cole, 1985; Hackworth, 2002; Figueroa 1995; Smith 1996; Hamnett 1984; Schaffer & Smith 1986; Zukin 1987). Deze gebieden hebben deze lage status in de loop der tijd verkregen vanwege het feit dat deze buurten in een neerwaartse spiraal terecht zijn gekomen met als gevolg dat de fysieke leefomgeving is vervallen en verwaarloosd. Gentrificatie kan omschreven worden als het proces tussen de beginsituatie en de verbeterde eindsituatie (Atkinson 2000; Bailey & Robertson 1997; Beauregard 1986,1990; Hackworth 2002; Hamnett 1984; Figueroa 1995; Schaffer & Smith 1986; Smith 2002; Ward 1991; Zukin 1987). Deze verbeterde situatie betreft veelal opwaarderingen van de fysieke, economische en sociale leefomgeving in de buurt. De fysieke kwaliteit van de bebouwde omgeving gaat er voornamelijk op vooruit evenals de woningvoorraad. Gentrificatie wordt dus gebruikt om dit proces van positieve ontwikkeling van een buurt aan te geven: als gevolg van gentrificatie komen er veranderingen in een buurt met een lage status tot stand welke leidt tot een hogere status (Hoefnagel, 2004).

Door gentrificatie vindt er dus een statusverandering in de buurt plaats. Status is hierbij een begrip welke betrekking heeft op een drietal dimensies: fysiek, sociaal en economisch. Allereerst betreft het de fysieke verandering van de buurt, welke veelal ingaat op vernieuwing en renovatie van de woningvoorraad en verbeteringen van de overige gebouwde omgeving. Gentrificatie is eveneens een sociaal fenomeen. Als gevolg van de fysieke opwaardering vindt er ook sociale opwaardering plaats ten gevolge van de komst van nieuwe bewoners welke afkomstig zijn uit een sociaal hogere klasse. Deze sociale opwaardering heeft op zijn beurt ook gevolgen voor de commerciële faciliteiten in een buurt (Beauregard, 1986). De laatste dimensie is ten slotte de economische dimensie. Ten gevolge van de sociale opwaardering vindt er ook economische opwaardering plaats. Deze nieuwe sociale klassen die zich vestigt in het opgewaardeerde gebied beschikken over meer economische middelen (Hoefnagel, 2004| Smith, 1987).

2.2.2. Veranderingen van het gentrificatieproces

Gentrificatie heeft in de afgelopen decennia diverse ontwikkelingen doorgemaakt waardoor de huidige verschijningsvorm verschilt van de oorspronkelijke vorm (Lees, 2000; Hamnet, 19991). Vanwege het feit dat verschillende actoren in verschillende gebieden betrokken zijn bij het proces, zijn er verschillende vormen van gentrificatie te herkennen (Lees e.a., 2008).

Tabel 2.1. - Overzicht en kenmerken van de drie golven van gentrificatie

	Eerste golf	Tweede golf	Derde golf
Wanneer	1950 - 1970	1978 - 1988	1992 - 2000
Waar	In arbeidersbuurten nabij het stadscentrum in metropolen	In stadscentrum in metropolen en kleine wereldsteden	In buurten binnen en buiten het stadscentrum in elke stad
Omvang	Kleinschalig	Semi - kleinschalig	Grootschalig
Actoren	Individuele bewoners	Privéondernemers en overheid	Projectontwikkelaars en overheid

Hackworth & Smith (2001); Smith, (1996)

Deze eerste golf van gentrificatie voltrok zich in de jaren 1950 tot 1970 en betreft kleinschalige verbeteringen in arbeidersbuurten in de grote steden (Davidson & Lees, 2005). Dit is in feite gentrificatie zoals Glass (1964) beschreef in haar definitie. Individuen wilden wonen in fysiek slecht onderhouden woningen in arbeidersbuurten nabij het centrum. Dit gezien hun potentiële economische waarde (Clay, 1979; Smith, 1986). De nieuwe bewoners renoveerden zelf de woning en waren destijds de belangrijkste actoren in het gentrificatieproces. In de periode van 1978 tot 1988 voltrok de tweede golf van gentrificatie zich, welke plaatsvond op een grotere schaal dan de eerste golf. Niet langer vond gentrificatie enkel plaats in de grote wereldsteden, het verplaatste zich ook naar de kleine wereldsteden (Smith, 2002). Dit kan verklaard worden door de opkomst van de dienstensector in de jaren 1970 en 1980 en de daarmee gepaarde veranderende klassenstructuur van gentrificatie. De nieuwe middenklasse zag ook potentie in de arbeidersbuurten en verhuisden massaal naar deze buurten (Smith, 1986). Dit had tot gevolg dat de sociale samenstelling van de arbeidersbuurten veranderde evenals de voorzieningen in deze buurt (Doucet, 2009; Beaugregard, 1986). Het gentrificatieproces kreeg bovendien een bredere definitie: niet langer lag enkel de nadruk op de renovatie van de woningen. Het gentrificatieproces ging inmiddels ook gepaard met sociale, fysieke en economische veranderingen in de buurt (Williams & Smith, 1986; Hamnett, 1984; Smith, 1979). Er kan kortom gesteld worden dat het karakter van gentrificatie is veranderd en het steeds grootschaliger is geworden. De derde golf van gentrificatie startte in de jaren '90, ten tijde van de recessie. Projectontwikkelaars namen minder risico en overheden zaten nog altijd met het probleem van de achterstandsbuurt. Steeds vaker zag de overheid gentrificatie als oplossing om een sociale statusverandering in een achterstandsbuurt te bewerkstelligen (Davidson & Lees, 2005). Tegenwoordig staat dit ook wel bekend als staatsgeleide gentrificatie of herstructureringsprocessen.

2.2.2. De veranderende bevolkingssamenstelling: omgang tussen sociale groepen

Gentrificatie start dus bij de fysieke veranderingen, welke door de schaalvergroting van het proces leidt tot sociale veranderingen. Deze sociale veranderingen leiden ertoe dat de samenstelling van de bevolking in desbetreffende buurt verandert. Mensen met andere sociaaleconomische, etnische en religieuze achtergronden wonen nu samen in dezelfde buurt. In gegentrificeerde buurten, waar bewoners met verschillende achtergronden met elkaar samenleven, is het noodzakelijk dat er een bepaalde graad van 'omgaan met de ander' is.

Wessendorf (2014) benoemd dit als '*conviviality of civility*' waarin het proces wordt omschreven van: "*cohabitation and interaction that made multicultural a common feature of social life*" (p.393). Ondanks het feit dat veel mensen met elkaar mengen in de openbare ruimten, is dit niet terug te zien in de privérelaties (Wessendorf, 2013). Vanwege het feit dat bewoners wel in openbare ruimte bereid zijn om te mengen maar niet in hun privélevens ontstaan er in zekere mate parallelle levens: de bewoners wonen in dezelfde buurt maar komen niet of nauwelijks in contact met elkaar. Een manier om het contact tussen de bewoners te bevorderen kan door middel van ontmoetingen in en openbare ruimten. Volgens de contacthypothese van Elport kunnen deze ontmoetingen wel leiden tot het creëren van intercultureel begrip, ofwel begrip van de 'ander'. Amin (2002) introduceerde het concept van '*micro publics*' om dit intercultureel contact te bevorderen. Het betreft hierbij niet zozeer etnisch intercultureel begrip maar intercultureel begrip tussen verschillende sociale bevolkingsgroepen: de oude en nieuwe bewoners. *Micro publics* zijn openbare plekken waarbij het nagenoeg onmogelijk is om geen interactie te vertonen. Hier integreren mensen met elkaar vanwege een gemeenschappelijke activiteit. Wise (2007; 2010) omschrijft de *micro publics* als plaatsen waar mensen met verschillende achtergronden elkaar ontmoeten: het zijn '*transversal places*' waar interculturele ontmoetingen plaatsvinden en relaties gevormd kunnen worden. Lofland (1989) introduceert in verband met het belang van ontmoetingen het begrip *civility towards diversity*. Hierbij wordt verondersteld dat 'beleefdheid' bij een ontmoeting in een openbare ruimte inhoudt dat mensen elkaar hetzelfde behandelen terwijl ze de verschillen tussen personen negeren.

Openbare ruimten zouden dus gebruikt kunnen worden om interculturele ontmoetingen te stimuleren. Zelfs wanneer ontmoetingen niet noodzakelijkerwijs leiden tot cultureel begrip, leidt het wel tot culturele uitwisseling waardoor vooroordelen verminderd kunnen worden. Wessendorf (2012) veronderstelt dat de afwezigheid van dergelijke ontmoetingen de vooroordelen ten aanzien van de 'ander' vergroot. Ontmoetingen in openbare ruimten leiden bovendien tot meer tolerantie jegens elkaar vanwege het feit dat mensen in contact komen met het voor hen onbekende. De uiteindelijke doelstelling van deze ontmoetingen is dat diversiteit aan bevolkingsgroepen als een normaal onderdeel van het sociale leven wordt ervaren: '*common place diversity*' (Wessendorf, 2012). In deze context wordt diversiteit als positief ervaren, welke mogelijk terug te zien is in de omgang in de openbare ruimte.

2.2.3. Staatsgeleide gentrificatie als mogelijke oplossing voor probleembuurt

Tegenwoordig is de 'spontane vorm' van gentrificatie is ondergeschikt aan de 'staatsgeleide vorm': gentrificatie speelt een steeds belangrijkere rol in het huidige stedelijke beleid (Smith, 2002, Lees & Ley, 2008; Davidson & Lees, 2010). Het stedelijk beleid richt zich op het creëren van sociale menging door zich te richten op het differentiëren van de woningvoorraad. Hierbij wordt getracht dat de middenklasse terug naar de stad te lokken (Slater, 2006; Van Gent, 2009; Lees & Ley, 2008; Ostendorf e.a., 2001). De overheid speelt hierbij een belangrijke actor doordat zij allerlei middelen inzetten om de hogere sociale klasse aan te trekken. De verloederde buurten worden hierbij opgeknapt zodat zij een geschikte woonplaats vormen voor deze doelgroep. De beleidsambitie is duidelijk: differentiatie door middel van herstructurering (Ostendorf e.a., 2001). Volgens De Boer & Doucet (2012) is het doel van de huidige herstructureringsprojecten een algehele sociaaleconomische opwaardering van desbetreffende buurt zodat de leefsituatie van de bewoners wordt verbeterd. De aandacht gaat hierbij eveneens uit naar de verbetering van de sociale cohesie, leefbaarheid en fysieke kwaliteit in de buurt. Volgens de gemeente Utrecht zijn de herstructureringsprojecten in de

naoorlogse buurten, zoals in Ondiep, van belang voor de vitaliteit van de stad: getracht wordt om een complete evenwichtige stad te realiseren (Gemeente Utrecht, 2017)

2.3. Mogelijke gevolgen van gentrificatie

Concreet omvat het proces van gentrificatie dat de probleebuurt getransformeerd wordt tot een middenklasse buurt, waarbij de bevolkingssamenstelling van de buurt verandert (Atkinson, 2004). Bij de staatsgeleide vorm van gentrificatie wordt deze sociale menging bereikt door de uitvoering van beleid en diverse herstructureringsprocessen. Ten gevolge van staatsgeleide gentrificatie vindt er fysieke opwaardering plaats en komen er meer voorzieningen in de buurt. Op sociaal gebied zou het beleid leiden tot een hogere sociale cohesie, transfer van sociaal kapitaal en meer sociale mobiliteit voor de oorspronkelijke bewoner (Freeman, 2002; Davidson, 2008; Lees, 2008). Vanuit de visie die tegen de staatsgeleide vorm is, zijn de sociale effecten van deze zogenoemde sociale menging helemaal niet zo positief (Lees, 2008). Uitermark en collega's (2007) stellen dat de komst van nieuwe bewoners leidt tot een afname van de sociale cohesie van de buurt en aan afname van het sociaal kapitaal van de bewoners. Dit als gevolg van het feit dat er parallelle levens ontstaan tussen de oude en nieuwe bewoners. De nieuwe bewoners, de middenklasse, bouwt vooral voort op de netwerken met andere middenklassers: zij distantiëren zich van de oude bewoners. Bovendien neemt de sociale mobiliteit van de oorspronkelijke bewoners af: door de komst van de nieuwe bewoners moeten zij zich aanpassen aan de normen, waarden en levensstijl van de nieuwe bewoner. Ten slotte vindt er door staatsgeleide gentrificatie afbraak aan de sociale netwerken van de oude bewoners en voorzieningen plaats (Lees, 2008). Een mogelijk bijkomend gevolg is bovendien dat de arbeiders, etnische minderheden of andere kwetsbare groepen de buurt moeten verlaten door de stijgende huurprijzen (Freeman & Braconi, 2004).

2.4. Conclusie

Ten gevolge van de selectieve suburbanisatie bleven in de vorige eeuw voornamelijk de lage inkomensgroepen achter in de stad, welke achterstandsbuurten veroorzaakten (Sarkassian, 1976; Kesteloot, 2001). Tegenwoordig kampen we nog steeds met deze achterstandsbuurten. Gentrificatie wordt sinds de tweede helft van de twintigste eeuw door de overheid gezien als een oplossing om deze achterstandsbuurten uit hun neerwaartse spiraal te trekken. Doelstelling van gentrificatie volgens de Boer en Doucet (2012) is '*algehele sociaaleconomische opwaardering van een buurt met voornamelijk sociale huurwoningen om zo de leefsituatie van de bewoners te verbeteren*'. Gentrificatie betreft hierbij een proces waarbij er statusverandering plaatsvindt van desbetreffende buurt. Allereerst betreft het de fysieke verandering van de buurt, welke veelal ingaat op veranderingen in de woningvoorraad en gebouwde omgeving. Als gevolg van de fysieke opwaardering vindt er ook sociale opwaardering plaats ten gevolge van de komst van mensen uit een sociaal hogere klassen. De laatste dimensie is ten slotte de economische dimensie. Ten gevolge van de sociale opwaardering vindt er ook economische opwaardering plaats. Deze nieuwe sociale klassen die zich vestigt in het opgewaardeerde gebied hebben beschikking over meer economische middelen. Gentrificatie is bovendien een proces dat diverse ontwikkelingen heeft doorgemaakt en door de tijd heen van karakter is veranderd. Zo heeft het zich van een kleinschalig proces ontwikkeld naar een grootschalig proces waarbij er steeds meer actoren betrokken zijn geraakt. In de huidige vorm van gentrificatie, te weten staatsgeleide gentrificatie, is de overheid de belangrijkste actor. Het stedelijk beleid dat tegenwoordig gevoerd wordt, is gericht op het

creëren van sociale menging door zich te richten op het differentiëren van de woningvoorraad. Hierbij wordt getracht de middenklasse huishoudens terug de stad in te lokken door middel van het creëren van een divers woningaanbod (Slater, 2006; Van Gent, 2009; Lees & Ley, 2008; Ostendorf e.a., 2001). Gentrificatie is bovendien een proces dat niet zonder gevolgen gaande is. Zo zal er ten gevolge van staatsgeleide gentrificatie een fysieke upgrade plaatsvinden in de buurt en zullen er meer voorzieningen in de buurt komen. Economisch gezien heeft dit ook zijn voordelen en er komt een betere fiscale basis voor buurtontwikkeling. Over de sociale menging zijn verschillende visies. Zo zal volgens Uitermark en collega's (2007) de komst van nieuwe bewoners leiden tot afname van de sociale cohesie van de buurt en aan afname van het sociaal kapitaal van de bewoners. Dit terwijl de overheid voor ogen heeft dat gentrificatie juist leidt tot een hogere sociale cohesie, omdat de woonmobiliteit afneemt, en overdracht van sociaal kapitaal, omdat diverse sociale klassen met elkaar in een buurt moeten samenleven.

Hoofdstuk 3. Theoretisch kader – Leefbaarheid en de mate van sociale cohesie in de buurt

---

Ter afbakening van het empirische onderzoek is ervoor gekozen om dit onderzoek te richten op de ervaring van de sociale cohesie in een gegentrificeerde buurt onder de jonge bewoners van Ondiep en de effecten die gentrificatie heeft op de mate en toegang van hun sociaal kapitaal. Sociale cohesie kan hierbij als onderdeel worden gezien van de leefbaarheid van de buurt. Een leefbare buurt wordt geassocieerd als een buurt met afwezigheid van criminaliteit, overlast en andere maatschappelijke problemen, weinig sociaaleconomische achterstand en met een goede staat van de fysieke omgeving (RIGO, 2004). Gedurende de eerste paragraaf wordt er nader in gegaan op de leefbaarheid van een buurt. Volgens Wittebrood & van Dijk (2007) wordt sociale cohesie gezien als een indicator van de leefbaarheid; een verbindende factor tussen de fysieke en sociale kenmerken van een buurt. De mate van sociale cohesie is eveneens van belang om inzicht te verkrijgen in het begrip en de manier waarop de mensen samenleven in de buurt en hoe dit de ervaring van de buurt bepaalt. In de tweede paragraaf van dit hoofdstuk zal nader worden ingegaan op het begrip sociale cohesie, waarbij de diverse kenmerken van sociale cohesie worden toegelicht. Uiteindelijk leidt dit tot een definitie van het construct sociale cohesie. Vervolgens wordt er in de derde paragraaf nader ingegaan op bepaalde buurtkenmerken die van invloed zijn op de mate van aanwezige sociale cohesie.

3.1. Leefbaarheid in de buurt

De term leefbaarheid is een breed begrip welke vele omschrijvingen en definities kent. Het begrip is onder te verdelen in diverse factoren die samen de leefbaarheid van een buurt bepalen. Leefbaarheid kan bijvoorbeeld gedefinieerd worden als *'de mate waarin de sociale en fysieke leefomgeving aan de normen en waarden van de bewoners en/of gebruikers van het gebied voldoet'* (van der Elst e.a., 2006). Hieruit kan afgeleid worden dat leefbaarheid subjectief is en per persoon verschilt (Ledelmeijer e.a., 2008; Van Gent, 2009). Pacolet en collega's (2004) ondersteunen de bevinding dat de leefbaarheid van een buurt subjectief is. Volgens hen betreft leefbaarheid *'een kwaliteit van leven welke een subjectieve tevredenheid is'*. Inwoners kunnen dus verschillend oordelen over de leefbaarheid. De definitie welke ontwikkeld is door RIGO en het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne (RIVM) is als volgt: *'Leefbaarheid is de mate waarin de leefomgeving aansluit bij de voorwaarden en behoeften die er door de mens aan worden gesteld. Het gaat over de voorwaarden waaronder mensen in een bepaalde omgeving kunnen en willen samenleven'* (Van der Wouw, 2011, p.7). Ledelmeijer e.a. (2008) definiëren leefbaarheid als *"de mate waarin de leefomgeving aansluit bij de voorwaarden en behoeften die er door de mens worden gesteld"*.

Desalniettemin vertonen bovengenoemde definities gemeenschappelijke elementen (Goezinne en Verweij 1997; Praktijkgids Leefbaarheid 1999). Zo betreft het in elk geval de woonomgeving van individuen en is daarmee een buurtgebonden verschijnsel. Bij leefbaarheid gaat het specifiek om het samenspel tussen een drietal buurtkenmerken. Allereerst veronderstellen Wittebrood en collega van Dijk (2007) dat de fysieke kwaliteit van de woonomgeving van invloed is op de ervaring van de buurt. Als tweede factor benoemen zij dat de individuele kenmerken van bewoners bijdragen aan ervaring van de leefbaarheid van de woonomgeving. Het derde element, de sociale processen in een buurt, betreft het gebruik van en de gedragingen in de openbare ruimte, welke samen de sociale processen vormen. Deze sociale processen zijn cruciaal voor de leefbaarheid van een buurt. De voorzieningen

die deze processen faciliteren dragen vervolgens bij aan de mogelijkheden tot interactie tussen de bewoners, wat zorgt voor een sociale betrokkenheid binnen de buurt (Wittebrood & van Dijk, 2007). Deze laatste factor wordt ondersteund door Flap en Volker (2004). Zij stellen dat “[...] *naarmate in buurten het voorzieningenniveau hoger is, er meer sociale contacten en gemeenschapsgevoel zijn*”.

3.2. Sociale cohesie

3.2.1. Diverse definities van sociale cohesie

Volgens Wittebrood & van Dijk (2007) wordt sociale cohesie gezien als een indicator van de leefbaarheid van de buurt; een verbindende factor tussen de fysieke en sociale kenmerken van een buurt. Indien er sprake is van een goede sociale cohesie in de buurt dan zal dit de leefbaarheid ten goede komen en visa versa. Bovendien leidt een hoge sociale cohesie tot een positieve ervaring van de buurt (Wittebrood & van Dijk, 2007). Sociale cohesie kent evenals leefbaarheid vele definities. Om deze reden is het van belang om een duidelijk, afgebakende definitie van sociale cohesie te geven.

Zo wordt sociale cohesie door Schnabel (2000) als volgt omschreven: “*Sociale cohesie is de mate waarin mensen in hun gedrag en beleving uitdrukking geven aan hun betrokkenheid bij maatschappelijke verbanden in hun persoonlijke leven, als burger in de maatschappij en als lid van de samenleving.*” (Schnabel, 2000, p.22). Met deze definitie doelt Schnabel op de maatschappelijke betrokkenheid van het individu als lid van de samenleving. Sociale cohesie kan eveneens gedefinieerd worden als ‘*de interne binding van het sociale systeem*’ (Schuyt, 1997, in Bolt & Torrance, 2005, p.15). Bij zo’n systeem kan er bijvoorbeeld gedacht kan worden aan familie, vereniging of samenleving. Het kan zich bovendien uiten op verschillende schaalniveaus (Bolt & Van Kempen, 2003). In Nederland zijn er drie schaalniveaus opgesteld waarop sociale cohesie zich kan afspelen. Allereerst betreft dit het microniveau waarbij het individu persoonlijke relaties met iemand opbouwt. Binnen deze relaties bestaat sociale cohesie omdat mensen zich op de een of andere manier met elkaar verbonden voelen. Ten tweede betreft dit het mesoniveau, welke de groepen bevatten van verschillende culturele achtergronden die contacten en relaties met elkaar onderhouden. De betrokkenheid van het individu bij de samenleving en binding met de nationale identiteit vallen onder sociale cohesie op macroniveau (van der Kamp & Ottevanger, 2003). In deze thesis wordt er voornamelijk gericht op het micro – en mesoniveau. Al deze verschillende visies op sociale cohesie leidt tot de volgende definiëring van dit construct in deze rapportage: “*Sociale cohesie bestaat uit de onderlinge verbondenheid van de bewoners van een buurt door het ervaren van sociale interactie, gedeelde normen en waarden en de binding met de buurt.*” (Bolt & Torrance, 2005).

3.2.2. Diverse dimensies van sociale cohesie

De mate van sociale cohesie tussen buurtbewoners is dus van belang met betrekking tot het verkrijgen van inzicht in de ervaring van de buurt. De mate waarin buurtbewoners zich verbonden voelen met elkaar is afhankelijk van een aantal factoren. Wetenschappers identificeren diverse dimensies van sociale cohesie. Zo onderscheiden Kearns & Forrest (2000) een vijftal dimensies, te weten de mate waarin (1) de bewoners gemeenschappelijke normen en waarden hebben, (2) bewoners sociale controle uitoefenen, (3) bewoners zich solidair gedragen tegenover medebewoners, (4) er sociale interactie plaats vindt en (5) bewoners zich met zijn of haar buurt verbonden voelen, ook wel buurtbinding. In tabel 4.1. zijn deze vijf elementen nader beschreven.

Tabel 3.1.- De vijf elementen van sociale cohesie

Elementen van sociale cohesie	Beschrijving
1. Gemeenschappelijke waarden en een cultuur van burgerschap	Gemeenschappelijke doelen, morele principes en gedragscodes; steun voor politieke instituties en participatie in de politiek
2. Maatschappelijke orde en sociale controle	Afwezigheid van algemene conflicten en bedreiging van de bestaande orde; geen onbehoorlijk gedrag; effectieve informele sociale controle; tolerantie; respect voor verschillen; samenwerking tussen groepen
3. Maatschappelijke solidariteit en verkleining van welvaartsverschillen	Harmonieuze economische en sociale ontwikkeling en gemeenschappelijke normen; herverdeling van openbare middelen en kansen; gelijke toegang tot diensten en uitkeringen; bereidheid om maatschappelijke verplichtingen te erkennen en anderen te ondersteunen
4. Sociale netwerken en sociaal kapitaal	Hoge graad van sociale interactie binnen gemeenschappen en families; betrokkenheid in burgeractiviteiten en verenigingen; gemakkelijke oplossing van problemen van collectieve actie
5. Verbondenheid met een territorium en identiteit	Sterke gehechtheid aan plaats; verknoping van persoonlijke en plaats-identiteit

Kearns & Forrest, 2000

In het onderzoek van Bolt & Torrance (2005) worden deze vijf dimensies teruggebracht naar drie belangrijke dimensies van sociale cohesie; (1) sociale interactie, (2) gedeelde normen en waarden en (3) buurtbinding. Elke dimensie wordt beschreven in onderstaande subparagrafen.

3.2.2.1. Sociale interactie

De eerste dimensie betreft de sociale interactie, waarbij het gaat om diverse vormen van sociale contacten tussen de buurtbewoners. Het betreft hierbij sociale interacties tussen individuen welke de basis vormt voor sociale netwerken (Peters e.a., 2010; Potapchuk e.a., 1997). Indien de bewoner goede contacten onderhoudt in zijn buurt dan ervaart diegene het als prettig om te wonen in desbetreffende buurt. Dautzenberg (2008) veronderstelt dat buurtcontact een positieve invloed heeft op de leefbaarheid van de buurt en leidt tot meer sociale betrokkenheid. Het gaat echter niet alleen om het buurtcontact maar voornamelijk om de mate waarin deze buurtcontacten zouden leiden tot meer buurtgebondenheid (van der Horst e.a., 2001). Sociale cohesie kan dus versterkt worden door de uitbreiding van de persoonlijke netwerken van de buurtbewoners en door het opnemen van buurtbewoners in je vriendenkring (Flap & Volker, 2004). Indien er in de buurt sprake is van een verhoogd gemeenschapsgevoel, zullen buurtbewoners ook meer verbonden zijn met hun buurt en vindt er meer sociale interactie plaats. In verband hiermede introduceert het onderzoek van Granovetter (1973) de termen *strong ties* en *weak ties* om de sterkte van de contacten in de buurt aan te geven. Incidentele contacten of oppervlakkige contacten worden hierbij gedefinieerd als *weak ties*. Wanneer er slechts sprake is van beleefd contact - het gedag zeggen van elkaar - bestaat er geen contact tussen de buurtbewoners. Hierdoor kan echter welk publieke familiariteit ontstaan: doordat de buurtbewoners elkaar tegenkomen herkennen zij elkaar en kan er ook een verwachtingspatroon ontstaan. Juist deze korte ontmoetingen verhogen het onderlinge vertrouwen in de buurt. Desalniettemin vallen deze sociale relaties onder *weak ties*. *Strong ties* verwijst naar het hebben van goed contact met de buurtbewoners. Bewoners met goed sociaal contact kennen een sterke sociale en fysieke verbondenheid met de buurt (Dekker & Bolt, 2005).

3.2.2.2. Gedeelde normen en waarden

Gedeelde normen en waarden is het tweede aspect van sociale cohesie. De achterliggende gedachte is dat indien bewoners dezelfde normen en waarden met elkaar delen er een onderlinge verbondenheid ontstaat. Indien er overeenstemming is over bepaalde aspecten die van belang worden geacht voor woonomgeving dan zal dit de leefbaarheid ten goede komen. Huishoudens hebben volgens Van Beckhoven en Van Kempen (2002) vaak de behoefte om bij gelijksoortige in de buurt te wonen, welke voor hen het gevoel van veiligheid, herkenning en steun geeft. Het is belangrijk voor de buurtbewoners dat deze gelijkgerichte opvattingen in stand worden gehouden en dat ze worden nageleefd. De overeenkomstige normen en waarden tussen buurbewoners kunnen echter onder druk komen te staan als gevolg van de komst van nieuwkomers in de buurt welke andere sociale normen en waarden hanteren.

Een belangrijk onderdeel van gedeelde sociale normen en waarden is bovendien het sociale netwerk binnen de buurt. Het model van *collective socialization* sluit hierop aan (Galster, 2012). Het achterliggende idee van de socialisatietheorie is dat de bewoners opvattingen, normen en gedrag ten aanzien van elkaar ontwikkelen met oog op bijvoorbeeld hun school en carrièremogelijkheden. Deze ideeën en gedragingen wordt overgenomen omdat dit als normaal wordt ervaren: het is alom geaccepteerd in de buurt. Door sociale contacten in de buurt en het vertonen van interactie in openbare ruimten worden de overheersende normen en waarden onderling overgenomen (Visser e.a., 2015). Volgens Andersson (2001) en Miltenburg (2017) kan het overnemen van normen en waarden de kansen van jongeren beperken of juist versterken. Dit verloopt via rolmodellen en *peers*.

3.2.2.3. Buurtbinding

Het derde aspect dat onderscheiden wordt is de buurtbinding waarmee bedoeld wordt op de mate waarin mensen zich kunnen identificeren met hun buurbewoners, zich betrokken voelen en de mate waarin zij zich 'thuis voelen' in de buurt (Lupi, 2005; van Marissing, 2008). Het concept 'thuis voelen' is ingewikkeld en kan evenals leefbaarheid en sociale cohesie als containerbegrip worden gezien. Allereerst kan er gesteld worden dat thuis voelen een emotionele verbinding is met een plaats, waarbij mensen hun identiteit vormgeven (van der Graaf & Duyvendak, 2009). Er kan gesteld worden dat een plaats hierbij een betekenisvolle locatie is voor een individu (Lewicka, 2011). Je thuis voelen in de buurt en onderlinge verbondenheid met je buurbewoners zouden volgens Duyvendak en collega Wekker (2015) randvoorwaarden zijn voor een goede en leefbare buurt. Zij veronderstellen dan ook dat het beleid ervan uit gaat dat de levenskwaliteit in achterstandsbuurten vooruitgaat indien bewoners het gevoel hebben zich er thuis te voelen.

De mate waarin de buurbewoner zich verbonden voelen met hun omgeving is een belangrijke dimensie van sociale cohesie: indien mensen zich meer verbonden voelen met de buurt is de sociale cohesie hoger (De Kam & Needham, 2003; Friedkin, 2004; Forrest & Kearns, 2001). Buurtbinding bevat een tweetal dimensies: sociale en fysieke hechting. Sociale buurthechting is de hechting aan de mensen die op een bepaalde plek wonen: de mensen die hier wonen spelen een rol bij het ontstaan van binding met deze plekken (Low & Lawrence, Zuniga, 2003). De bewoners hechten zich aan de sociale processen die zich afspelen op desbetreffende plek, wat kan plaatsvinden doordat ze een hechte band hebben met de buurbewoners of doordat ze vertrouwd zijn met de buurbewoners (Duyvendag & Wekker, 2015). Het gevoel van buurtbinding kan bijvoorbeeld ontstaan door het hebben en onderhouden van veel sociale contacten in de buurt (Bolt & Van Kempen, 2008). Als gevolg van sociale interactie met

buurtbewoners en het opdoen van ervaringen wordt er een emotionele band gevormd met de buurt (Low & Altman, 1992). Uit het onderzoek van Cuba & Hummon (1993) worden zes motieven geïdentificeerd waarom bewoners zich in een buurt thuis voelen. Deze motieven zijn van sterke sociale aard: (1) persoonlijk (zich vertrouwd voelen in de omgeving); (2) familie in de buurt of omgeving; (3) vrienden in de buurt of omgeving (inclusief vriendschappelijke omgang met burens); (4) verbondenheid met de gemeenschap (aantrekkelijke levensstijl, actieve buurt); (5) werkzaam in de buurt (thuiswerken, werkt voor organisatie in de buurt); (6) bezit in de buurt (eigenwoningbezit, winkel of bedrijf in de buurt). Verbondenheid met de buurt kan bovendien gezien worden als gevoel om ergens bij te horen. Indien een individu zich niet verbonden voelt dan heeft diegene het gevoel nergens bij te horen. Dit komt tot uiting komt in een gebrek aan sociale cohesie. Deze verbondenheid kan toenemen indien opvattingen van de bewoners homogeen zijn, welke bereikt kan worden indien de bewoners dezelfde normen en waarden hebben (Felling, 2004). De fysieke buurthechting richt zich op de kenmerken van een locatie: in dit geval kenmerken van de buurt. De buurtbewoners zijn dus zeer gehecht aan een bepaalde locatie in de buurt. Deze twee dimensies van buurthechting, sociaal en fysiek, kunnen tegelijkertijd bestaan; bewoners kunnen zich gehecht voelen aan de buurt als fysieke plek en de bewoners die daar wonen. Maar het is ook mogelijk dat de bewoner zich aan slechts een dimensie hecht: bijvoorbeeld dat de bewoners zich wel hechten aan de fysieke buurt maar niet aan de bewoners die woonachtig zijn in de buurt of visa versa. Uit onderzoek is gebleken dat zowel de fysieke als sociale buurtomgeving van belang is voor de mate van buurtbinding. In achterstandsbuurten kennen bewoners doorgaans minder buurtbinding. De buurtbinding staat continu onder druk doordat er regelmatig herstructureringen plaatsvinden. De oorspronkelijke bewoners 'vervreemden' van de sociale dimensie, maar de fysieke binding met de buurt verandert positief (van der Graaf & Fuyvendak, 2009).

Deze drie aspecten zijn onderling met elkaar verbonden, en kunnen variëren in de mate waarin deze plaatsvinden in een bepaalde buurt en bepalen samen de ervaren sociale cohesie van de buurt. Het bewust zijn van de omgeving en het kennen van de buurtbewoners kan bijdragen aan een gevoel van veiligheid, vertrouwen, inzicht bieden in normen, waarden en gewenst gedrag (Goffman, 1971). Daarnaast zorgt sociale interactie tussen buurtbewoners ervoor dat zij elkaar leren kennen en dus dat de bewoners zich meer thuis voelen in hun buurt (Blokland, 2009; Bolt & Torrance, 2005; Broekhuizen & Van Wonderen, 2012). Het hebben van een sociaal netwerk in de buurt versterkt bovendien het gevoel om ergens bij te horen. In dit geval de buurt en versterkt dus de buurtbinding (Van Bergeijk e.a., 2008).

3.3. Buurtkenmerken die van invloed zijn op sociale cohesie

Volgens het onderzoek van Bolt & Torrance (2005) dragen bepaalde buurtkenmerken bij aan de mate van sociale cohesie. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen drietal verschillende buurtkenmerken die van invloed zijn op de sociale cohesie. Het betreft de etnische diversiteit, het woningaanbod en voorzieningen (Knol e.a., 2002; Galster, 2010; Sampson & Raudenbush, 1999).

3.3.2.1. Etnische diversiteit

Een buurt die wordt gekenmerkt door etnische diversiteit wordt veelal in verband gebracht met een lage sociale cohesie vanwege het feit dit de eensgezindheid van de buurt zou belemmeren (Tolsma e.a., 2009; Lancee & Dronkers, 2008; Sampson & Grover, 1989). In een buurt met veel etnische diversiteit is het onderlinge vertrouwen tussen de bewoners veelal laag en zijn

er weinig sociale contacten in de buurt (Costa & Kahn, 2003). Deze bevinding wordt bevestigd door de contacthypothese van Allport (1954) waarin wordt gesteld dat mensen graag omgaan met mensen die vergelijkbare achtergrondkenmerken vertonen. Contacten tussen individuen van diverse sociale bevolkingsgroepen vindt nauwelijks plaats en wordt veelal ook vermeden (Putnam, 2000; Vermeulen, 2001). Met betrekking tot de aanwezige spanningen tussen diverse bevolkingsgroepen tonen Bolt & Torrance (2005) aan dat deze veelal het gevolg zijn van botsende en ongedeelde of verschillende levensstijlen. Dit vertoont op zijn beurt weer een relatie met de verschillende heersende normen en waarden (Blokland, 2008). Om deze diversiteit te overbruggen zal er contact gemaakt moeten worden tussen de buurtbewoners. Hierdoor leren ze elkaar kennen en maken ze dus kennis met de normen en waarden van de ander.

3.3.2.2. Woningaanbod en woonstabiliteit

Volgens Wittebrood & Permentier (2011) kan een hoog aandeel (sociale) huurwoningen een negatieve invloed hebben op de sociale interactie tussen de buurtbewoners. Door een verhoogde residentiele mobiliteit wordt het de bewoners bemoeilijk om zich aan de buurt te binden: de woonstabiliteit is laag. De menging van de woningvoorraad leidt tot veranderingen in de bevolkingssamenstelling waardoor diverse bevolkingsgroepen samen met elkaar in een buurt leven. Het beleid was gericht op het verkopen van sociale huurwoningen met als doel om welvarendere bevolkingsklassen aan te trekken (Wittebrood & Permentier, 2011). De woningstabiliteit moet hiermee dus toenemen wat de sociale cohesie ten goede zou moeten komen. Diverse onderzoeken hebben echter aangetoond dat het herstructureringsbeleid geen effect heeft op de sociale interactie tussen bevolkingsgroepen (Bolt & Torrance, 2005; Ouwehand & Davis, 2004; Van der Graaf & Duyvendak, 2005; Van Beckhoven & Van Kempen, 2006). De contacthypothese van Elport biedt wederom een verklaring voor de keuze die mensen maken om in een bepaalde buurt te gaan wonen. Deze keuze wordt ondersteund door de wens van mensen om te willen wonen bij mensen die op hen lijken (McPherson e.a. 2001). Woonwensen kunnen echter niet altijd gerealiseerd worden als gevolg financiële beperkingen. Op deze manier kan de woningvoorraad in bepaalde buurt eveneens van invloed zijn op de aanwezigheid van gedeelde normen en waarden in de buurt (Broekhuizen e.a., 2013).

3.3.3.3. Voorzieningen

De aanwezigheid van voorzieningen in de buurt is van belang voor het ontstaan van sociale cohesie. Dit gezien het feit dat deze voorzieningen kunnen functioneren als ontmoetingsplekken voor (jonge) bewoners (Bergeijk e.a., 2008; Peters e.a., 2010). Openbare ruimten zijn hierbij ook van belang (Volker e.a., 2007). Volgens Karsten en collega's (2003) zijn de mate van buurtverbondenheid en sociale contacten grotendeels afhankelijk van het gebruik van de lokale voorzieningen. Met betrekking tot de buurtvoorzieningen zijn er gradaties waarbij zij kunnen dienen als ontmoetingsplek voor sociale interactie: een buurtcentra heeft een functie als ontmoetingsplek, terwijl een supermarkt een bijdrage heeft aan publieke familiariteit (Bergeijk e.a., 2008; Blokland & Nast, 2014).

3.4. Conclusie

Leefbaarheid en de mate van sociale cohesie in een buurt staan nauw met elkaar verbonden. Indien het goed gesteld is met de leefbaarheid het eveneens goed gesteld is met de sociale cohesie en visa versa. Het begrip sociale cohesie is evenals leefbaarheid een containerbegrip: er worden tegenwoordig vele definities van gehanteerd. Om deze redenen zijn er diverse

definities en dimensies beschreven van dit begrip. Uiteindelijk richt het concept van sociale cohesie zich op een drietal aspecten. Allereerst betreft dit de sociale interactie, waarbij het gaat om diverse vormen van onderlinge sociale contacten tussen bewoners welke de basis vormen voor sociale netwerken (Peters e.a., 2010; Potapchuk e.a., 1997). Gedeelde normen en waarden is een tweede aspect, waarbij er gedacht wordt dat overeenstemming over bepaalde aspecten van invloed is op de sociale cohesie en de leefbaarheid in een buurt. De veronderstelling hierbij is bovendien dat personen graag bij gelijksoortige in de buurt wonen: de vraag is dus nog maar of de sociale mening die de gentrificatie tot doel heeft wel gaat werken en er geen parallelle levens ontstaan. Het laatste aspect van sociale cohesie is de buurtbinding, welke de mate is waarin mensen zich kunnen identificeren met hun buurtbewoners. Tezamen worden deze aspecten gedurende dit rapport sociale cohesie, waarbij er diverse factoren van invloed zijn op de mate van ervaren sociale cohesie waarbij de aandacht is uitgegaan naar bepaalde buurtkenmerken: (1) etnische diversiteit (2) woningaanbod en woonstabiliteit (3) voorzieningen.

Hoofdstuk 4. Theoretisch kader – De ervaring en het gebruik van de buurt: het sociale netwerk en sociaal kapitaal van jongeren

---

Tegen de achtergrond van de huidige globaliserende wereld met toenemende mobiliteit wordt het belang van de buurt in twijfel getrokken, welke mogelijke gevolgen heeft voor het gebruik van de buurt. Volgens Rankin & Quane (2002) neemt het belang van de buurt in het sociale leven van de bewoners af. Volgens van Kempen & Wissink (2014) verschilt het belang van de buurt per sociale groep. Maar hoe belangrijk is de buurt tegenwoordig voor jongeren? In de eerste paragraaf van dit hoofdstuk wordt ingegaan op de buurt en onderzoek hiernaar tegenwoordig nog wel van belang is. In verband hiermede staat ook het gebruik van de buurt en de sociale contacten centraal. Vervolgens is er aandacht voor de ervaring van de buurt: een ervaring is een subjectief gegeven, maar hoe komt dit nu tot stand? De ervaring en gebruik van de buurt door jonge bewoners blijft echter veelal onderbelicht. Elke buurtbewoner ervaart zijn buurt echter anders; jonge bewoners ervaren de buurt bovendien anders dan volwassenen (Visser, 2012; Emmelkamp, 2004). De ervaring van de buurt en de woonomgeving is dus subjectief en verschilt per individu. In de derde paragraaf gaat de aandacht uit naar het sociaal kapitaal van jongeren. Nadat de relevante theorieën en concepten zijn besproken in het theoretisch kader, volgt er een conceptueel model, waarin alle concepten en onderlinge verbanden schematisch worden weergegeven.

4.1. Is de buurt nog steeds belangrijk voor jongeren?

De buurt is tegenwoordig nog steeds van belang omdat het merendeel van het leven van het individu zich hier afspeelt: je woont er, je kinderen groeien in de buurt op, spelen op straat en gaan hier naar school (van Ham, 2012). Desondanks wordt het belang van de buurt in de wetenschappelijke literatuur in twijfel getrokken. In de huidige wereld waar globalisering gaande is, is alles veel mobieler: goederen, mensen en informatie kunnen zich sneller en gemakkelijker over grotere afstanden verplaatsen (Coulter e.a., 2015; Cresswell, 2004; Wellman, 1999). Mensen lijken zowel sociaal als fysiek minder gebonden te zijn aan hun buurt (Marcuse & Van Kempen, 2000; Van Kempen, 2003). Het belang van de buurt lijkt in het sociale leven van de stedelijke bewoners dus af te zijn genomen (Rankin & Quane, 2002). Volgens van Kempen & Wissink (2014) verschilt het belang van de buurt per sociale groep. Zo is de buurt van belang voor de bevolking met een lage sociaaleconomische status, omdat veel van hun sociale contacten in de buurt wonen, of voor migranten vanwege het feit dat zij terecht komen in een etnische enclave met een grote lokale oriëntatie, maar ook voor ouderen als gevolg van hun afnemende mobiliteit. De buurt is ten slotte eveneens van groot belang voor jongeren en kinderen, vanwege het feit dat deze sociale groep over het algemeen meer tijd doorbrengt in de directe omgeving van de woning dan volwassenen. Het leven van kinderen en jonge adolescenten is ruimtelijk meer beperkt (Rankin & Quane, 2002). De buurt is ondanks globalisering nog steeds van belang. Om deze reden is onderzoek naar gentrificatie nog steeds interessant en relevant. In onderstaande twee subparagrafen wordt nader ingegaan op het gebruik van de buurt door jongeren, uitgesplitst naar twee belangrijke functies: (1) het gebruik van voorzieningen en ontmoetingsplekken en (2) de sociale contacten in de buurt.

4.1.1. Gebruik van voorzieningen en ontmoetingsplekken in de buurt

Jongeren brengen relatief veel (vrije) tijd door in hun buurt. Zij beleven de buurt dan ook anders dan volwassenen, welke onder meer verklaard kan worden door het verschil in het gebruik van de buurt en de activiteiten die jongeren hier ondernemen. Met betrekking tot de invulling van de vrije tijd van jongeren kan er onderscheid gemaakt worden tussen een tweetal soorten activiteiten: gestructureerde en ongestructureerde activiteiten. Bij de gestructureerde activiteiten is er regelmaat en supervisie aanwezig: de activiteit vindt op een bepaalde dag en tijdstip plaats en er is een persoon aanwezig die verantwoordelijk is. Hierbij kan gedacht worden aan vrijetijdsverenigingen zoals sport- en muziekclubs. Bij ongestructureerde activiteiten is er een gebrek aan deze regelmaat en supervisie. Hieronder vallen activiteiten zoals het afspreken met vrienden op straat, voetballen op een pleintje of rondhangen in de buurt. Jongeren brengen merendeel van hun vrije tijd op ongestructureerde wijze door (Kalle, 2011). Uit het onderzoek van van Zeijl en collega's (2001) is gebleken dat een kwart van de jongeren geen gestructureerde afspraken heeft gepland gedurende een week, tegenover driekwart van de jongeren die minimaal 1 keer per week een activiteit onderneemt die gerelateerd is aan een vereniging. Gezien deze invulling van de vrije tijd van jongeren blijft er veel tijd over die zijzelf kunnen invullen met ongestructureerde activiteiten. Mortelmans en collega's (2002) en Noorda en Veenbaas (2000) hebben hierbij een verband gevonden tussen de sociale klasse en de vrijetijdsbesteding van jongeren. Zo besteden hoogopgeleide jongeren (hoge sociale klasse) meer tijd bij een vereniging en brengen lager opgeleiden (lage sociale klasse) meer tijd door op straat. De lager opgeleiden brengen hun vrije tijd bovendien meer door in hun buurt. Dit kan ondersteund worden met onderstaand citaat van Noorda & Veenbaas (2000):

“Er blijft echter een aanzienlijk deel van de jeugd over, dat zich minder laat aanspreken door het verenigingsleven, niet avond aan avond aan het huiswerk zit en ook nog niet over mobiliteit en financiële middelen beschikt om hun vertier in het commerciële circuit te zoeken. Wat leeftijd betreft ligt het zwaartepunt tussen de twaalf en zestien jaar. Laaggeschoolde jeugd is vaak maar zeker niet altijd in de meerderheid. Voor deze groep jongeren blijven de straat en de openbare ruimte een aantrekkelijk ontmoetingspunt” (pp. 4 – 5).

Jongeren kunnen hun vrije tijd dus op diverse manieren besteden, gestructureerd en ongestructureerd, maar ook op verschillende locaties. Jongeren ondernemen voornamelijk vrijetijdsactiviteiten binnenshuis (43,6) tegenover 20,5% die zijn vrije tijd voornamelijk buitenshuis vertoeft (SCP, 2010). Met betrekking tot de locaties waar jongeren hun vrije tijd buitenshuis doorbrengen kan er gedacht worden aan de straat, buurtplein of sportvereniging. Andere onderzoeken tonen vergelijkbare resultaten met oog op de locaties waar jongeren hun vrije tijd doorbrengen, namelijk vooral binnenshuis: zowel thuis, op de eigen kamer als bij vrienden thuis (Van der Spek & Noyon, 1993; Goedeels e.a, 2000). Op de tweede plaats komen de sportclubs en op de derde plaats andere jeugdverenigingen. Uit het onderzoek van Goedseels en collega's (2002) is gebleken dat indien jongeren gevraagd wordt naar hun gewenste vrijetijdsbesteding, zij dan meer vrije tijd buitenshuis zouden willen doorbrengen. Uit het Belgische onderzoek van Vanderstede (2009) blijkt dat jongeren de belangrijkste activiteiten ondernemen in openbare ruimtes. Vanderstede (2009) deelt de activiteiten van zijn onderzoek in drie categorieën in, met bijbehorende sociale activiteiten (tabel 4.1.).

Tabel 4.1. - Activiteiten die jongeren ondernemen in de buitenruimte

Chillen en rondhangen	Sociaal contact Observeren van mensen Opzoeken van rustige plekken Eten, drinken en roken Actief bewegen: rondlopen
Sport gerelateerde activiteiten	Voetballen Skaten Basketballen Andere sporten
Winkelen	Windowshopping: rondlopen in het winkelgebied maar (meestal) niets kopen.

Gebaseerd op Vanderstede, 2009, pp.23- 25.

De aanwezigheid van (sociale) voorzieningen waar de jonge bewoners elkaar kunnen ontmoeten in de buurt heeft bovendien ook consequenties voor de sociale contacten van jongeren. Op deze locaties ontmoet een vaste groep kinderen uit de buurt elkaar regelmatig (Valentine, 2004). In die zin zijn de aanwezigheid van deze voorzieningen eveneens een belangrijke factor in het ontstaan en vooral het onderhouden van sociale netwerken van jongeren. De aanwezigheid van bepaalde sociale buurtvoorzieningen leiden ertoe dat de jongeren hier hun sociale netwerk opbouwen (Van Bottenburg & Schuyt, 1996; Putnam, 2000).

Tabel 4.2. - Plaatsen waar jongeren hun vrienden ontmoeten naar leeftijd in relatieve aantallen (%)

Locatie	Leeftijdscategorie		
	12 – 14	15 – 17	17+
Straat/plein/park	36,0	35,3	23,3
Disco/café	4,6	13,4	25,5
Sportvereniging	14,5	16,0	10,5
Jeugdvereniging	8,2	9,0	10,0
Bij vrienden thuis	10,9	33,6	37,7
Andere ontmoetingsplekken	26,0	19,8	15,5
Totaal	100,0	100,0	100,0

Mortelmans e.a. (2002, p.68)

Uit bovenstaande tabel blijkt dat de openbare ruimtes voor 12 tot en met 16-jarigen de belangrijkste plek is om vrienden te ontmoeten voor 17 en 18-jarigen zijn het café en thuis bij vrienden belangrijkere ontmoetingsplekken. Dit kan wellicht verklaar worden door het feit dat de jongeren naarmate ze ouder worden andere interesse hebben en indien ze 18 zijn, ze ook alcohol mogen drinken. Desondanks kan er geconcludeerd worden dat de openbare ruimte, waar ongestructureerde activiteiten plaatsvinden, de plek is voor jongeren om zich zelfstandig te ontwikkelen.

4.1.2. Onderhouden van sociale contacten in de buurt

De sociale netwerken van jongeren zijn veelal meer gericht op de buurt dan die van volwassenen, welke veroorzaakt kan worden door beperkte bewegingsvrijheid of als gevolg van praktische en financiële belemmeringen waardoor jongeren minder mobiel zijn (Karsten, 2001; van Kempen & Wissink, 2014; Matthews, 2003; Rankin & Quane, 2002, Valentine, 1997). Het onderhouden van sociale contacten in de buurt speelt een belangrijke rol bij gebruik van de buurt: hoe meer sociale contacten de jonge bewoner onderhoudt in de buurt, des te meer er gebruik wordt gemaakt van de buurt. Sociale contacten tussen individuen zorgen voor

sociale interactie en de ontwikkeling van sociale netwerken (Bolt en Torrance, 2005). Bewoners hoeven tegenwoordig voor hun sociale netwerk niet gebonden te zijn aan hun eigen buurt. In de huidige samenleving lijken sociale contacten tussen mensen vooral op basis van bepaalde leefstijlen te ontstaan (De Wijs- Mulkens, 1999). De buurt is een omgeving waar jongeren vertrouwd raken met de regels van de gemeenschap en waar zij hun identiteit ontwikkelen, welke van invloed kan zijn op de mate van buurtbinding (Holloway & Valentine, 2000; Bronfenbrenner, 2005; Biesta & Hoeffnagel, 2005; Bolt & Torrance, 2005). Indien er sprake is van een sterke buurtbinding dan is het waarschijnlijk dat dit terug te zien is in de omvang van de vriendengroep van de jonge bewoner. In homogene buurten met een gesloten sociaal netwerk is de kans groot dat jongeren zich conformeren aan de normen en waarden van andere buurtbewoners (Bauder, 2002). De vraag is hoe sociale integratie en contacten binnen de buurt tot stand komen. Deze kwestie is actueel met oog op de gaande stedelijke herstructurering en staatsgeleide gentrificatie waarbij de woningvoorraad ingrijpend verandert. Hoe verloopt het contact tussen oude en nieuwe bewoners? Verscheidende studies zijn hier niet erg optimistisch over (Blokland, 1998; Kleinhans e.a., 2000; Van Beckhoven en Van Kempen, 2002). Nieuwe bewoners blijken in hun sociale contacten vooral gericht op gelijkgestemden (Karsten & Kroese, 2003).

4.2. De ervaring van de buurt

Jongeren ervaren de buurt anders dan volwassenen vanwege het feit dat zij de buurt anders gebruiken. Tegenwoordig gaat het niet enkel om de objectieve fysieke kenmerken van de buurt maar gaat er eveneens aandacht uit naar de beleving van de buurt. Een beleving kan gedefinieerd worden als *'een onmiddellijke, relatief geïsoleerde gebeurtenis met een complex aan emoties die indruk maken en een bepaalde waarde vertegenwoordigen voor het individu binnen de context van een specifieke situatie'* (Bosbuurt e.a., 2007). Jongeren verblijven in de woonomgeving van de woning van hun ouders. De woonomgeving kan hierbij gedefinieerd worden als *'omgeving van de woning die door de bewoners regelmatig wordt gebruikt'*. De woonomgeving is in feite de buurt welke gelijk is aan de leefomgeving van jongeren (van Dorst, 2005; Gibson 1986). Jonge bewoners spenderen het merendeel van hun tijd aan activiteiten in en rondom hun woonomgeving. De woonomgeving is hierbij belevingsgevoelig en subjectief. Het gaat om de belevingswereld van bewoners. Deze belevingswereld wordt door diverse factoren bepaald en door de bewoners verschillend ervaren (Levy e.a., 2008). Het *interactive experience model* van Falk en Dierking (1992) verklaart het verschil in beleving van de buurt. De aandacht gaat hierbij uit naar drie contexten die van invloed zijn op individuele ervaring. Het individu heeft allereerst interactie met de persoonlijke context, welke bestaat uit de persoonskenmerken van een individu die van invloed is op zijn of haar beleving. Hierbij kan gedacht worden aan verwachtingen, interesses, ambities, motivaties en kennis. Hierdoor wordt een beleving persoonlijk. Ten tweede is er sprake van een sociale context. Een beleving vindt veelal plaats in een groep, die de individuele beleving van een persoon beïnvloedt (Nijs & Peters, 2003). De derde context waar rekening mee gehouden dient te worden, is de fysieke context. Dit is de tastbare omgeving waarmee het individu in contact komt. Hierbij gaat het niet slechts om fysieke kenmerken maar ook om eigenschappen van de fysieke ruimte, zoals sfeer en gevoel. Deze drie contexten leiden tot de individuele en subjectieve beleving van de woonomgeving. Met betrekking tot de beleving is er sprake van 'iets meemaken' (Lengkeek, 2002).

De ervaring van de buurt is subjectief en is dus verschillend per individu, wat geïllustreerd kan worden met het volgende citaat van Sharkey en Faver (2014):

'(...) a single neighborhood is experienced in different ways by groups of individuals who have lived there for varying lengths of time, and who spend their time within the neighborhood in different ways and in their own spaces, carving out unique social worlds from the common environment that surrounds them.'

Sharkey & Faber (2014, p. 562)

Ervaringen en belevingen zijn subjectief en kunnen zowel positief als negatief zijn. Van belang bij ervaringen zijn je hersenen welke je emoties registreren. Mensen hebben een selectief geheugen: indien je eenmaal een negatieve gebeurtenis hebt ervaren dan weegt deze zwaarder dan alle positieve ervaringen. Deze negatieve emoties veroorzaken specifiek gedrag en vooroordelen over de 'ander' (Fredrickson, 2001). Deze neiging om meer waarde te hechten aan negatieve ervaringen en het feit dat je deze sneller voor de geest kan halen, wordt de *negativity bias* genoemd (Kanouse, 1984). Bewoners die positieve gedachten hebben, kunnen gemakkelijker contact maken, staan meer open voor nieuwe informatie en contacten (Fredrickson, 1998; Tugade e.a., 2004). Positieve emoties kunnen volgens Fredrickson (1998) bovendien van invloed zijn op de sociale hulpbronnen van een individu.

4.3. Kapitaal van jongeren

In de huidige maatschappij moeten individuen zichzelf zien te redden. Volgens Bourdieu (1986) hangt deze zelfredzaamheid af van de hoeveelheid kapitaal dat diegene bezit. Hierbij worden drie soorten kapitaal onderscheiden welke een individu in meer of mindere mate bezit. Allereerst economisch kapitaal waarmee wordt gedoeld op de economische bezittingen en hulpbronnen. Het culturele kapitaal omvat de kennis, opleiding en cognitieve vaardigheden van een individu. Ten slotte het sociaal kapitaal wat de bestaande of potentiële hulpbronnen zijn die voortvloeien uit sociale netwerken. De mate waarin een individu over de zojuist genoemde drie vormen van kapitaal beschikt en bezit, is van invloed op de positie die het individu inneemt op de sociaal maatschappelijke ladder.

4.3.1. Definiëring van sociaal kapitaal

Bourdieu (1989) bedacht de term sociaal kapitaal, om naast economisch en cultureel kapitaal ook de aandacht uit te laten gaan naar de productieve waarde van de sociale contacten en het sociale netwerk van individuen. Sociaal kapitaal is volgens Bourdieu (1989, p.132) "*het geheel van bestaande of potentiële hulpbronnen*". Deze hulpbronnen vloeien voort uit het sociale netwerk van het individu, omdat een individu via het netwerk weer toegang kan krijgen tot de hulpbronnen van andere individuen. Hiermee hangt de omvang van het sociaal kapitaal van het individu samen met (1) de grootte van diens sociale netwerk, (2) welke relaties effectief gemobiliseerd kunnen worden en (3) hoeveel economisch en cultureel kapitaal de individuen in het netwerk in zijn of haar bezit heeft. Bourdieu stelt echter dat het sociaal kapitaal van een individu niet gereduceerd kan worden tot enkel het economisch en cultureel. Er dient namelijk sprake te zijn van objectieve homogeniteit. Dit houdt in dat er tussen twee individuen gezamenlijke kenmerken aanwezig moeten zijn die hen met elkaar verbinden waardoor er wederzijdse herkenning en erkenning ontstaat. Hierdoor is het mogelijk om deze personen tot je sociaal kapitaal te benoemen: zij zijn jouw hulpbronnen. Het sociaal kapitaal is daarnaast groter als het voortvloeit uit een bepaalde connectie die meer kapitaal heeft (Bourdieu in Pels 1989).

Deze drie vormen van kapitaal kunnen zich volgens Bourdieu versterken. Zo vormt cultureel kapitaal veelal de vaardigheden die nodig zijn om economisch kapitaal te verkrijgen. De geïnstitutionaliseerde vorm van cultureel kapitaal is bovendien zeer van belang: het diploma. Hiermee wordt verondersteld dat een investering in cultureel kapitaal noodzakelijk is om economisch kapitaal te verkrijgen: cultureel en economisch kapitaal lijken hiermee afhankelijk van elkaar te zijn. De relatie tussen sociaal en economisch kapitaal is aangegeven door Granovetter (1973): de beschikking over een netwerk kan contacten opleveren die kunnen leiden tot het verwerven van economisch kapitaal. Voornamelijk contact met personen buiten je eigen directe sociale netwerk zijn hierbij van belang omdat zij kunnen zorgen voor nieuwe sociale contacten uit hun sociale netwerk. Anderzijds is het mogelijk dat het verworven economisch kapitaal eveneens leidt tot nieuwe sociale contacten: sociaal en economisch kapitaal lijken ook afhankelijk van elkaar te zijn. Deze relaties leiden tot meer kapitaal van een andere vorm en lijkt bij te dragen aan het bereiken van een hogere positie op de sociaal maatschappelijke ladder. Lin (2000) stelt dat ongelijkheid in verschillende soorten kapitaal leidt tot sociale ongelijkheid in de vorm van bijvoorbeeld sociaaleconomische ongelijkheid.

Volgens Briggs (1998) hebben sociale relaties op individueel niveau een tweetal functies: *social support* (ook wel *bonding capital* [verbindend kapitaal]) en *social leverage* (ook wel *bridging capital* [overbruggend kapitaal]). De veronderstelling is dat kleine homogene netwerken ervoor kunnen zorgen dat bestaande hulpbronnen worden behouden, en op die manier kunnen functioneren als *social support*, of wel verbindend kapitaal (Wellman & Potter, 1999). Netwerken die bestaan uit relaties die *social leverage* bieden, zouden ervoor zorgen dat individuen kunnen klimmen op de sociaal maatschappelijke ladder: het verbeteren van hun levenskansen. Dit zijn dus de sociale relaties die macht en kennis bieden die opwaartse sociale mobiliteit stimuleren en toegang verschaffen tot scholing, opleiding en werk, of wel overbruggend kapitaal. Grote heterogene sociale netwerken vergroten de kans op het verbeteren van sociaal welzijn in tegenstelling tot gesloten, afgeschermd netwerken die de zoektocht naar nieuwe kansen kunnen belemmeren (Briggs, 1998; Granovetter, 1995). Op basis hiervan kan er geconcludeerd worden dat een heterogeen netwerk belangrijk is voor de toegang tot diverse hulpbronnen (Blanchard & Horan, 1998). De onderzoeken van Burt (1997; 2004) ondersteunen de visie van overbruggend kapitaal: door een open netwerk wordt individuen de kans geboden om in aanraking met elkaar te komen en dus kennis te maken met de sociale netwerken buiten jouw eigen sociale netwerk. Van belang volgens Warren (2008) en Putnam (2000) is dat er *bridging capital* aanwezig is: hierdoor heeft iedereen kans op potentiële hulpbronnen.

In een casestudie, die plaatsvond in New York, van Kasinitz en Rosenberg (1996) wordt onderzocht hoe het sociale netwerk van bewoners in een achterstandsbuurt steeds homogener worden. Een bevinding hierbij is dat leefbaarheidsproblemen het openbare leven van de bewoners bemoeilijkt met als gevolg dat de bewoners zijn aangewezen op hun bestaande sociale relaties. Dit zijn veelal sociale relaties met personen die dezelfde interesses en achtergrondkenmerken hebben. Er is bij wijze van spreken sprake van sociale isolatie. De sociale isolatie theorie veronderstelt dat wonen in een arme buurt de toegang tot sociale hulpbronnen voor de arme bewoners beperkt, welke zij nodig hebben om hun sociale positie te verbeteren. De overheersende gedachte hierbij is dat wonen in een arme buurt zich weerspiegelt in een kansarm sociaal netwerk welke weinig nuttige 'sociale hulpbronnen' bevat (Lofland, 1973). Elke sociale relaties vormen echter een belangrijke bron van informatie en steun voor desbetreffende persoon (Topa, 2001; Bertrand, Luttmer e.a., 2000; Reingold, 1999;

Loannides & Datcher- Loury, 2004; Tigges, Brown e.a., 1998). Hierbij kan er onderscheid gemaakt worden tussen expressieve hulpbronnen en instrumentele hulpbronnen (Coleman, 1988; Granovetter, 1995; Lin, 1999). Expressieve hulpbronnen hebben de functie van het bevestigen ofwel verstevigen van de sociale posities, terwijl de instrumentele hulpbronnen voornamelijk van belang zouden zijn voor op de opwaartse sociale mobiliteit.

4.3.2. Sociaal kapitaal van jongeren

Tegenwoordig is een goed functionerend sociaal netwerk belangrijk voor jongeren (Bartelink, Verheijden, 2015). Voor jongeren betekent dat het creëren van vriendschappen, welke bijdragen aan de opbouw van hun sociaal kapitaal, van groot belang is (Coleman, 1988; Naber, 2004). Het sociaal kapitaal staat hierbij voor allerlei hulpbronnen die het individu kan halen uit het opgebouwde en onderhouden sociale netwerk (Onderwijsraad, 2005).

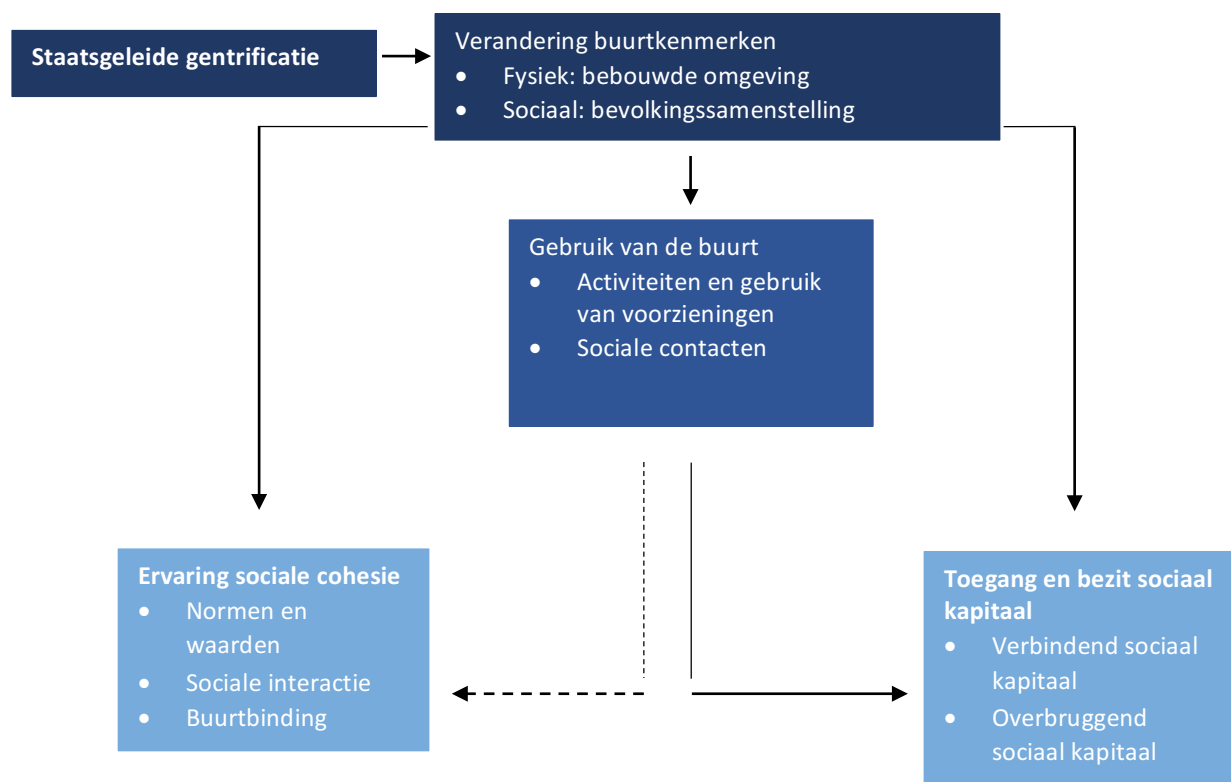
Een goed sociaal netwerk helpt jongeren met een lage opleiding aan een betere baan. Wie opgroeit in een kapitaalrijk gezin ontwikkelt gemakkelijker bruikbare sociale relaties. Voor jongeren die van huis uit weinig sociaal kapitaal meekrijgen is het lastiger om een groot en divers sociaal netwerk te creëren. Dat er sprake is van ongelijkheid in het sociaal kapitaal in de Nederlandse samenleving, blijkt ook uit een rapport van het Sociaal Cultureel Planbureau dat dateert uit 2014. Het rapport onthult dat sociale groepen van verschillende klassen/opleidingsniveaus steeds verder van elkaar komen te staan. Dit is een zorgwekkende trend voor de verdeling van het sociaal kapitaal. Het sociaal kapitaal is dus ongelijk verdeeld over sociale groepen. Er wordt door Curley (2010) verondersteld dat een gebrek aan sociaal kapitaal karakteristiek is voor achterstandsbuurten en dit de bewoners belemmert bij hun opwaartse sociale mobiliteit. Voor jongeren met een lagere opleiding betekent het dat het sociaal kapitaal zich veelal bevindt in hun directe leefomgeving, zoals familie, vrienden en kennissen. Sommige jongeren dreigen echter hun aansluiting met de maatschappij te verliezen doordat zij over een minder nuttig sociaal netwerk beschikken of omdat hun sociaal kapitaal hen tegenwerkt.

Het onderzoek van MacDonald e.a. (2005) gaat in op het sociale netwerk van jongeren in probleembuurtten, welke een paradox aantoont. Allereerst is er sprake van veel verbindend kapitaal: er is sprake van een hecht sociaal netwerk, welke een hulpgevende en ondersteunende functie biedt voor de jongeren. Doordat er echter sprake is van verbindend kapitaal is er sprake van weinig overbruggend kapitaal. Een gesloten netwerk zorgt ervoor dat individuen minder kansen en mogelijkheden krijgen om te ontsnappen aan hun sociaal isolement. Indien de individuen die deel uit maken van het sociale netwerk van de jongeren hen helpen bij het vinden van een baan, zal dit altijd in diezelfde banensector zijn: onderaan in de arbeidsmarkt waardoor er beperkte kansen zijn op vooruitgang in hun carrière. Hun sociale netwerk kan dus als minder nuttig worden gezien. Het tegenwerken van het sociaal kapitaal van jongeren is volgens Baay (2015) veelal het geval bij jongeren die laagopgeleid zijn: veel laagopgeleiden hebben te maken met negatief sociaal kapitaal, zoals vrienden in de criminaliteit, onderdrukking van eigen ontwikkelingskansen, negatieve rolmodellen of gevoelens van sociale ondermijning (Portes, 1998; De Haan e.a.,2015).

4.4. Conceptueel model

In voortgaande theoretische hoofdstukken zijn diverse relevante benaderingen en theorieën benoemd en besproken gerelateerd aan centrale concepten in dit rapport. Alvorens de theoretische begrippen worden omgezet in empirisch meetbare begrippen is het van belang om een beeld te schetsen waarin de samenhang tussen een gegentrificeerde buurt, de ervaring van sociale cohesie en de effecten hiervan op het sociaal kapitaal wordt weergegeven zoals wordt gebruikt in deze rapportage. In dit onderzoek is er een variabele die van invloed is op de ervaring van sociale cohesie en de toegang en bezit van sociaal kapitaal, te weten staatsgeleiden gentrificatie met bijbehorende sociale en fysieke veranderingen. De verwachtingen en onderlinge samenhang van de diverse variabelen van dit onderzoek zijn schematisch weergegeven in onderstaand figuur 4.1.

Figuur 4.1.- Het conceptueel model

In dit model wordt ervanuit gegaan dat staatsgeleide gentrificatie leidt tot zowel sociale als fysieke veranderingen in een buurt welke gevolgen hebben voor (1) de sociale cohesie (2) het gebruik van de buurt en (3) de toegang tot en bezit van sociaal kapitaal in de buurt. Volgens Bolt & Torrance (2005) vertoont een achterstandsbuurt bepaalde buurtkenmerken die samenhangen met een bepaalde mate van sociale cohesie in de buurt (Bolt & Torrance, 2005). Door middel van de verandering van deze buurtkenmerken ten gevolge van staatsgeleide gentrificatie kan mogelijk eveneens de ervaring van de sociale cohesie veranderen onder de buurtbewoners. Een voorbeeld van zo'n fysieke verandering is de transformatie van de woningvoorraad. Ten gevolge van gentrificatie wordt het aanbod sociale huur bijvoorbeeld teruggebracht en zal het aandeel koopwoningen in desbetreffende buurt stijgen, welke een voorbeeld is van een fysieke verandering van de buurt. Een sociale verandering, welke een

gevolg is van de fysieke verandering, kan bijvoorbeeld het wegtrekken van gelijksoortige als gevolg van *displacement* van de oorspronkelijke bewoners zijn. Waar voorheen de sociale cohesie hoog was onder de buurtbewoners kan deze ten behoeve van gentrificatie en de komst van nieuwe buurtbewoners afnemen. Dit als gevolg van het feit dat men de 'ander' niet kent, waardoor het onderlinge vertrouwen evenals het sociale contact in de buurt afneemt. Doordat men minder contact en sociale interactie vertoont met de buurtbewoners is het waarschijnlijk dat de buurtbinding af zal nemen. Concluderende uit bovenstaande kan er gesteld worden dat ten gevolge van het veranderende woningaanbod een deel van de oorspronkelijke bewoners moet verhuizen waardoor de sociale cohesie onder de buurtbewoners kan afnemen. Kortom: de sociale en fysieke veranderingen als gevolg van gentrificatie zijn van invloed op de ervaring van sociale cohesie in de buurt.

Gentrificatie is echter niet alleen van invloed op de ervaring van de sociale cohesie van de buurt. Het kan eveneens invloed uitoefenen op het gebruik van de buurt. Onder het gebruik van de buurt worden het gebruik van faciliteiten, opbouwen en onderhouden van sociale netwerken en sociale activiteiten in de buurt verstaan. Indien er in een buurt voorzieningen zijn waar jongeren elkaar kunnen ontmoeten, zal dit zijn weerspiegeling hebben in diens sociale netwerk. Deze sociale buurtvoorzieningen zijn van invloed bij het opbouwen van de sociale netwerken van jongeren. Indien er bijvoorbeeld naar aanleiding van de gentrificatie en bijkomende fysieke veranderingen er een buurthuis is gekomen voor de jongeren waar zij elkaar kunnen ontmoeten, sociale netwerken kunnen vormen en kunnen onderhouden dan zullen de jongeren meer sociale cohesie ervaren, en hebben zij mogelijk door uitbreiding van hun sociale netwerk meer toegang tot potentiële hulpbronnen. De tweede dimensie borduurt voort op het sociale aspect van het gebruik van de buurt. Het onderhouden van sociale contacten in de buurt speelt dus een belangrijke rol bij het gebruik van de buurt. Sociale contacten tussen individuen zorgen voor sociale interactie en de ontwikkeling van sociale netwerken (Bolt en Torrance, 2005). Deze sociale netwerken kunnen enerzijds de sociale cohesie van een buurt ten goede komen, anderzijds kunnen zij een directe en dusdanig grote invloed hebben op het sociaal kapitaal van de jongeren.

Gentrificatie en bijgaande veranderingen kunnen tenslotte ook van invloed zijn op de toegang en de mate van het sociaal kapitaal van de bewoner. Sociaal kapitaal is hierbij gedefinieerd als de bestaande of potentiële hulpbronnen van een bewoner die voortvloeien uit hun sociale netwerken. Er zal dus nader worden ingegaan op het sociale netwerk van de jonge buurtbewoner en wat zij hieruit kunnen halen met oog op hun toekomstige kansen. Zoals zojuist gesteld heeft gentrificatie naast fysieke veranderingen eveneens sociale veranderingen. Hierbij wordt er nader ingegaan op de omgang met de nieuwe bewoners die hier zijn komen wonen. De beleidsverwachting is dat gentrificatie zal leiden tot uitbreiding van het sociaal kapitaal door de komst van nieuwe bewoners. Dit leidt op zijn beurt weer tot een stijging op de sociaalmaatschappelijke ladder. Gentrificatie kan echter ook leiden tot parallelle levens, waardoor de bewoners hun sociale netwerken niet uitbreiden met bewoners die afkomstig zijn uit een hogere sociale klassen. De sociale klassen onderhouden enkel contact met gelijksoortige waardoor er parallelle levens ontstaan. Indien dit het geval is dan zal de komst van nieuwe bewoners geen invloed hebben op het sociaal kapitaal van de jonge bewoners, ondanks de beleidsverwachtingen. Kortom: de sociale veranderingen kunnen van invloed zijn op de toegang en de omvang van het sociaal kapitaal van de jonge bewoner.

4.5. Conclusie

In dit hoofdstuk is ingegaan op theorieën die het gebruik van de buurt voor jonge bewoners beschrijven. De actieradius van jongeren is veelal beperkt tot de buurt: dit is dan ook de locatie waar zij hun sociale netwerk opbouwen en waar zij gebruik maken van voorzieningen, zoals winkelfaciliteiten maar ook voetbalveldjes en speelvelden. Onderscheid is gemaakt tussen de gestructureerde en ongestructureerde activiteiten. Uit de literatuur is gebleken dat jongeren merendeel van hun doorbrengen door middel van ongestructureerde activiteiten. Voornamelijk de lagere sociale klassen beschikken niet over de financiële middelen om deel te nemen aan gestructureerde activiteiten. Gebleken is bovendien dat jongeren veel gebruik maken van de buurt en voorzieningen die voor hen kunnen dienen als ontmoetingsplek: een tweede functie van de buurt is dan ook het onderhouden van hun sociale netwerk in de buurt. Hiernaast is ook ingegaan op de ervaring van de buurt waaruit is gebleken dat iedereen zijn buurt anders ervaart ten gevolge van het feit dat de ervaring van de buurt subjectief is en samenhangt met persoonskenmerken.

Naast het gebruik van de buurt is ook het kapitaal van de jongeren van belang. Jongeren moeten zich tegenwoordig zelf redden in de maatschappij, welke samenhangt met de hoeveelheid kapitaal die diegene bezit. Bourdieu (1986) onderscheidt drie soorten kapitaal, welke een individu in meer of mindere mate bezit: economisch kapitaal, cultureel kapitaal en sociaal kapitaal. Op het sociale kapitaal is nader ingegaan, wat eigenlijk het sociale netwerk inhoudt waaruit jongeren potentiële hulpbronnen kunnen vergaren. Gebleken is dat er voor een optimaal gebruik van sociaal kapitaal voor de jongeren in de hele samenleving er voorkeur bestaat voor overbruggend kapitaal in plaats van verbindend kapitaal. Door een meer open netwerk wordt individuen de kans geboden om in aanraking met anderen te komen en dus kennis te maken met de sociale netwerken buiten jouw eigen sociale netwerk. Hierdoor breidt jouw sociaal kapitaal zich uit omdat meer individuen jouw sociale netwerk betreden.

Met oog op het sociaal kapitaal van jongeren kan er gesteld worden dat het verwerven, onderhouden en benutten van het sociale netwerk als hulpbron aan belang heeft gewonnen. Voor jongeren betekent dat het maken van vriendschappen, welke bijdragen aan de opbouw van hun sociale netwerk en dus sociaal kapitaal van groot belang is (Coleman, 1988; Naber, 2004). Uit onder meer een rapportage van het SCP (2014) is gebleken dat jongeren die van huis uit weinig sociaal kapitaal hebben meegekregen is het moeilijker om een groot en divers netwerk te creëren. Voor hen is het lastiger om sociaal kapitaal te werven. Lager opgeleide jongeren hebben bovendien vaker te maken met negatief sociaal kapitaal, waardoor hun toekomstige kansen in geding kunnen komen en zij zich in mindere mate kunnen ontwikkelen op de sociaal maatschappelijke ladder. Of het netwerk van jongeren open of gesloten is, heeft een dusdanige invloed op het sociaal kapitaal en daarmee op de mate waarin de jongeren kunnen stijgen op de sociaal maatschappelijke ladder.

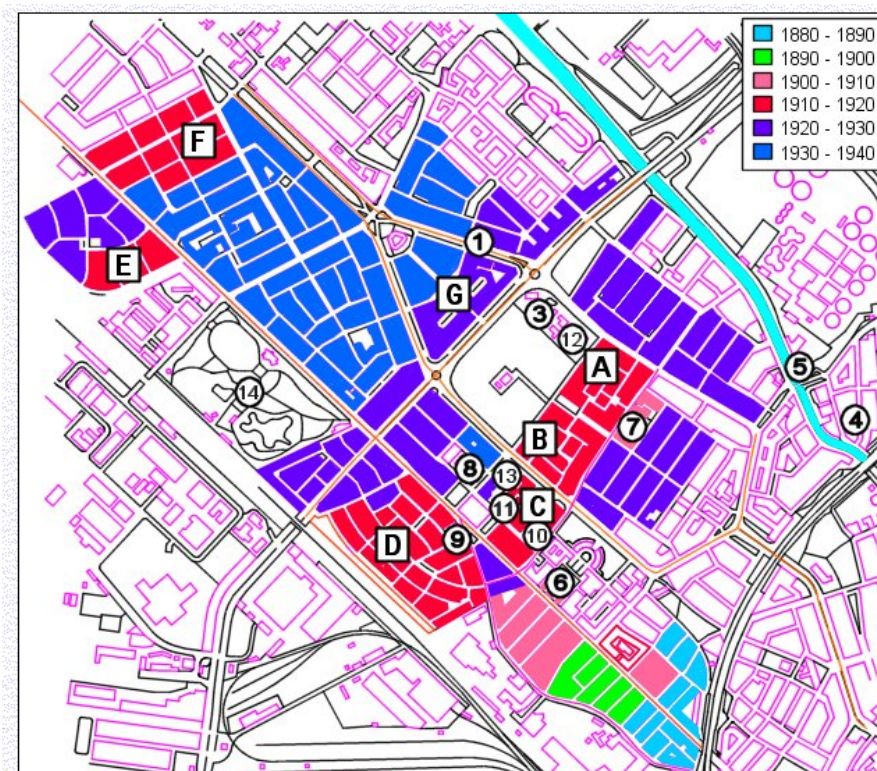
Hoofdstuk 5. Gebiedsbeschrijving

In dit hoofdstuk wordt er een overzicht gegeven van de ontwikkeling van het onderzoeksgebied, Ondiep. Inzicht in deze ontwikkelingen is noodzakelijk om de huidige ervaring van de jonge bewoners beter te kunnen begrijpen. Dit hoofdstuk dient dan ook als een gebiedsverkenning. Allereerst wordt de ontstaanswijze is beschreven waarna wordt ingegaan op de recente ontwikkelingen in Ondiep, waarbij er gedacht kan worden aan de fysieke en sociale gevolgen van het gentrificatieproces dat zich hier afspeelt. Dit hoofdstuk eindigt met een concluderende paragraaf.

5.1. Ondiep in de twintigste en begin van de eenentwintigste eeuw

Ondiep is een van de oudste buurten van Utrecht en ontleent haar naam aan haar ligging aan de Vecht: toentertijd bestonden er nog geen dijken met als gevolg dat de rivier regelmatig overstromden bij de ondiepe gedeelten (Gemeente Utrecht, 2012; Mitros, 2012). Aan het begin van de twintigste eeuw groeide de industrie met als gevolg een toenemende vraag naar woningen. De gemeente Utrecht introduceerde in verbande hiermede haar “1000-woningenplan”, welke omstreeks 1915 in tiental fasen werd gerealiseerd rondom de rivieroever van de Vecht in Ondiep, Maar liefst 1.251 woningen werden destijds gerealiseerd met als gevolg dat dit gedeelte van de rivier de Vecht verstedelijkte. Het Ondiep van vandaag is hierdoor nooit uitgegroeid maar planmatige ontwikkeld vanuit het centrum van Utrecht. Vanaf 1910 tot circa 1960 is er doorgebouwd in Ondiep, waardoor merendeel van de woningvoorraad dateert van 1920- 1940 en 1930 – 1940 (figuur 5.1.) (Gemeente Utrecht, 2007; Mitros, 2012).

Figuur 5.1. Overzichtskaart van historisch Ondiep

Den Hartog, (2006)

De plannen voor herstructurering in Ondiep startte in 1999 onder de noemer van De Utrechtse Opgave [DUO]. De DUO zijn afspraken waarin is vastgelegd welke verouderde delen van de buurten met sociale huurwoningen werden gesloopt, en plaats dienden te maken voor nieuwbouw. Met de DUO waren de problemen in Ondiep echter nog niet opgelost. Ondiep kwam in de eenentwintigste eeuw bovendien voornamelijk negatief in het nieuws. Het betrof krakers, bewoners die in conflict kwamen met de politie, reischoppers, brandstichting en zelf schietpartijen. Ondiep werd gepositioneerd als een buurt die te kampen had met diverse problemen. De ouderdom van de woningvoorraad in combinatie met de bestaande leefbaarheidsproblemen zorgden ervoor dat Ondiep aan het begin van deze eeuw onderwerp was van diverse gemeentelijke plannen, die op zijn beurt merendeels voortvloeien uit rijks- en provinciaal beleid. In 2007 wordt Ondiep zelfs benoemd tot Krachtwijk: daadwerkelijke actie moest nu echt ondernomen worden. De gemeente Utrecht stelde een plan op om de problematiek in Ondiep te verminderen. De plannen vanuit de gemeente Utrecht waren veelal gericht op herstructurering: het aanpakken van de verouderde woningvoorraad. Dit zorgden voor zowel fysieke als sociale veranderingen van de buurt Ondiep waardoor de transformatie die Ondiep heeft doorgemaakt tegenwoordig bekend staat onder de noemer staatsgeleide gentrificatie. In het bestemmingsplan van Ondiep van 2007 werd gesteld dat er met oog op de herstructurering die er de afgelopen twaalf jaar hebben plaatsgevonden er in totaal circa 1.200 woningen zijn gesloopt, 1.300 woningen zijn gerealiseerd en dat er 575 woningen gerenoveerd zijn. De verwachtingen hierbij waren dat de bevolkingssamenstelling van Ondiep tevens zou veranderen en de verloedering van de buurt hiermee verminderd zou worden (Gemeente Utrecht, 2012; Mitros, 2012; Gemeente Utrecht, 2007).

5.2. Sociaal-demografisch profiel van Ondiep

Om een beter beeld te verkrijgen van Ondiep wordt er in deze paragraaf een sociaal-demografisch profiel van Ondiep geschetst, waarbij een aantal buurtkenmerken in beeld worden gebracht. Hiervoor is er gebruik gemaakt van het dataprogramma WistUdata van de gemeente Utrecht (2017). Bij bepaalde buurtkenmerken is ervoor gekozen om een vergelijking in tijd te maken. Deze vergelijking zal veelal gemaakt worden met het jaar 2008, gezien het feit dat er weinig cijfers bekend zijn van 2006. Er bestond voorkeur voor een vergelijking met het jaar 2006 gezien het feit dat de herstructurering van Ondiep destijds net van start was gegaan. Hierdoor kunnen de ontwikkelingen die zich in Ondiep hebben voltrokken beter kenbaar gemaakt worden. Er is bovendien getracht om van zoveel mogelijk data een vergelijking te maken van de meest recente cijfers. Dit betekent echter dat voor sommige variabelen dit slechts het jaar 2013 of 2014 is.

Ondiep is een relatief kleine buurt is welke onderdak biedt aan tweeëneenhalf duizend huishoudens wat bestaat uit bijna vijfduizend bewoners. Een bevinding is dat in de periode 2008 – 2011 het totaalaantal inwoners in Ondiep gedaald is. Dit in tegenstelling tot het totaalaantal inwoners in Utrecht, welke is toegenomen (tabel 5.1.). Een mogelijke verklaring is de herstructurering die in Ondiep plaatsvindt sinds 2006: vele bewoners zijn tijdens de werkzaamheden uit de buurt weggetrokken en verhuisd naar elders. Dit komt ook overeen met het aantal woningen: in diezelfde periode zie je een lichte daling. Geen wonder dat bewoners moesten verhuizen, er waren namelijk minder woningen dan voorheen aanwezig in Ondiep. Na 2011 is het aantal woningen met ongeveer 250 woningen gestegen. Het inwoneraantal stijgt in deze periode 2011 – 2016 ook, welke een afspiegeling kan zijn van de toename in het aantal woningen.

Tabel 5.1.- Algemene gegevens over Ondiep en haar inwoners weergegeven in absolute aantallen

	Ondiep			Utrecht		
	2008	2011	2016	2008	2011	2016
Totaalaantal inwoners	4.643	4.656	4.829	294.742	311.405	338.986
Totaalaantal huishoudens	2.462	2.305	2.514	154.870	163.762	175.284
Totaalaantal woningen	2.241	2.094	2.317	126.759	133.738	149.322

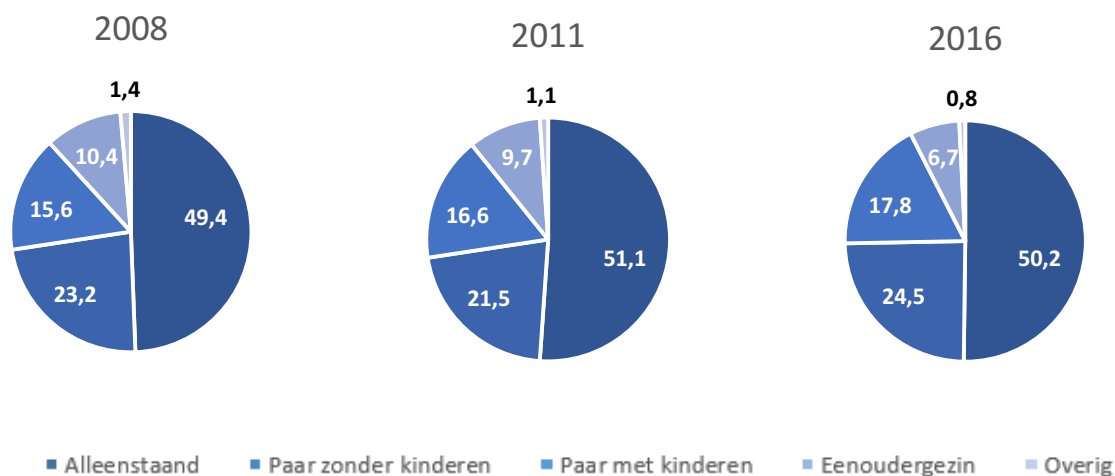
Indien er gekeken wordt naar de leeftijdsopbouw van Ondiep dan komt deze momenteel globaal overeen met de cijfers van Utrecht. De buurt bestaat voornamelijk uit bewoners tussen de 35 en 54 jaar (24,0%), gevolg door bewoners in de leeftijdscategorie 25 tot 34 jaar (22,4%). Indien er gekeken wordt naar de ontwikkeling het aantal kinderen en jongeren dat woonachtig is in Ondiep over de tijd, dan is het opvallend dat er een afname van 1% is in de leeftijdscategorie 12 tot 17-jarigen (respectievelijk 5,4% naar 4,4%) en in de leeftijdscategorie 18 tot 24-jarigen waar bijna sprake is van 1,5% daling (respectievelijk 17,1% naar 15,7%). In de leeftijdscategorie 25 – 24-jarigen is maar liefst een stijging van 4,3% zichtbaar, welke verklaard kan worden door de komst van YUPPEN in de buurt.

Tabel 5.2. - Leeftijdsopbouw van de bewoners van Ondiep weergegeven in relatieve aantallen (%)

Leeftijdsopbouw	Schaalniveau	Jaar		
		2008	2011	2016
0 – 3-jarigen	Ondiep	3,4	4,9	4,8
	Utrecht	5,6	5,8	5,4
4 – 11-jarigen	Ondiep	6,9	6,9	6,9
	Utrecht	8,2	8,7	9,1
12 – 17-jarigen	Ondiep	5,4	4,8	4,4
	Utrecht	5	4,9	5,5
18 – 24-jarigen	Ondiep	17,1	14,6	15,7
	Utrecht	14,2	14,2	13,7
25 – 34-jarigen	Ondiep	17,1	19,0	22,4
	Utrecht	21,3	20,9	20,6
35 – 54-jarigen	Ondiep	25,1	25,5	24,0
	Utrecht	27,3	27,4	27,1
55 – 64-jarigen	Ondiep	11,9	11,5	9,3
	Utrecht	8,1	8,4	8,4
65-plussers	Ondiep	13,0	12,8	12,4
	Utrecht	10,2	9,8	10,2

Met betrekking tot de huishoudenssamenstelling in Ondiep kan er gesteld worden dat de helft van de bewoners van Ondiep (50,2%) alleenstaand is. Ten aanzien van 2008 is hier sprake van een stijging (resp. 49,4%), maar ten aanzien van 2011 (51,1%) is er sprake van een daling van maar liefst 0,9%. Dit betekent dat de huishoudenssamenstelling is veranderd. Er zijn ten aanzien van 2011 meer paren zonder kinderen in Ondiep komen wonen (resp. 21,5% naar 24,5%). Er valt echter ook een lichte stijging te constateren in het aantal paren met kinderen. Waar dit in 2011 16,6% is, is dit in 2016 gestegen tot 17,8%. De grootste afname heeft er plaatsgevonden in het aantal eenoudergezinnen dat aanwezig is in Ondiep. Dit is gedaald van 10,4% in 2008 naar 6,7% in 2016: een forse daling dus welke mogelijk samenhangt met het nieuwe aandeel- koop en huurwoningen in Ondiep, waar in paragraaf 5.2.3. nader op wordt ingegaan

Figuur 5.2.- Veranderende huishoudenssamenstelling Ondiep weergegeven in relatieve aantallen (%)

In tabel 5.3. is af te lezen wat het gemiddelde onderwijsniveau van de bewoners van Ondiep is. Hier wordt met laagopgeleiden de nadruk gelegd op bewoners met geen opleiding of een lager middelbaaronderwijs, zoals een vmbo-opleiding. Middelbare opgeleiden zijn bewoners die een middelbaar beroepsonderwijs of een hoger algemeen voortgezet onderwijs gevolgd hebben. Tenslotte zijn er de hoogopgeleiden bewoners die een hoger beroeps- en wetenschappelijk onderwijs afgerond hebben. Opvallend is dat er ten eerste sprake is van een stijgende lijn: waar voorheen in 2008 maar 51% hoogopgeleid is, heeft er een stijging van maar liefst 9% plaatsgevonden in 2015 (60%). De grootste afname (5%) heeft plaatsgevonden in de bewoners die middelbaar zijn opgeleid. Zo wordt er waargenomen dat het percentage van laagopgeleiden in Ondiep daalt, terwijl het percentage van bewoners met een middelbaar/hog op opleidingsniveau stijgt. Dit kan mogelijk verklaard worden door de komst van de nieuwe bewoners die hoger opgeleid zijn dan de bewoners die uit Ondiep wegtrekken. Indien het opleidingsniveau van de bewoners van Ondiep wordt vergeleken met die van Utrecht valt te constateren dat dit een stuk lager ligt: in Utrecht heeft er bij de hoogopgeleide inwoners slechts een stijging plaatsgevonden van 5% (resp. 53% naar 58%), en heeft er een daling van 5% plaatsgevonden bij de laagopgeleiden (resp. 24% naar 19%). Ondanks de verbeteringen die hebben plaatsgevonden in Ondiep ten aanzien van voorheen, zijn de verschillen voornamelijk groot met oog op het middelbaar – en laagopgeleide inwoners. De hoogopgeleide bewoners zijn in Ondiep en Utrecht vergelijkbaar met een verschil van slechts 2%.

Tabel 5.3.- Hoogst genoten opleiding van de bewoners in Ondiep weergegeven in relatieve aantallen (%)

Opleidingsniveau	Ondiep			Utrecht		
	2008	2011	2015	2008	2011	2015
Laagopgeleid	29,0	28,0	25,0	24,0	20,0	19,0
Middelbaar opgeleid	20,0	22,0	15,0	23,0	23,0	23,0
Hoogopgeleid	51,0	50,0	60,0	53,0	57,0	58,0
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Wat betreft het werk en inkomen is een opvallende bevinding dat er naar verhouding meer inwoners van Ondiep gebruik maken van een uitkering (21,7%) ten aanzien van inwoners van Utrecht (11,6%). Dat is maar liefst een verschil van 10,1%, blijvende uit de recentste data zoals bekend bij WistUdata. Daarnaast valt op dat het percentage werkzoekenden, voornamelijk ten aanzien van 2011 (resp. 5,5% naar 10,3%), is toegenomen. Eveneens geldt dat het percentage van het aantal inwoners in Ondiep die niet kunnen rondkomen van hun inkomen ten aanzien van 2008 en 2011 in 2014 met 4% is gestegen. Uit de statistieken van onderstaande tabel 5.4. valt te concluderen dat de ontwikkelingen in Ondiep met oog op werk en inkomen niet overeen komen met de cijfers en ontwikkelingen in Utrecht. Ondiep heeft ten aanzien van het percentage van Utrecht een grote achterstand op alle variabelen.

Tabel 5.4.- Werkzoekenden en huishoudens met een laag inkomen in Ondiep in relatieve aantallen (%)

	Ondiep			Utrecht		
	2008	2011	2014	2008	2011	2014
Werkzoekenden	6,9	5,5	10,3	4,0	3,3	7,4
Laag inkomen	13,5	14,9	15,6	8,6	10,1	12,4
Niet rond kunnen komen	7,0	7,0	11,0	5,0	6,0	7,0
Uitkeringsontvangers	21,0	21,7	n.b.	11,0	11,6	n.b.

Indien er gekeken wordt naar het gemiddeld besteedbaar in inkomen van de bewoners in Ondiep valt er ten aanzien van 2009 (resp. 26.000) een stijging te constateren van 8,9% in 2014. In Utrecht is in diezelfde periode sprake van een stijging van 6,0% zichtbaar. Ondanks de mindere stijging van het besteedbaar inkomen van de inwoners van Utrecht is er een fors verschil zichtbaar bij het meest recentste inkomen van maar liefst 19% (Ondiep resp. 29.300; Utrecht resp.36.300). Desondanks is Ondiep wel degelijk op de goede weg met de ontwikkelingen van de afgelopen vijf jaar (tabel 5.5.).

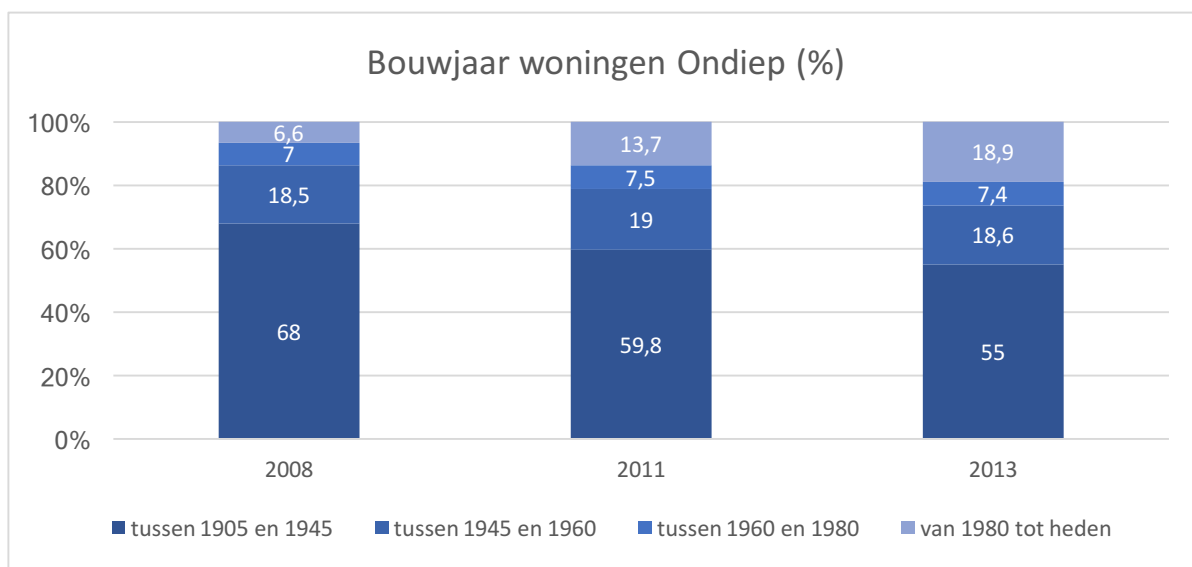
Tabel 5.5. - Gemiddeld besteedbaar inkomen Ondiep in absolute aantallen

Jaar	Ondiep	Utrecht
2009	26.700	34.100
2011	26.000	33.900
2014	29.300	36.300

5.3. Ondiep en haar woningvoorraad

Zoals al zichtbaar was in tabel 5.1. ken de het woningaantal in Ondiep een lichte terugval in 2011 maar kent in 2016 weer een groei van ruim 200 woningen. In deze paragraaf wordt het woningaanbod van Ondiep nader geanalyseerd. Allereerst zal er een nadere blik worden geworpen op de ouderdom van de woningen, zoals zichtbaar in figuur 5.3. Waar de woningvoorraad in 2008 maar liefst 69% bestond uit woningen daterende uit de periode 1905 – 1945 is dit in 2003 gedaald naar 55%. Er is een groter aandeel zichtbaar in woningen die gebouwd zijn sinds 1980 (resp. 6,6% naar 18,9%). Dit kan verklaard worden door de gentrificatie. Wel moet men zich ervan bewust zijn dat niet enkel de oude woningen gesloopt worden. Zoals blijkt uit tabel 5.6., welke gaat over het type woning, valt te concluderen dat het voornamelijk meergezinswoningen zijn die worden gesloopt. Ouderdom is niet het enige criteria.

Figuur 5.3. - De ouderdom van de woningen in Ondiep in relatieve aantallen (%)

Naast verschillen in ouderdom zijn er ook verschillen in de typen woningen in Ondiep, zoals weergegeven in relatieve aantallen in tabel 5.6. Hieruit kan geconcludeerd worden dat er ten aanzien van 2008 (65,4%) een lichte stijging zichtbaar is in het aandeel eengezinswoningen in 2013 (66,0%), welke een daling van 0,6% betekent in het aandeel meergezinswoningen. Ten aanzien van het woningaanbod in Utrecht is zichtbaar dat daar juist ontwikkelingen hebben plaatsgevonden in de meergezinswoningen: een stijging is zichtbaar van 2,9% in de periode 2008 – 2013.

Tabel 5.6. - Typen woningen in Ondiep weergegeven in relatieve aantallen (%)

Woningtype	Ondiep			Utrecht		
	2008	2011	2013	2008	2011	2013
Eengezinswoningen	65,4	66,3	66,0	46,0	45,7	43,1
Meergezinswoningen	34,6	33,7	34,0	54,0	54,3	56,9
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Ten gevolge van de herstructurering die gaande is in Ondiep is het aandeel koopwoningen in de periode 2008 – 2013 gestegen met maar liefst 10,8%. Dit ten koste van voornamelijk de sociale huur waar voorheen merendeel van de woningvoorraad uit bestond (80,2% in 2013). Dit kan samenhangen met de veranderende bevolkingssamenstelling. Door de afname in de sociale huurwoningen worden de bewoners gedwongen te verhuizen naar een andere sociale huurwoning, buiten de buurt Ondiep. In de particuliere huursector is een lichte stijging waarneembaar. Indien er een vergelijking wordt gemaakt met Utrecht valt te constateren dat er in Ondiep nog relatief veel sociale huurwoningen aanwezig zijn en relatief weinig koopwoningen en particuliere huurwoningen. In Utrecht zie je over de periode 2008 - 2013 kleine veranderingen, voornamelijk in de huursector.

Tabel 5.7. - Verdeling koop- en huurwoningen in Ondiep weergegeven in relatieve aantallen (%)

Woningtype	Ondiep			Utrecht		
	2008	2011	2013	2008	2011	2013
Koop	15,2	19,5	26,0	48,8	49,2	48,3
Particuliere huur	4,5	5,4	6,6	12,2	12,7	13,0
Sociale huur	80,2	75,0	67,4	39,0	38,7	38,6
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

De herstructurerings hebben er dus toe geleid dat voornamelijk het percentage koopwoningen maar ook het aandeel particuliere huurwoningen is gestegen in de buurt ten koste van de sociale huurwoningen. Volgens Mitros (2012) treft de herstructurering van Ondiep in totaal 2100 sociale huurwoningen waarvan 575 woningen gerenoveerd worden, terwijl het merendeel (1241 woningen) gesloopt zullen worden. Enkel 286 voorheen sociale huurwoningen zullen getransformeerd worden tot koopwoningen.

5.3. Sociale cohesie in Ondiep

Dit onderzoek richt zich op de sociale gevolgen van de herstructurerings Ondiep; welke invloed heeft dit op de sociale cohesie? Van belang is om te weten hoe de bewoners zich in deze buurt voelen en waar nog ruimte is voor verbetering. In tabel 5.8. is het cijfer dat de bewoners in de sociale cohesie toekennen, weergegeven. Zichtbaar is dat de Utrechtse buurten verschillend scoren. Opvallend is dat Utrecht Noordoost het hoogste cijfer toekent aan de sociale cohesie (6,5) gevolgd door Utrecht- Oost (6,4). Het laagste cijfer is een 4,7 welke wordt toegekend aan de sociale cohesie in Overvecht. Gemiddeld wordt er een 5,8 toegekend aan de sociale cohesie in Utrecht: een krappe zes. Dit betekent dat er voldoende ruimte voor verbetering aanwezig is. De buurt Noordwest, waar Ondiep gelegen is, wordt het een na laagste cijfer aan toegekend (5,5). De opgedane kennis van deze cijfers die toegekend zijn aan de sociale cohesie van de Utrechtse buurten kan mede in verband worden gebracht met de mogelijke problemen die spelen in desbetreffende buurt. Zo is uit het theoretische kader gebleken dat sociale cohesie van groot belang is met betrekking tot de leefbaarheid van een buurt: indien de sociale cohesie in de buurt positief wordt gewaardeerd is het ook beter gesteld met de leefbaarheid van de buurt. De mate van aanwezige sociale cohesie heeft dus een doorwerkende kracht op de leefbaarheid van de buurt. De leefbaarheid van een buurt is op haar beurt weer van belang voor de ervaring van de buurt: indien de leefbaarheid in de buurt positief wordt ervaren dan zal de buurt in zijn algemeen ook positiever worden ervaren dan indien de buurt kampt met leefbaarheidsproblemen.

Tabel 5.8. – Gemiddeld rapportcijfer dat bewoners toekennen aan de sociale cohesie en buurtoordeel per woonbuurt in Utrecht in 2016

Buurt	Gemiddeld rapportcijfer sociale cohesie 2016	Gemiddeld rapportcijfer buurtoordeel 2016
Binnenstad	5,7	7,9
Utrecht – Oost	6,4	8,1
Leidsche Rijn	5,6	7,1
Utrecht West	6,1	7,4
Overvecht	4,7	5,3
Utrecht- Zuid	5,8	7,0
Utrecht - Noordoost	6,5	8,0
Utrecht Zuidwest	5,5	6,4
Utrecht Noordwest	5,5	6,3
Vleuten – De Meern	6,2	7,7
Gemiddelde Utrecht	5,8	7,1

In tabel 5.8. zijn eveneens de gemiddelde rapportcijfers voor het algemene buurtoordeel weergegeven. Het gemiddelde van Utrecht is een 7,1. In de wijk Noordwest waar Ondiep gelegen is, is dit het op een na laagste met een 6,4. Hieruit kan geconcludeerd worden dat er nog veel ruimte voor verbetering. Dit lage cijfer valt wellicht te verklaren door de komst van de nieuwe bewoners, welke de sociale buurtbinding verlagen.

Tabel 5.9. Sociale contacten in de buurt in relatieve aantallen (%)

	% dat weleens een praatje maakt met mensen in de buurt		% onvoldoende sociale contacten		% dat zich sociaal geïsoleerd voelt	
	2006	2016	2006	2011	2011	2016
Noordwest	n.a.	85	9	9	10	10
Utrecht	n.a.	89	8	8	8	9

Tabel 5.9. toont de sociale contacten die de buurtbewoners met elkaar hebben. Hieruit blijkt dat maar liefst 85% een praatje maakt met de mensen uit de buurt. In de gemeente Utrecht ligt dit percentage iets hoger (89%). Wellicht kan dit verklaard worden door de komst van de nieuwe buurtbewoners waardoor de sociale interactie in Ondiep lichtelijk is afgenomen. Daarnaast tot bovenstaande tabel dat 9% van de inwoners onvoldoende sociale contacten hebben in de wijk. Dit kan tot gevolg hebben dat de bewoners zich verkeren in een sociaal isolement: 10% van de bewoners geeft aan dat zij zich sociaal geïsoleerd voelen.

Indien er gekeken wordt naar de buurtbinding (tabel 5.10) dan kan er gesteld worden dat deze in Noordwest is toegenomen: waar voorheen 15% zich niet gehecht voelde aan zijn of haar buurt is dit in 2016 nog maar 11%. In de gemeente Utrecht is het percentage ongewijzigd en is dit maar 9%. Deze buurtbinding is terug te zien in het aantal inwoners dat actief is in de buurt. in 2016 is een kwart van de bewoners actief in de buurt, terwijl dit in de gemeente Utrecht slechts 3% hoger licht. De verantwoordelijkheid van de buurt is eveneens toegenomen met 3% en ligt zelfs hoger dan in de gemeente Utrecht (1%). Dat de buurtbewoners gehecht zijn aan de buurt komt dus tot uiting in de mate van verantwoordelijkheid voor de buurt en de mate waarin de bewoners actief zijn in de buurt.

Tabel 5.10. Buurtbinding met de buurt in relatieve aantallen (%)

	Niet gehecht aan buurt		% actief in de buurt		% verantwoordelijk voor de buurt	
	2011	2016	2006	2016	2011	2015
Noordwest	15	11	n.a.	25	82	85
Utrecht	9	9	n.a.	28	84	84

5.4. Conclusie

Door middel van dit hoofdstuk is inzicht verkregen in de oorzaken voor herstructurering, en daarmee staatsgeleide gentrificatie, in Ondiep. Ondiep was een Utrechtse buurt die aan het begin van de eenentwintigste eeuw voornamelijk negatief in de publiciteit was. De spelende leefbaarheidsproblemen in combinatie met de verouderde woningvoorraad leidde ertoe dat de gemeente Utrecht aandacht ging besteden aan de buurt. Dit resulteerde in de start van herstructureringsplannen in 1999, welke voornamelijk gericht waren op de transformatie van de woningvoorraad. De gemeente Utrecht kwam hier al helemaal niet onderuit toen Ondiep in 2007 werd benoemd tot krachtbuurt.

Indien er gekeken wordt naar het sociaal- demografische profiel van Ondiep dan kan er gesteld worden dat er de afgelopen elf jaar de nodige sociale en fysieke veranderingen hebben plaatsgevonden in Ondiep. Zo zijn er meer inwoners in de leeftijdscategorie 25 tot 34 jaar en

is het aandeel jongeren in de buurt afgenomen. Dit is eveneens terug te zien in de gezinssamenstelling: er zijn relatief gezien meer paren zonder kinderen en het aantal eenoudergezinnen is fors gedaald. Dit laatste kan samenhangen met het nieuwe aandeel koop- versus huurwoningen, gezien het aandeel sociale huurwoningen sterk is teruggebracht. Voor een eenoudergezin met een laag inkomen is het onmogelijk om de huur van een particuliere huurwoningen te betalen waardoor de eenoudergezinnen wegtrekken. Met betrekking tot het opleidingsniveau kan er gesteld worden dat dit in relatieve aantallen aan het stijgen is: de nieuwe bewoners zijn hoger opgeleid. Met oog op het aandeel inwoners met een laag inkomen en werkzoekenden kan Ondiep nog de nodige ontwikkelingen maken. Het gemiddelde besteedbare inkomen is wel verhoogd. Een mogelijke verklaring hiervoor hangt samen met de komst van de nieuwe bewoners, hun leeftijdscategorie en opleidingsniveau: de nieuwe bewoners zijn hoger opgeleid en hebben een betere baan waardoor hun gemiddeld besteedbaar inkomen ook weer hoger is. In tegenstelling tot de voorgaande bevinding, met betrekking tot de werkgelegenheid van de bewoners in Ondiep, valt te constateren dat de situatie voor de oorspronkelijke bewoners achteruit is gegaan. Er zijn dus nog uitdagingen voor Ondiep in de toekomst met betrekking tot de sociale veranderingen die gaande zijn.

Met oog op de sociale cohesie in Ondiep kan er gesteld worden dat hier meer dan genoeg ruimte is voor verbetering. Indien er gekeken wordt naar de sociale contacten die de buurtbewoners met elkaar hebben kan er geconcludeerd worden dat het hiermee goed gesteld is, ondanks het feit dat dit in de gemeente Utrecht hoger ligt. Slechts 9% van de buurtbewoners geeft aan dat zij onvoldoende sociale contacten hebben, welke kan leiden tot een sociaal isolement. Met betrekking tot de buurtbinding kan er ook geconcludeerd worden dat het hiermee goed is gesteld. Er zijn bovendien veel bewoners actief in de buurt en de bewoners voelen zich verantwoordelijk voor de buurt.

Hoofdstuk 6. Methodologie

Dit hoofdstuk dient als overbruggend en vertalend hoofdstuk tussen het theoretische en empirische deel van dit rapport. De onderzoeksvraag en bijbehorende deelvragen worden vertaald in praktische elementen, waardoor deze beantwoord kunnen worden. Zoals in de inleiding beschreven, wordt in dit onderzoek de volgende hoofdvraag, en vier bijbehorende deelvragen, beantwoord:

Hoe ervaren oorspronkelijk woonachtige jongeren in Ondiep de sociale cohesie en sociaal kapitaal in hun gegentrificeerde buurt?

- 1. Hoe is de buurt Ondiep de afgelopen jaren veranderd ten gevolge van staatsgeleide gentrificatie?*
- 2. Hoe ervaren de oorspronkelijk woonachtige jongeren van Ondiep de sociale cohesie in hun buurt? Hoe is dit veranderd over de afgelopen vijf jaar?*
- 3. Hoe ervaren de jongeren hun sociale netwerken en sociale activiteiten in een gegentrificeerde buurt?*
- 4. In hoeverre en hoe hebben de jongeren toegang tot sociaal kapitaal in hun buurt? Is dit veranderd over de afgelopen vijf jaar?*

In dit hoofdstuk wordt de gebruikte methodologie gedurende het empirische gedeelte met betrekking tot de uitvoering van dit onderzoek inzichtelijk gemaakt. De gemaakte keuzes omtrent het onderzoeksgebied, de methoden van onderzoek, onderzoekseenheden en operationalisering worden in dit hoofdstuk behandeld. Deze keuzes worden verantwoord, waarmee inzichtelijk gemaakt wordt welke waarnemingen er zijn verricht, hoe dit is uitgevoerd en waarom dit relevant is voor het onderzoek. Dit hoofdstuk eindigt met een paragraaf over de introspectie, waarin gereflecteerd wordt op het onderzoek en de rol van de onderzoeker.

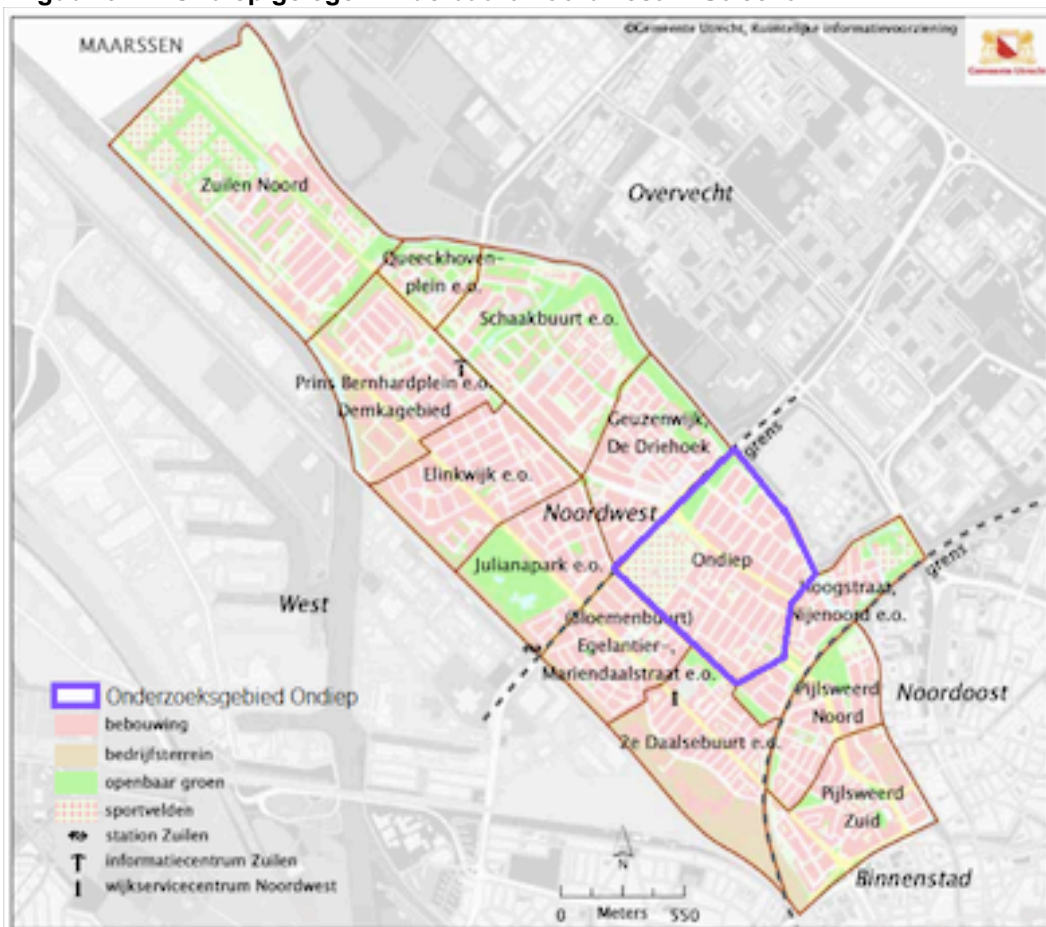
6.1. Het onderzoeksgebied

6.1.1. De keuze voor Utrecht

Met betrekking tot de keuze omtrent het onderzoeksgebied is ervoor gekozen om het onderzoek uit te voeren in de gemeente Utrecht. Hierbij is de keuze gemaakt om het onderzoek slechts in één stad uit te voeren. Dit gezien het feit dat onderzoek in meerdere steden te omvangrijk zou zijn met oog op het tijdsbestek waarin het onderzoek uitgevoerd dient te worden. Utrecht is bovendien gekozen omdat het met 338.986 inwoners (Gemeente Utrecht, 2017) de vier na grootste stad van Nederland is. Hierdoor heeft deze stad te kampen met grootstedelijke problematiek waarbij gedacht kan worden aan fysieke achterstanden van de woningvoorraad, sociale achterstanden en problemen met betrekking tot leefbaarheid en sociale cohesie, wat aansluit bij het onderwerp van dit onderzoek. In de gemeente Utrecht bevinden zich bovendien vier van de veertig krachtwijken, te weten Kanaleneiland, Zuilen-Oost, Overvecht en Ondiep. Hiermee onderkent het ministerie van VROM dat er in deze buurten sprake is van sociale en fysieke achterstanden. De Krachtwijkenaanpak richt zich op het verbeteren van de maatschappelijke omstandigheden en de leefomgeving in de geselecteerde buurten (Gemeente Utrecht, 2016). Met de opkomst van staatsgeleide gentrificatie heeft de gemeente Utrecht zelf getracht om deze probleembuurten aan te pakken. Om deze reden is het dus eveneens interessant om onderzoek te doen naar een krachtwijk binnen de gemeente Utrecht. Bijkomend voordeel is bovendien dat de gemeente Utrecht

bestaat uit duidelijk afgebakende wijken met daarbinnen buurten (figuur 6.1.). Het onderzoeksgebied Ondiep is gelegen in de Utrechtse wijk Noordwest.

Figuur 6.1. - Ondiep gelegen in de buurt Noordwest in Utrecht

Gemeente Utrecht, bewerkt door A.C.M. Groeneveld (2017)

Naast bovenstaande redenen zijn er een aantal praktische redenen te benoemen voor de keuze voor Utrecht als onderzoeksgebied. Ten eerste omdat er reeds eerder onderzoeken in Utrecht zijn verricht die zich richten op de sociale cohesie van een buurt. Er is bovendien al secundaire data bekend op buurtniveau over de sociale cohesie. Ten slotte is de stad Utrecht al bekend bij de onderzoeker, en heeft de onderzoeker eerder een kleinschalig, verkennend onderzoek in de buurt Ondiep uitgevoerd.

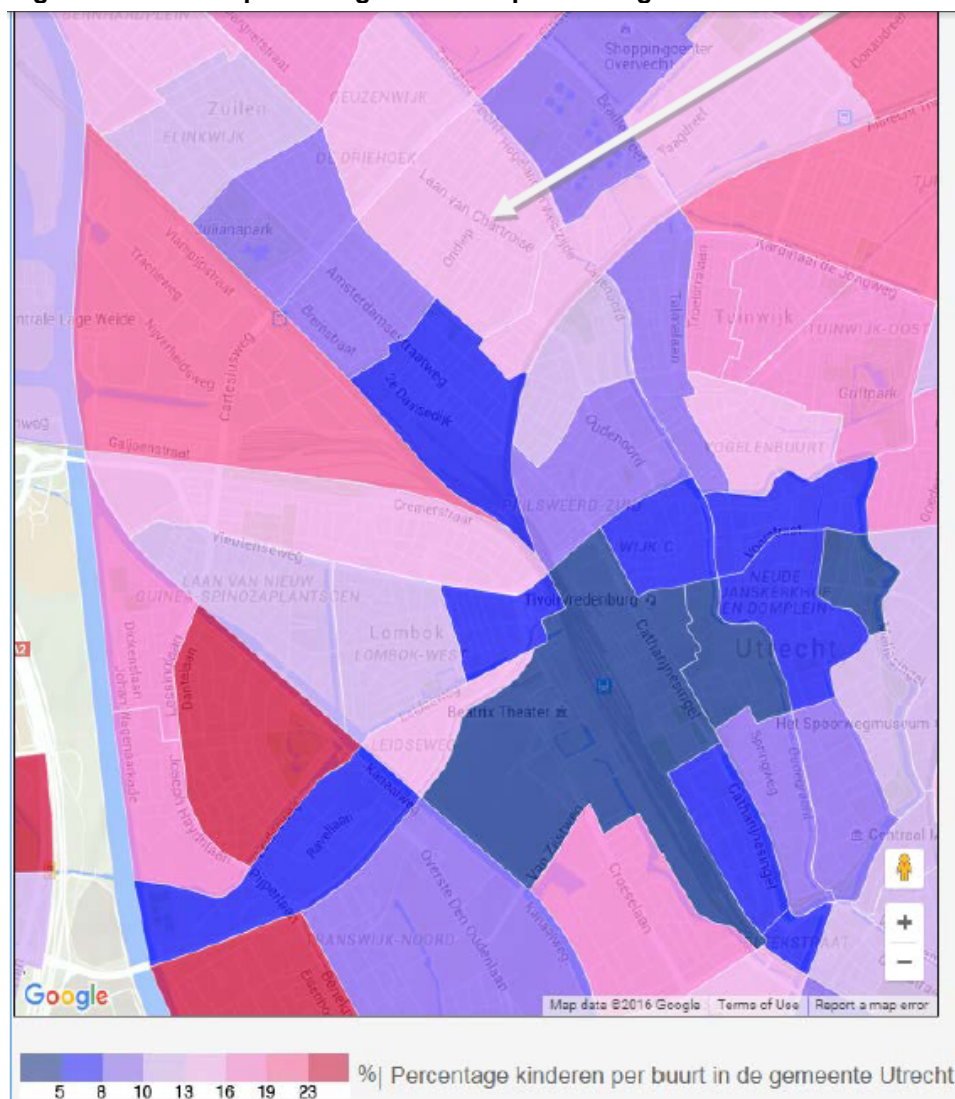
6.1.2. De keuze voor Ondiep

Het onderzoeksgebied van deze scriptie betreft Ondiep, te Utrecht. De keuze voor deze buurt is veelvoudig. Allereerst is Ondiep een achterstandsbuurt en werd de buurt in 2007 benoemd tot krachtwijk. Dit programma had tot doel had de maatschappelijke omstandigheden en de leefomgeving te verbeteren (Gemeente Utrecht Onderzoek, 2016). De problematiek in Ondiep op het gebied van de fysieke en sociale leefomgeving kunnen leiden tot negatieve ervaringen van de buurt, welke de overheid wil vermijden. Hierdoor is Ondiep een geschikt en interessant onderzoeksgebied.

De tweede reden heeft te maken met het feit dat de bewoners van Noordwest de sociale cohesie slechts een 5,5 toekennen, zoals is gebleken uit de gebiedsbeschrijving (hoofdstuk 5). Met oog op de ervaring van de sociale cohesie is er dus nog voldoende ruimte voor verbetering. Er geldt bovendien dat deze uitkomst veelal gebaseerd op een enquête die door volwassenen is ingevuld: het is het cijfer dat de volwassen toekennen. Uit verschillende theorieën is gebleken dat jongeren de buurt anders ervaren. Vanwege het feit dat inzicht in de ervaring van sociale cohesie door jongeren in de buurt Ondiep ontbreekt is een interessant en vernieuwend onderzoek.

Een derde reden waarom Ondiep een geschikt onderzoeksgebied is blijkt uit figuur 6.2.: hierin is het percentage jongeren dat per leeftijdscategorie in de buurten van Utrecht weergegeven. Hieruit valt af te lezen dat dat Ondiep een buurt is in Utrecht waar relatief veel kinderen en jongeren woonachtig zijn. De leeftijdscategorieën van kinderen en jongeren betreft 12 tot 18 jaar. Zo bestaat 16% van de bevolking van Ondiep uit jongeren. Er zijn nog een aantal andere buurten waar veel jongeren woonachtig zijn, zijn de Vogelenbuurt, Tuinbuurt, Lombok en Kanaleneiland. In de Vogelenbuurt en Tuinbuurt heeft geen gentrificatie plaatsgevonden, waarover dit onderzoek gaat. Om deze reden zijn deze buurten ongeschikt als 'case'.

Figuur 6.2. - Kaart percentage kinderen per buurt gemeente Utrecht 2.0.

Buurtwijzer van de Gemeente Utrecht, 2016

Gezien bovenstaande is Ondiep een geschikte buurt om desbetreffende probleemstelling te onderzoeken. De factoren van de onderzoeksvraag, te weten gentrificatie en de aanwezigheid van oorspronkelijke jonge bewoners zijn beide aanwezig.

6.2. Methoden van onderzoek

Dit onderzoek betreft een explorerend, praktijkgericht wetenschappelijk onderzoek. Het gaat nader in op een kennisprobleem met betrekking tot de ervaring van de sociale cohesie door de jonge bewoners in een gegentrificeerde buurt en de effecten van gentrificatie op hun sociale netwerk en de mate en toegang van hun sociaal kapitaal.

Er wordt een afdoende oplossing voor desbetreffend vraagstuk gevonden. Het vraagstuk betreft hoe de jonge bewoners in een gegentrificeerde buurt de sociale cohesie ervaren, en hoe gentrificatie van invloed is op hun sociale netwerk en sociaal kapitaal. Het betreft hierbij zowel een literatuurstudie (hoofdstuk 2,3,4 en 5) evenals een primair onderzoek. In het theoretische gedeelte van dit onderzoek zijn diverse theorieën aangehaald die betrekking hebben op gentrificatie, het gebruik van de buurt voor jonge bewoners, sociale cohesie en sociaal kapitaal. Deze theorieën hebben de lezers stapsgewijs naar het antwoord op de onderzoeksvraag geleid. Het primaire onderzoek bestaat uit het gebruik van kwalitatieve onderzoeksmethoden, waarbij de onderzoeker zelf de onderzoeksgegevens genereert. Door middel van de primaire gegevens wordt de analyse verder uitgewerkt en uitgebreid waardoor een complete analyse ontstaat. Hierbij wordt getracht om de ervaringen van sociale cohesie in de gegentrificeerde buurt Ondiep door de ogen van jongeren in beeld te brengen en eveneens te achterhalen hoe gentrificatie van invloed is op hun sociale netwerk en sociale kapitaal.

6.2.1 Casestudie

Bryman (2008) stelt dat een onderzoeksopzet een kader biedt voor de datacollectie en data-analyse. Hierbij onderscheidt hij vijf verschillende manieren om een onderzoek vorm te geven, te weten een crossectioneel, een longitudinaal, een experimenteel, een casestudie en vergelijkingsonderzoek. Een casestudy kan een goede onderzoeksopzet zijn voor het verkennen van een probleem waarover tot dusverre nog weinig bekend is, wat tevens het motief is voor het uitvoeren van deze casestudy. Dit onderzoek betreft dus een explorerende casestudie gezien het feit dat het een gedetailleerde en nauwkeurige analyse van Ondiep betreft waarbij er wordt gezocht naar mogelijke nieuwe verbanden. Zo wordt er onderzocht hoe de jonge bewoners de sociale cohesie ervaren in een gegentrificeerde buurt en hoe gentrificatie van invloed is op hun sociaal kapitaal. Stake (1995) stelt dat een casestudie gericht is om een complex vraagstuk nauwkeurig te onderzoeken. Dit is eveneens het geval gedurende dit onderzoek. Een onderzoek naar de ervaring van sociale cohesie en sociaal kapitaal door de jonge bewoners in een gegentrificeerde buurt kan gezien worden als een complexe case, omdat deze ervaringen niet voor iedereen gelijk hoeft te zijn. Het afnemen van interviews zal een grote bijdrage hebben aan de verzameling van gedetailleerde informatie van deze case. De mogelijke diepgang en gedetailleerdheid van het materiaal en van de analyses is dan ook een groot voordeel van een *case study*. Een ander voordeel van een casestudie is dat het nieuwe ideeën kan genereren en dus kan leiden tot aanbevelingen voor een organisatie of gemeente. De belangrijkste beperking van een casestudie is het gebrek aan mogelijkheden voor generalisatie: de resultaten van het onderzoek zijn niet representatief voor andere gevallen. Volgens Flyvberg (2006) is het doel van een casestudie niet om te

generaliseren maar het laten zien van de diverse meningen en interpretaties van de participanten. De externe validiteit van casestudies is dus beperkt. Met betrekking tot de betrouwbaarheid van de onderzoeksresultaten casestudies kan er gesteld worden dat hier eveneens veel kritiek op is. Dit vanwege het feit dat de onderzoeksstrategie wordt verwoord door de onderzoeker. Een oplossing die wordt aangereikt om de betrouwbaarheid van casestudies te verhogen, is een betere codificering. Door de in het onderzoek gehanteerde procedures te expliciteren en te systematiseren wordt andere onderzoekers de mogelijkheid geboden om de stappen in de verzameling van de resultaten en het gebruik daarvan in de uiteindelijke conclusies te controleren (Jochems & Joosten, 2005).

6.2.2. Kwalitatieve onderzoeksmethode

Voor de uitvoering van het empirische gedeelte van deze rapportage is ervoor gekozen om de ervaring van de sociale cohesie en sociaal kapitaal in een gegentrificeerde buurt te onderzoeken door middel van de kwalitatieve onderzoeksmethode. Kwalitatief onderzoek is een uiterst geschikte methode voor explorerend onderzoek, wat dit onderzoek betreft (Boeije e.a., 2009, p. 254). Explorerend onderzoek betekent in dit geval dat het onderzoek vernieuwd is: het is op zoek naar mogelijke verbanden tussen een gegentrificeerde buurt en de ervaring van sociale cohesie, en de effecten van gentrificatie op het sociaal kapitaal door de jonge bewoners. Naar deze mogelijk verbanden is nog geen onderzoek verricht wat dit onderzoek explorerend maakt. Kwalitatief onderzoek heeft veelal betrekking op de meningen van participanten, waarbij meer diepgang verkregen kan worden door middel van de mogelijkheid tot doorvragen bij interessante onderwerpen (Boeije e.a., 2009). Doelstelling hierbij is *verstehen* van de probleemstelling: het begrijpen van het probleem vanuit het perspectief van de onderzoekseenheden. Gedurende dit onderzoek wordt er dus een *emic perspective* aangenomen (Hennink e.a., 2011). Derhalve is het doel van dit kwalitatieve onderzoek om het perspectief van de jonge bewoners met betrekking tot hun ervaring van de sociale cohesie en hun sociaal kapitaal in de gegentrificeerde buurt Ondiep te beschrijven en begrijpen. Hierbij wordt getracht de denkbeelden van de jongeren te achterhalen, welke het beste bereikt kan worden door middel van het afnemen van interviews.

Doelstelling van kwalitatief onderzoek is gericht om gedragingen, belevingen, ervaringen en producten van betrokkenen te beschrijven, te interpreteren en te verklaren (Boeije e.a., 2009, p.53). Volgens Hennink en collega's (2011) gaat het bij de uitvoering van kwalitatief onderzoek voornamelijk om de 'hoe' en 'waarom' vragen. Deze typen vragen worden voornamelijk gesteld bij onderzoeken naar onderwerpen waar niks tot weinig over bekend is, bij het begrijpen van complexe vraagstukken en problemen en ten slotte bij het uitleggen en verklaren van het gedrag van personen. Er zijn een drietal specifieke redenen waarom dit onderzoek het beste uitgevoerd kan worden middels kwalitatief onderzoek (Baarda e.a., 2005). Ten eerste omdat de doelstelling van dit onderzoek is om het onderzoeksonderwerp te onderzoeken door middel van interpretaties en beschrijvingen. Het gaat ten slotte om de interpretaties van de jonge bewoners, welke worden bevraagd in kwalitatieve interviews en vervolgens worden beschreven in het resultatenhoofdstuk. Daarnaast staan in dit onderzoek de diverse meningen en ervaringen van de jonge bewoners centraal. Is er een verschil in de ervaring van sociale cohesie voor en na de gentrificatie? Indien dit het geval is waardoor wordt dit veroorzaakt? Dit is een mening van de bewoner en kan per bewoner verschillend zijn, en kan per bewoner anders worden ervaren. Ten tweede betreft dit onderzoek een moeilijk bereikbare onderzoeksgroep: de jonge bewoners. Het betreft hierbij kinderen en jongeren in de leeftijdscategorie 12 tot 18 jaar. Veelal wordt deze leeftijdsgroep niet betrokken bij

wetenschappelijke onderzoeken. Het is van belang dat deze jonge bewoners ook worden gehoord: zij ervaren dit ook en hebben hier vast en zeker een mening over. Door middel van het uitvoeren van kwalitatieve onderzoeksmethoden kan er meer informatie verkregen worden vanwege het feit dat er de mogelijkheid is om door te vragen. Dit in tegenstelling tot kwantitatieve onderzoeksmethoden waarbij die mogelijkheid niet bestaat en er enkel gekwantificeerd kan worden. Ten slotte kan er gesteld worden dat het een lastig en complex onderwerp betreft, welke betrekking heeft op processen en interacties in de bestaande situatie en met de huidige bewoners.

6.2.3. Semigestructureerde interviews

Naast de literatuurstudie is er gekozen om semigestructureerde kwalitatieve interviews af te nemen met de jonge bewoners van Ondiep. De reden waarom er gekozen is voor interviews is vanwege het feit dat het hierdoor meer diepgang verkregen kan worden door middel van de mogelijkheid tot doorvragen bij interessante onderwerpen (Boeije e.a., 2009). Middels het afnemen van interviews wordt het beste inzichtelijk hoe de jonge bewoners de (veranderingen) van de sociale cohesie ervaren, en de effecten van gentrificatie op hun sociaal kapitaal te achterhalen. Er is tevens de mogelijkheid om door te vragen waar een interessante bevinding wordt gedaan. Hierbij is er gekozen om gebruik te maken van semigestructureerde interviews, waarbij wordt vastgehouden aan enkel een *topic list*. Hiervoor is gekozen om de participant ruimte te geven om zijn verhaal te doen, welke wellicht leidt tot nieuwe interessante inzichten en mogelijke paden die de onderzoeker in kan slaan. Vooraf aan het interview is dus enkel een *topic list* opgesteld, welke terug te vinden is in de bijlagen (bijlagen II).

6.2.4. De analyse

De opnames van de interviews zijn getranscribeerd en geanalyseerd met behulp van het computerprogramma Nvivo, wat de data- analyse overzichtelijker maakt. Volgens Baarda en collega' s (2013), bestaat de analyse uit twee fases: allereerst te exploratiefase gevolgd door de specificatiefase. In de exploratiefasen wordt de data verkend door open te coderen. Vervolgens is er op de gemaakte codes gereflecteerd wat heeft geleid tot de samenvoeging van bepaalde codes. In de tweede fase werd er axiaal gecodeerd: de codes werden geordend en gekoppeld aan concepten uit de literatuur. In bijlagen III is de codeboom van Nvivo opgenomen.

6.3. Onderzoekseenheden

Gedurende dit onderzoek zijn de participanten van de semigestructureerde interviews de 'van oorsprong woonachtige jongeren in Ondiep'. Dit begrip dient goed geoperationaliseerd en gedefinieerd te worden.

Gezien het feit dat dit onderzoek de ervaring van de sociale gevolgen van gentrificatie van de van oorsprong jonge bewoners betreft is ervoor gekozen om de leeftijdscategorieën 12 tot 18 jaar te gebruiken waarbij de bewoners ten minste vijf jaar woonachtig zijn in Ondiep. Deze leeftijdscategorieën zijn een bewuste keuze, waarmee hopelijk een volledig inzicht gegeven kan worden in de ervaring van de sociale cohesie en effecten op het sociaal kapitaal door de jonge bewoners in de gegentrificeerde buurt Ondiep. Er is voor deze afbakening van de minimumleeftijd twaalf jaar gekozen en minimaal vijf jaar woonachtig in Ondiep gezien het feit dat de jongeren die twaalf jaar zijn destijds zeven jaar waren. De verwachting is dat deze jonge jongeren zich nog wel enigszins iets kunnen herinneren van de veranderingen als gevolg van

gentrificatie. Met betrekking tot de maximum leeftijdsgrens is er gekozen voor achttien jaar, omdat dit onder meer de leeftijd is dat jongeren voor de wet volwassen zijn. Gezien het feit dat dit onderzoek de ervaring door een jongerenperspectief wil onderzoeken is er voor deze maximum leeftijdsgrens gekozen. Er is bovendien gekozen voor een minimale woontijd van 5 jaar, gezien het feit dat de jongste jongeren destijds 7 jaar waren. Bij het buurtcentrum van Stichting JoU! In Ondiep waren de wat oudere jongeren goed te bereiken en te benaderen: dit omdat er een vaste vriendengroep aanwezig was waarmee ik heb gesproken. De jongere tieners waren ook meer verlegen en vonden het spannender om het gesprek aan te gaan. Om een volledig mogelijk beeld te schetsen van de ervaring van de gevolgen van de staatsgeleide gentrificatie gezien door de ogen van jongeren, is ervoor gekozen om zowel jongens als meisjes te betrekken bij dit onderzoek. Volgens diverse onderzoeken is gebleken dat het ervaren en gebruik van openbare ruimtes verschilt naar sekse, leeftijd en etniciteit (Karsten, 2003; Karsten e.a., 2001). De genders waren beide goed te bereiken en bereidwillig om te participeren bij het onderzoek. Wel kan er genoemd worden dat sommige jongeren het af en toe lang vonden duren en hiervan onrustig werden.

In deze studie refereren 'van oorsprong woonachtige jongeren in Ondiep' dus naar de jonge bewoners van Ondiep in de leeftijdscategorieën 12 tot 18 jaar, die ten minste al vijf jaar woonachtig zijn in Ondiep. Zij zijn de participanten van dit onderzoek. In totaal zijn er 13 jongeren geïnterviewd, waarbij er drie grepsinterviews zijn gehouden. De gemiddelde duur van het interview lag tussen de 30 en 45 minuten. Met betrekking tot de etniciteit was er een goede verdeling tussen autochtone en allochtone jongeren. Niet alle participanten woonden hun hele leven in Ondiep: twee jonge meisjes woonden er net 5 jaar, waardoor zij net voldeden aan de eis van de participanten. De respondenten kennen elkaar uit de buurt en via de jongerenorganisatie JoU, waar zij allen actief zijn. Merendeel van de gesproken jongeren is bij beide avonden aanwezig in het jongeren centrum.

6.3.1. Selectie en werving van participanten

De werving van participanten doet veelal beroep op de creativiteit van de onderzoeker om potentiële participanten te vinden en benaderen. Gedurende dit onderzoek wordt gebruikt gemaakt van de sneeuwbal methode; een methode die veelal wordt toegepast bij onderzoek naar gevoelige onderwerpen of moeilijk bereikbare groepen (Boeije e.a., 2009, p. 263). Gezien het feit dat jongeren veelal niet worden betrokken in wetenschappelijke onderzoeken, wordt deze doelgroep bestempeld als moeilijk bereikbare groep.

De semigestructureerde diepte- interviews zijn afgenomen bij de oorspronkelijke jonge bewoners verspreid over de gehele leeftijdscategorie om een volledig inzicht te verkrijgen in de diverse ervaringen en meningen. Om deze reden is de doelstelling om evenveel oorspronkelijke jonge bewoners te spreken van gelijke leeftijd en gelijk gender, zodat een evenwichtig beeld ontstaat. Dit komt bovendien de validiteit van het onderzoek ten goede. De potentiële participanten zijn selectief uitgekozen, omdat het specifieke doelgroep betreft met bepaalde persoonskenmerken, waarvan de leeftijd en de woontijd de twee belangrijkste zijn. In de buurt zal dus selectief gezocht worden naar participanten die voldoen aan de vereisten van dit onderzoek.

Voor de benadering van de respondenten is er gebruik gemaakt van contactpersonen van Stichting Jongerenwerk Utrecht (JoU). Dit is een jongerenorganisatie die actief is in heel Utrecht met een jongeren centrum in het onderzoeksgebied. Veel jongeren in Ondiep bezoeken

op regelmatige basis dit jongeren centrum. De verschillende jongerenwerkers van JoU dienden hierbij als *gatekeepers* voor dit onderzoek. *Gatekeepers* zijn individuen die de toegang tot de onderzoekspopulatie bepalen (Evers & De Boer, 2015). Via deze *gatekeepers* werd het eerste contact gelegd met de jongeren. Het voordeel van het werven van respondenten via een dergelijke jongerenorganisatie is dat het de kans van slagen vergroot: de jongeren zijn minder achterdochtig omdat je via een persoon die van belang is in hun leven met hen in contact staat. Er zijn echter ook nadelen aan deze benadering welke in paragraaf 6.5. zijn beschreven.

6.4. Operationalisering

Alvorens dit onderzoek uitgevoerd kan worden, is het van belang dat de belangrijkste constructen eenduidig worden gedefinieerd en geoperationaliseerd. Bij het operationaliseren van deze abstracte begrippen is gebruik gemaakt van definities uit de wetenschappelijke literatuur zoals beschreven in de eerdere literatuurverkenning. Indien er nog geen wetenschappelijke definitie is gegeven dan is er een opgezocht.

De buurt

In deze scriptie staan de ervaringen van de buurt gezien door de ogen van jongeren centraal. Gezien het feit dat de buurt een subjectieve ervaring is, geldt dat voor iedereen de grenzen anders zijn (Galster, 2001). Om deze reden is de respondenten allereerst gevraagd wat volgens hen de grenzen van Ondiep zijn. Hierbij is een kaart van Ondiep gebruikt als hulpmiddel, waarop de respondenten de grenzen konden aangeven.

Sociale cohesie

Volgens Needham & de Kam (2003) zijn er een tweetal methoden om iets te zeggen over sociale cohesie. De ene methode gaat in op hoe de bewoners de diverse aspecten van sociale cohesie ervaren. Dit meet voornamelijk de buurtbinding, onderlinge verbondenheid en de mate waarin de bewoner zich identificeert met de buurt en zijn buurtbewoners. De andere methode richt zich op het gedrag van bewoners: hoe vertaalt de ervaring van sociale cohesie zich in bepaald gedrag van de bewoners (Needham & de Kam, 2003). In dit onderzoek wordt sociale cohesie gemeten door middel van zowel de ervaringscomponent als de gedragscomponent. Naast bovenstaande methoden om sociale cohesie te meten, omschrijven Bolt & Torrance (2005) in hun onderzoek dat sociale cohesie het beste op individueel niveau gemeten kan worden. Dit vanwege het feit dat de mate van sociale cohesie wordt bepaald door het gedrag, houdingen en percepties van individuele bewoners (Vreke e.a., 2010). Het is dus iets dat elke bewoner anders ervaart, wat het interessant maakt om het op individueel niveau te meten. Bij de operationalisering van dit construct wordt er gekeken naar de drie kenmerken die Bolt & Torrance (2005) onderscheiden zoals beschreven in het theoretisch kader (H3).

Het construct sociale cohesie zal in dit rapport dan ook geoperationaliseerd worden op individueel niveau waarbij wordt aangesloten op de ervaring en het gedrag, zoals geïdentificeerd door Needham & Kam (2003). De kwalitatieve onderzoeksmethoden van semigestructureerde interviews sluit hier goed bij aan. Met betrekking tot de operationalisering van sociale cohesie wordt er aangesloten bij de definitie van Bolt & Torrance (2005): “*Sociale cohesie bestaat uit de onderlinge verbondenheid van bewoners van een buurt door het ervaren van sociale interactie, gedeelde normen en waarden en de binding met de buurt*”. Op basis van deze definitie en het gemaakte onderscheid van Needham en Kam (2003) zijn in tabel 6.2. de vragen opgenomen die betrekking hebben op het construct sociale cohesie, uitgesplitst

naar de drie kenmerken (1) gedeelde normen en waarden (2) sociale interactie (3) buurtbinding.

Tabel 6.1.- Vragen behorend bij sociale cohesie

<p>Gedeelde normen en waarden</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kun je de mensen in je buurt beschrijven? Denk aan: leeftijd, SES, etniciteit. <ul style="list-style-type: none"> • Wat voor verschillende groepen zijn er in de buurt? (etnisch/lifestyle/SES) • Voelt je je gelijk aan of juist anders dan de andere bewoners in de buurt? Denk aan: mentaliteit, ideeën, waarden, leefstijl, gedrag. Waarom? • Wat vind je van de diversiteit/verschillende groepen in de buurt? Wat vind je het leukst? Wat het minst leuk? Waarom? 2. Is de bevolkingssamenstelling veranderd in de afgelopen jaren? <ul style="list-style-type: none"> • In hoeverre zie jij een verschil tussen de oude en nieuwe bewoners? Merk je dat dit verschillende soorten mensen zijn? Waaraan merk je dit? • Hoe ervaar je de omgang met je (nieuwe)buurtbewoners? 3. Hoe gaan buurtbewoners met elkaar om? Wordt er bijvoorbeeld onderling een praatje gemaakt als je elkaar ergens tegenkomt, of help je je burens wel eens? <ul style="list-style-type: none"> • Is dit veranderd? Hoe is dit veranderd? • Hoe ga jij met de buurtbewoners om? 4. Wat vind je van de komst van de nieuwe (jonge) bewoners die de afgelopen jaren in Ondiep zijn komen wonen <ul style="list-style-type: none"> • Hoe ervaar je dit?
<p>Sociale interactie</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kan je wat vertellen over het contact dat je hebt met de mensen die in de buurt wonen? → Overgang naar sociaal kapitaal <ul style="list-style-type: none"> • Zo ja, wat houdt dit contact in? • Wat vind je van dit contact?
<p>Buurtbinding</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wat voor activiteiten onderneem je in de buurt? <ul style="list-style-type: none"> • Met wie onderneem je deze activiteiten? • Waar onderneem je deze? • Hoe vaak onderneem je deze activiteiten? 2. Maak je gebruik van buurtactiviteiten/buurtcentrum? <ul style="list-style-type: none"> • Hoe vaak maak je hier gebruik van? • Met wie maak je hier gebruik van?

Sociaal kapitaal

Sociaal kapitaal is volgens Bourdieu (1989, p.132) “*het geheel van bestaande of potentiële hulpbronnen*”. Die hulpbronnen vloeien voort uit het sociale netwerk van het individu, want een individu kan via het netwerk weer toegang krijgen tot de hulpbronnen van andere individuen. Het construct sociaal kapitaal zal in dit rapport geoperationaliseerd worden via de individuele benadering. De kwalitatieve onderzoeksmethoden van semigestructureerde interviews sluit hier goed bij aan, omdat er doorgevraagd kan worden naar de ervaring en mening van de respondenten hierover. Enerzijds betreft het namelijk wat de jongeren zelf uit hun sociaal kapitaal kunnen halen, anderzijds gaat het erom of dit veranderd is door de nieuwe bewoners: is er sprake van overbruggend sociaal kapitaal of juist niet. Met betrekking tot de operationalisering van sociaal kapitaal wordt de definitie van Bourdieu (1989) aangehouden: “*het geheel van bestaande of potentiële hulpbronnen*”. Sociaal kapitaal is kortom de potentiële hulpbronnen die de jongeren halen uit hun sociale netwerk. In tabel 6.3. zijn de vragen opgenomen behorende bij het construct sociaal kapitaal.

Tabel 6.2.- Vragen behorend bij sociaal kapitaal

<p>Sociaal netwerk</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kun je de mensen noemen die het belangrijkste voor je zijn /het dichtst bij je staan? (Vrienden, burens, klasgenoten – 3 belangrijkste, zonder ouders) Per persoon: <ul style="list-style-type: none"> • Kun je wat over deze persoon vertellen? • Wat is hun leeftijd? - Geslacht? -Etniciteit? - Opleidingsniveau? • Waar wonen ze? (Zelfde buurt, buiten buurt in stad, buiten stad, buitenland) • Type school/werk? • Soort relatie met respondent? (Vriend, familie, collega, burens) • Duur relatie? • Frequentie contact? • Aard van het contact (uitgaan, hulp, huiswerk, etc.) • Waarom is deze persoon belangrijk voor je? 2. Heeft de komst van de nieuwe bewoners invloed op jouw vriendengroep? <ul style="list-style-type: none"> • Ga je nog met dezelfde vrienden om? • Waarom wel of niet? • Hoe ervaar
<p>Hulpbronnen die je haalt uit je sociale netwerk (= sociaal kapitaal)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kan je wat vertellen over de omgang met de nieuwe jonge bewoners? <ul style="list-style-type: none"> • Ga je vaak met de nieuwe bewoners om? Wat doe je dan zoal? Merk je verschil in de omgang met de oude bewoners? • Heb je meer toegang tot andere vriendengroepen dan dat je voorheen had? 2. Ken je iemand...? [Steeds vragen wie dat dan is (o.a. oude/nieuwe bewoner)] <ul style="list-style-type: none"> • Die je kan helpen bij het vinden van een bijbaan • Van wie je geld kunt lenen • Met wie je kunt praten over persoonlijke problemen • Met wie je kunt praten over een conflict thuis • Die je stimuleert om goed je best te doen op school • Die je helpt met je schoolwerk • Die je stimuleert een goed baan te vinden • Met minimaal een Hbo-diploma • Die je ziet als een voorbeeld 3. Denkt je dat door de komst van de nieuwe bewoners het wonen in deze buurt je vooruit helpt in het leven, of dat hier wonen dit juist verhindert? Of maakt de buurt waarin je opgroeit niets uit? Denk aan: werk vinden, goede school vinden <ul style="list-style-type: none"> • Kan je hier iets meer over vertellen?

6.5. Reflectie

Deze laatste paragraaf gaat nader in op de reflectie op het gehele onderzoeksproces en op de rol als onderzoeker gedurende alle fasen van dit onderzoeksproces. Dit is opgesteld vanwege de waarde die gehecht wordt aan de reflectie als onderdeel van een goed kwalitatief onderzoeksproces. Er wordt hierbij ingegaan op de beperkingen van het onderzoek ten gevolge van de gemaakte keuzes door de onderzoeker. Hierbij gaat de aandacht allereerst uit naar de beperkingen ten gevolge van de gemaakte keuzes voorafgaande aan het dataverzamelingsproces, waarna er aandacht wordt besteed aan beperkingen gedurende het dataverzamelingsproces.

Zo is de keuze gemaakt om onderzoek te doen in slechts één Utrechtse buurt, Ondiep, waar staatsgeleide gentrificatie heeft plaatsgevonden. De verantwoording van deze keuze is eerder toegelicht in dit hoofdstuk (paragraaf 6.1), maar brengt echter ook beperkingen met zich mee waar in vervolgonderzoek wellicht aandacht aan besteed kan worden. Zo kan er gedacht worden aan de vraag in hoeverre de resultaten geldig zijn voor buurten waar andere typen gentrificatie hebben plaatsgevonden. Naast staatsgeleide gentrificatie vindt tegenwoordig ook nog gentrificatie plaats zoals voorheen: gentrificatie zonder interventie van de overheid. Wellicht leidt onderzoek in een buurt waar geen staatsgeleide gentrificatie heeft plaatsgevonden wel tot hele andere inzichten. Bij vervolgonderzoek is het bovendien misschien mogelijk om een vergelijkende casestudy uit te voeren: in een buurt waar staatsgeleide gentrificatie en een buurt waar gentrificatie zonder interventie van de overheid heeft plaatsgevonden. Mogelijk levert dit verschillende inzichten op welke met elkaar vergeleken kunnen worden. Hierbij kan er wellicht ook aandacht uit gaan naar de achterliggende redenen van deze mogelijke verschillen. Het maken van een dergelijke vergelijking was gezien het tijdsbestek waarin dit onderzoek is uitgevoerd onmogelijk maar desalniettemin niet minder interessant.

Er is bovendien de keuze gemaakt om de data enkel te verzamelen bij een jongeren centrum die aanwezig is in Ondiep. Dit was een ongewenste keuze, maar onvermijdelijk gezien de beperkte medewerking van een aantal buurthuizen. Eveneens geldt dat de aanwezigheid van de onderzoeker bij buurtactiviteiten ongewenst was: het veroorzaakte achterdochtig en minder medewerking van de jonge bewoners. Hierdoor is besloten om niet deel te nemen aan de buurtactiviteiten, evenals het random aanspreken van de jongeren in de buurt. Een contactpersoon in de buurt, bij de jongerenhuis of Stichting JoU! om in contact te kunnen komen met de jongeren van Ondiep was dus noodzakelijk. Dit bleek eveneens een lastige opgave omdat de buurthuizen en medewerkers van Stichting JoU! onderzoekers het liefst wilden weren. Dit geldt voornamelijk voor onderzoekers die hun onderzoek niet uitvoerden in opdracht voor een instantie of gemeente. De medewerkers van JoU! verklaarde dit door middel van het feit dat Ondiep een gewild onderzoeksgebied is en de medewerkers van de buurthuizen alsook van Stichting JoU! aangaven dat de jongeren 'interviewmoe' zijn. Om deze reden zijn er enkel interviews afgenomen bij het buurthuis de Speler, waarbij er via medewerkers van Stichting JoU! contact is gezocht met de jongeren. In tegenstelling tot onderzoekers die vanuit een instantie onderzoek kwamen doen, moest de onderzoeker de jongeren zelf benaderen en selecteren. Dit verliep aan het begin zeer moeizaam omdat de jongeren weinig wilde vertellen. Het buurthuis de Uithoek toonde geen respons bij toenaderingspogingen, en de medewerkers van Stichting JoU! zijn enkel werkzaam bij buurthuis de Speler. Dit veroorzaakt een *bias* in de steekproef: ik ben enkel met de jongeren die gebruik maken van het buurthuis de Speler in gesprek gegaan. De jongeren die geen gebruik maken van dit jongerenbuurthuis zijn niet gehoord. Wellicht is het mogelijk om bij vervolgonderzoek een contactpersoon of *gate keeper* te vinden die de onderzoeker eveneens door de buurt kan leiden, waardoor de *bias* in de steekproef beperkter wordt. Wellicht ervaren de jongeren die niet zijn aangesloten bij een jongerenorganisatie de buurt wel anders. Dit had tot andere onderzoeksresultaten kunnen leiden. Het is van belang om bewust te zijn van de *bias* in het onderzoek, zodat de validiteit niet wordt aangetast.

De interviews zijn bovendien afgenomen in het buurthuis de Speler. Dit is enerzijds een gunstige locatie gezien het feit dat de jongeren bekend zijn met deze locatie en zich er vertrouwd voelen. Soms ervaaarde de onderzoeker het als een beperking omdat ondanks het

feit dat de interviews werden afgenomen in een aparte ruimte er vaak verstoringen optraden door jongeren die onverwachts binnenkwamen omdat zij niet wisten dat er een interview afgenomen werd, jongeren die iets willen hebben uit desbetreffende ruimte of medewerkers die onverwachts iets nodig hadden. Hierdoor was zowel de onderzoeker als de participanten even de weg kwijt. Dit had mogelijk opgelost kunnen worden door op de deur een briefje te plakken waarop groot stond dat desbetreffende ruimte tijdelijk niet beschikbaar was. De jongeren hadden al een beperkte concentratieboog, een dergelijke verstoring verergerde dit waardoor er hard gewerkt moest worden om de aandacht van de jongeren weer terug te verdienen. Met oog op vervolgonderzoek is het misschien mogelijk dat de interviews worden afgenomen in een omgeving waarin de jongeren zich vertrouwd voelen maar ook waar het interview niet continu verstoord wordt. Wellicht kunnen interviews in het vervolg in een andere ruimte binnen het buurthuis worden afgenomen.

Er geldt bovendien dat bij het afnemen van de interviews sommige jongeren niet alleen in gesprek durfden te gaan, enkel in twee- of drietalen. Ondanks pogingen om de jongeren gerust te stellen mocht dit niet baten: zij wilden enkel in gesprek indien hun vrienden er ook bij waren. Dit is bij drie interviews het geval. Dit bemoeilijkte het afnemen van de interviews, gezien het feit dat de onderzoeker geen ervaring had met het afnemen van groepsinterviews. Nadelen van dergelijke groepsinterview zijn bovendien dat de jongeren elkaar naar de mond gaan praten, de een meer aan het woord is dan de ander, of ze niet zo veel durven te zeggen. Gelukkig viel dat wel laatste wel mee: de jongeren hadden geen enkele moeite om iets te vertellen waar hun vrienden bij zaten. Helaas was de ene jongeren wel meer aan het woord dan de andere jongen. Dit is dan ook een beperking waar in vervolgonderzoek of nader onderzoek rekening gehouden dient te worden. Getracht is om dit te beperken door de jongere die in het gesprek wat minder uit zichzelf vertelden bij naam te noemen.

Een andere beperking die hier genoemd dient te worden betreft het vaststellen van de buurt aan de hand van een uitgeprinte kaart waarop de participanten hun grenzen moesten tekenen. Deze beperking werd pas achteraf geconstateerd. De kaart waarop de participanten hun grenzen moesten aangeven, was geselecteerd door de onderzoeker waardoor de onderzoeker de uitkomsten in zekere mate al heeft gestuurd: de kaart liet zien hoe groot de buurt ongeveer moest zijn. Om deze beperking in vervolg te vermijden dient er een grotere uitsnede van de kaart gemaakt te worden; niet enkel de buurt, maar ook een groter gebied hieromheen. Op deze manier wordt de participant minder gestuurd.

Ten slotte is het van belang om te reflecteren op de rol als onderzoeker. Volgens Baarda en collega's (2012) kan de mening van de onderzoeker over het onderzoeksonderwerp of uitkomsten tijdens het interview doorschemeren naar de respondent. Dit kan tot uiting komen in zowel verbale evenals non- verbale communicatie. Hierdoor wordt het antwoord dat de participant geeft gekeurd, waardoor de onderzoeksgegevens onbetrouwbaar worden. Er is getracht om de vragen zo neutraal mogelijk te stellen en zo neutraal mogelijk te reageren.

Met de beschreven beperkingen van dit onderzoek kan in vervolgonderzoek wellicht meer aandacht aan worden besteed zodat de resultaten nog representatiever zijn, welke de validiteit en betrouwbaarheid van het onderzoek ten goede zullen komen. Wel moet gezegd worden dat het in kwalitatief onderzoek onmogelijk is om dit soort vertekeningen helemaal te vermijden. Echter, het is belangrijk om ervan bewust te zijn en het te benoemen.

Hoofdstuk 7. Resultaten – De ervaring van de gegentrificeerde buurt en haar sociale cohesie door jongeren

---

In dit en navolgend hoofdstuk worden de onderzoeksresultaten gepresenteerd. De belangrijkste thema's die uit de analyse naar voren zijn gekomen, worden beschreven. Deze scriptie gaat over de ervaring van de gevolgen van gentrificatie vanuit jongerenperspectief (12 tot 18 jaar) in de volksbuurt Ondiep, Utrecht. De volgende hoofdvraag is hierbij geformuleerd:

Hoe ervaren oorspronkelijk woonachtige jongeren in Ondiep de sociale cohesie en sociaal kapitaal in hun gegentrificeerde buurt?

De jongeren van Ondiep hebben een goede kennis van de buurt. Ze beschikken over inzicht in de gebeurtenissen die zich afspelen in de buurt, zowel positief evenals negatief. Deze jongeren beschikken over de competentie om in gesprek te gaan met de onderzoeker om meer te vertellen over hun ervaring van gentrificatie: zij beseffen heel goed welke gevolgen zij als prettig of onprettig ervaren. De jongeren in Ondiep spenderen veel tijd in hun buurt en dan voornamelijk in het buurthuis. Zij beschrijven de buurt dan ook als een 'leuke' en 'gezellige' 'volksbuurt' met vele vriendschappen. In de beleving van de jongeren kennen de bewoners in de buurt elkaar, en wordt er vriendelijk met elkaar omgegaan. Indien er iets is gebeurd of als er hulp nodig is, staan de buurtbewoners voor elkaar klaar. Hierbij is er sprake van een hecht sociaal netwerk onder voornamelijk de oorspronkelijke 'oude' buurtbewoners. Met de nieuwe bewoners is enkel beleefd en oppervlakkig contact; '*conviviality*'. De komst van nieuwe bewoners zijn een sociaal gevolg van gentrificatie. Er kan gesteld worden dat dit verschillend wordt ervaren door de jongeren: de ene vindt het minder erg en staat er meer voor open dan de ander. De sociale cohesie is dan ook lichtelijk afgenomen omdat verschillende groepen met elkaar moeten samenleven welke minder normen en waarden met elkaar delen dan voorheen. De sociale interactie tussen buurtgenoten is bovendien afgenomen. Er is nog steeds sprake van *strong ties* met de oorspronkelijke bewoners van Ondiep, en '*conviviality of civility*' met de nieuwe bewoners: beleefd contact. Ondanks de sociale veranderingen die hebben plaatsgevonden in Ondiep, ervaren de jongeren de buurt nog steeds positief. De sociale buurtbinding is weliswaar lichtelijk afgenomen, maar de fysieke buurtbinding is toegenomen. Met oog op het sociaal kapitaal van de jongeren in een achterstandsbuurt is de beleidsdoelstelling dat de sociale menging door gentrificatie moet leiden tot meer (overbruggend) sociaal kapitaal: er zou meer toegang tot rolmodellen en hulpbronnen zijn. Dit zou de jongeren kunnen helpen om te stijgen op de sociaal maatschappelijke ladder. Deze verwachte uitbreiding van het sociaal kapitaal als gevolg van gentrificatie wordt niet ervaren door de jongeren in Ondiep: volgens hen is er sprake van parallelle levens. Ondanks het sterke sociale netwerk onder de oude bewoners in deze buurt zijn de jongeren zich eveneens bewust van de heersende problematiek in de buurt zoals diefstal, woninginbraken en de overlast die de jongeren zelf veroorzaken door middel van hun hanggedrag. De fysieke veranderingen als gevolg van gentrificatie ervaren zij als zeer prettig: hier zouden zij wel meer van willen zien.

In dit hoofdstuk staat de ervaring van de sociale cohesie in de gegentrificeerde buurt Ondiep centraal, waarbij er wordt ingegaan op de drie dimensie van sociale cohesie: In navolgend hoofdstuk (8) wordt er nader ingegaan op de gevolgen van gentrificatie voor het sociale netwerk en sociaal kapitaal van de jongeren.

7.1. De sociale cohesie in een gegentrificeerde buurt

Er bestaan diverse definities van sociale cohesie, welke nauw verbonden zijn met de leefbaarheid van een buurt. Wittebrood & van Dijk (2007) zien sociale cohesie als een indicator van de leefbaarheid van de buurt; het is een verbindende factor tussen de fysieke en sociale kenmerken van een buurt. Indien er sprake is van een goede sociale cohesie dan zal dit de leefbaarheid in desbetreffende buurt ten goede komen en visa versa. Bovendien leidt een hoge sociale cohesie tot een positievere ervaring van de buurt (Wittebrood & van Dijk, 2007). Een drietal dimensies van sociale cohesie worden hierbij gedefinieerd: de sociale interactie, de gedeelde normen en waarden en de buurtbinding. Voordat er staatsgeleide gentrificatie gaande was in Ondiep, was het een echte volksbuurt waarbij sprake was van een hoge mate van sociale cohesie. Maar hoe is het gesteld met de sociale cohesie een nagenoeg geheel gegentrificeerde buurt? Volgens Uitermark en collega's (2007) zal de komst van nieuwe bewoners de sociale cohesie van een buurt aantasten, in tegenstelling tot de beleidsdoelstelling, welke ervan uitgaat dat gentrificatie leidt tot een hogere mate van sociale cohesie. Zij verwachten dat er parallelle levens zullen ontstaan tussen de oude en nieuwe bewoners. De nieuwe bewoners bouwen vooral voort op hun netwerk met andere middenklassers. Bovendien moeten de oude bewoners zich aanpassen aan de nieuwe normen, waarden en levensstijl van de nieuwe bewoner.

7.3.1. Sociale interactie met buurtgenoten

Sociale interactie betreft diverse vormen van onderlinge sociale contacten tussen de buurtbewoners die de basis vormt voor sociale relaties en sociale netwerken (Peters e.a., 2010; Potapchuk e.a., 1997). Verschillende studies zijn over het verloop van contact tussen oude en nieuwe bewoners niet erg positief: zij verwachten dat dit zeer beperkt is en dat de nieuwe bewoners hun contacten vooral afstemmen op gelijkgestemden in de buurt (Blokland, 1998; Kleinhans e.a., 2000; Beckhoven en van Kempen, 2002; Karsten en Kroese, 2003). In het gesprek met Jayden (16, Nederlands) vertelt hij over de omgang met de oude als de nieuwe buurtbewoners en de sociale interactie die vertoond wordt. Hieruit blijkt dat er met de nieuwe bewoners sprake is van beleefd contact, '*conviviality of civility*', welke geforceerder verloopt dan het contact met de oude bewoners. Puck (14, Nederlands) en Sabine (18, Nederlands) geven eveneens aan dat de sociale interactie met de nieuwe bewoners anders is:

Puck: "De meeste die hier komen wonen zijn ook geen gezinnen dus ook weer niet iemand van onze leeftijd."

Interviewer: "Want wat voor soort mensen komen hier dan wonen?"

Puck: "Ja studenten"

Sabine: "Of gezinnen met echt jonge kinderen, of dertigers zonder kinderen."

De nieuwe bewoners houden zich afzijdig waardoor de sociale interactie zeer beperkt is. Er zijn parallelle levens: de nieuwe bewoners en jongeren wonen in dezelfde buurt maar komen nauwelijks met elkaar in contact. De verklaring die Puck (14, Nederlands) en Sabine (14, Nederlands) hiervoor geven is dat zij niet echt omgaan met de nieuwe bewoners omdat het geen leeftijdsgenoten zijn: het leeftijdsverschil is te groot. Dit grote leeftijdsverschil met de nieuwe bewoners ervaren de jongeren dan ook als negatief, zoals tevens blijkt uit het gesprek met Julian (13, Nederlands). Hierin vertelt hij dat de nieuwe bewoners veelal in de dertig zijn. Indien er kinderen in Ondiep komen wonen zijn dit veelal hele jonge kinderen: hierbij kan

gedacht worden aan de leeftijdscategorie twee tot zes jaar. De jongeren hebben weinig tot geen raakvlakken of overeenkomstige persoonskenmerken met de nieuwe bewoners waardoor het contact beperkt blijft. Dit komt overeen met het feit dat mensen graag om willen gaan en interactie willen vertonen met gelijkgestemden (Karsten & Kroese, 2003).

Flap en Volker (2004) stellen dat de sociale cohesie versterkt kan worden door middel van het uitbreiden van de persoonlijke netwerken van de buurtbewoners en door het opnemen van buurtbewoners in je vriendenkring. In Ondiep zijn de oorspronkelijke (jonge) buurtbewoners wel opgenomen in het vriendennetwerk, maar het opnemen van de nieuwe bewoners in het vriendennetwerk blijft uit. Het contact met de oorspronkelijke (jonge) bewoners onderling wordt dan ook als zeer positief ervaren, wat verklaard kan worden door de hechte sociale netwerken. Uit het gesprek met Shelly (14, Nederlands) blijkt dat de mening over de komst van de nieuwe bewoners verdeeld is. Zij vindt het niet noodzakelijk een slechte ontwikkeling. Er is enkel geen behoefte om hen op te nemen in haar vriendennetwerk. De korte ontmoetingen in de buurt kunnen wel het onderlinge vertrouwen verhogen, wat van invloed is op de mate van sociale cohesie. Het creëert bovendien publieke familiariteit. Volgens Dina (12, Nederlands) is er sprake van wederzijds respect met de nieuwe bewoners, maar weinig omgang met elkaar. Het blijft beperkt tot beleefd contact. Jayden (16, Nederlands) geeft ook aan dat de nieuwe bewoners eveneens niet opneemt in zijn vaste vriendengroep: er is sprake van beleefd contact indien zij elkaar treffen in een openbare ruimte of op straat. In Ondiep is ten aanzien van het contact en sociale interactie tussen de oude jonge en nieuwe bewoners enkel sprake van *'conviviality of civility'*. De jongeren geven wel aan dat door het mindere contact met de nieuwe bewoners het volkse karakter van de buurt aan het verdwijnen is, terwijl dat voorheen heel erg sterk was. Shelly (14, Nederlands) illustreert het volkse karakter met een korte anekdote over het WK in 2010: *'En vroeger was nog het WK, 2010 volgens mij. Was toen bij mijn huis, hadden we de tv in de vensterbank gezet, kwam de hele buurt bij ons kijken.'* Het langzaam verdwijnen van het volkse karakter ervaren de jongeren als negatief: zij willen het behouden maar beseffen dat het door de komst van de nieuwe bewoners ook wel lastig is. Puck (14, Nederlands) en Sabine (18, Nederlands) vertellen hierover het volgende:

Puck: "Ja vroeger was het wel echt veel gezelliger"

Sabine: "Ja normaal zat wel de hele straat buiten"

Puck: "Ja (...) ik heb gewoon liever zoals het was. Toen wij vroeger klein waren toen reden wij door de straat helemaal gezellig niks aan de hand, iedereen gezellig buiten. En met het WK bijvoorbeeld dan zit iedereen voor de deur en dan was de hele straat Oranje en nu is dat niet meer."

Het herstructureringsbeleid heeft in Ondiep dus geen effecten gehad op de sociale interactie tussen diverse bevolkingsgroepen. Dit was eveneens een bevinding die gebleken was uit de literatuur, welke dus wordt bevestigd in Ondiep (Bolt & Torrance, 2005; Ouweland & Davis, 2004; Van der Graaf & Duyvendak, 2005; Van Beckhoven & Van Kempen, 2006).

7.1.2. Gedeelde normen en waarden

De achterliggende gedachte van het tweede aspect van sociale cohesie, gedeelde normen en waarden, is dat indien bewoners dezelfde normen en waarden, en dus opvattingen, met elkaar delen er onderlinge verbondenheid ontstaat. Indien er overeenstemming is over bepaalde aspecten die van belang worden geacht voor woonomgeving dan zal dit de leefbaarheid ten goede komen. Uit de literatuur blijkt dat met de komst van nieuwe bewoners er ook nieuwe

normen, waarden en levensstijlen mee worden genomen. De oorspronkelijke bewoner moet zich aanpassen aan deze nieuwe normen, waarden en levensstijlen die de nieuwe bewoners meenemen. De oude en nieuwe bewoners zullen volgens de literatuur ten gevolge van gentrificatie dus niet meer op een lijn zitten met oog op de gedeelde normen en waarden. In het gesprek met Julian (13, Nederlands) komt naar voren dat er wel degelijk sprake is van gedeelde normen en waarden onder de bewoners, wat tot uiting komt in een buurtbeveiligingsgroepsapp:

“We waren ook langs iedereens huis gegaan en toen was er een WhatsApp groep gemaakt voor de buurt als er bijvoorbeeld iets kwijt is kunnen ze dat dan delen in de WhatsApp groep.”

Interviewer: “Zo'n soort buurtveiligheidsgroep”

“Ja, we letten goed op elkaar.”

Gedeelde normen en waarden bestaat uit meerdere aspecten dan enkel het aanmaken van een buurtWhatsAppgroep. Zo kan er gedacht worden aan het verlenen van hulp aan elkaar. In Ondiep verlenen de buurtbewoners hulp aan elkaar, ongeacht of dat dit een oude of nieuwe bewoner is. Sabine (18, Nederlands) en Puck (14, Nederlands) illustreren dat door te vertellen dat als er iets nodig, ze gewoon bij hun burens kunnen binnenlopen en het kunnen pakken. Ook Shelly (14, Nederlands) vertelt dat de buurtbewoners elkaar helpen en je gewoon bij hen naar binnen kunt lopen. Dit is volgens haar onveranderd: *“Nee, nee. Je kan ook gewoon bij de nieuwe bewoners even aankloppen van hey kan ik dit even lenen, of heb je hulp nodig of weet ik veel. Dat is wel hetzelfde gebleven, zeker.”*

Een ander punt dat gerelateerd is aan de gedeelde normen en waarden zijn veiligheid en criminaliteit. De buurtbewoners hebben een gemeenschappelijke visie: de bewoners willen zich zo veilig mogelijk voelen en zo min mogelijk criminaliteit ervaren. Uit het gesprek met Jet (12 Nederlands) en Dina (12, Nederlands) kwam naar voren dat de bewoners zich veilig voelen, maar dat er wel sprake is van criminaliteit. Er worden sneller fietsen gestolen in vergelijking met haar oude buurt waar dit nooit gebeurde. Milan (16, Nederlands) illustreert dit met een recente gebeurtenis waarbij er ingebroken is bij zijn buurvrouw. De jongeren waarmee is gesproken ervaren de criminaliteit negatief.

“Ja... er is pas geleden iets heb gehoord (...) Over burens van mij”

Interviewer: “Wat hebben die gedaan dan?”

“Ja hij heeft gewoon ingebroken bij zijn buurvrouw (...) Eerst waren ze heel goed maar toen gingen hun in een keer haar ontburens en een keer zag die haar telefoon, die was gestolen toen. Die was toen bij hem in zijn handen. Die muziek die zij had gedownload op haar telefoon die had hij ook een keer heel hard op. En nu doet de politie onderzoek, dus ja nu gaat altijd de tuindeur op slot, we hebben namelijk heel veel geld thuis.”

Een belangrijk onderdeel bij de gedeelde normen en waarden is bovendien het sociale netwerk binnen de buurt, welke aansluit bij de *collective socialization* theorie. Deze theorie gaat veronderstelt dat door sociale contacten in de buurt de overheersende normen en waarden onderling worden overgenomen (Visser e.a., 2015). Zoals is gebleken uit voortgaande deelparagraaf is er sprake van goede sociale interactie met de oude bewoners, maar minder met de nieuwe bewoners. Door gebrek aan deze sociale interactie met de nieuwe bewoners zal er geen uitwisseling plaatsvinden over de normen en waarden. Ten gevolge van de parallelle levens die voorbestaan tussen de oude (jonge) bewoners en de nieuwe (jonge) bewoners is er dus voornamelijk sprake van gedeelde normen en waarden onder de groep

oude bewoners. Daadwerkelijke kennismaking met de normen en waarden van de nieuwe bewoners door middel van sociale interactie is tot dusverre nog niet van toepassing. Dit terwijl de normen en waarden van de nieuwe bewoners mogelijk wel van elkaar kunnen verschillen. De jongeren geven echter aan dat ze niet kunnen benoemen welke verschillen er kunnen zijn in normen en waarden, aangezien ze de nieuwe bewoners daar te slecht voor kennen. Ondanks de beperkte sociale interactie met de nieuwe bewoners is uit de gesprekken naar voren gekomen dat er ook overeenkomsten zijn in de normen en waarden tussen de oude en nieuwe bewoners. Zoals eerder beschreven wordt er respectvol met elkaar omgegaan, en willen beiden bewonersgroepen criminaliteit en diefstal in de buurt beperken. Een ander voorbeeld dat dit kan illustreren, betreft het feit dat zowel de oude als de nieuwe bewoners het hanggedrag van de jongeren als vervelend ervaren. De jongeren ervaren het op hun beurt als vervelend dat ze worden weggestuurd door de politie. Mogelijk zijn de normen en waarden tussen jongeren en volwassenen anders: de jongeren ervaren dit hanggedrag wel als normaal en vinden het vervelend als ze weg worden gestuurd. Dit terwijl de volwassen buurtbewoners, oud en nieuw, het als overlast ervaren. Daan (16, Nederlands) geeft een illustratie:

“ Nou gewoon die mensen die, we hebben als we bij de kooi staan ofzo als er wat gebeurd is dan gaan mensen vragen en politie bellen enzo”

Interviewer: “Oké en zijn dat mensen die wat langer hier wonen of de mensen die hier onlangs zijn komen wonen”

“Ja ehh. Dat zijn mensen die lang hier wonen, ik weet niet wie het precies zijn maar sommige mensen bellen gewoon de politie en gaan ze ons verlinken.”

7.1.3. Buurtbinding

Het derde aspect van social cohesie is de buurtbinding, welke omschreven kan worden als de mate waarin mensen zich kunnen identificeren met hun buurtbewoners, zich betrokken voelen bij de buurt en de mate waarin mensen zich ‘thuis voelen’ in de buurt (Lupi, 2005; van Marissing, 2008). Bewoners kunnen zich verbonden voelen met hun fysieke en sociale leefomgeving. De sociale leefomgeving is de hechting aan de mensen die op een bepaalde plek wonen. De bewoners hechten zich hierbij aan de buurt doordat zij een hechte band hebben met de bewoners. De fysieke buurtbinding richt zich op de kenmerken van de locatie: de objectieve buurtkenmerken. De mate waarin de buurtbewoner zich verbonden voelen met hun fysieke en sociale omgeving is een belangrijke dimensie van sociale cohesie: indien mensen zich meer verbonden voelen met de buurt is de sociale cohesie hoger (De Kam & Needham, 2003; Friedkin, 2004; Forrest & Kearns, 2001). Uit de literatuur is gebleken dat buurtbinding in achterstandsbuurten voortdurend onder druk staat doordat er herstructureringen plaatsvinden ten gevolge van staatsgeleide gentrificatie. De oorspronkelijke bewoners ‘vervreemden’ van de sociale dimensie, maar de fysieke binding met de buurt verandert positief (van der Graaf & Fuyvendak, 2009). Met oog op deze herstructureringsgentrificatie kan de buurtbinding van de oorspronkelijke buurtbewoners dus veranderen. Voor de jongeren van Ondiep geldt dat zij zich mogelijk minder thuis voelen als gevolg van de instroom van nieuwe bewoners en de uitstroom van de oorspronkelijke bewoners waarmee zij nauw contact hadden.

Gentrificatie start met de fysieke herstructurering: de fysieke kenmerken van een buurt veranderen. De fysieke herstructureringen startte in Ondiep in 1999. Deze waren veelal gericht op de sloop en nieuwbouw van woningen, en renovatie van bestaande woningen. De herstructureringen hebben er echter ook voor de komst van het buurthuis gezorgd, dit was er voorafgaande aan de gentrificatie niet. Jayden (16, Nederlands) vertelt in het gesprek dat het

buurthuis is opgericht om het hangen in de buurt te verminderen. Tegenwoordig speelt het buurthuis een grote rol in het leven van de jongeren, hierover wordt in hoofdstuk acht meer verteld. Uit alle gesprekken met de jongeren is gebleken dat herstructureringen, welke gepaard gaan met fysieke veranderingen, voornamelijk aan de woningvoorraad, als zeer positief worden ervaren: de jongeren voelen zich hierdoor meer verbonden met hun fysieke omgeving. De bevinding uit de literatuur, dat de fysieke buurtbinding toeneemt, wordt dus bevestigd. Zij vinden dat dit de buurt een nettere uitstraling geeft wat op haar beurt het imago van de buurt weer te goede zal komen. In Ondiep zijn deze herstructureringen voornamelijk gericht op de woningvoorraad: woningen worden gerenoveerd, opgeknapt, gesloopt en er komen nieuwe woningen bij. Dat het als positief wordt ervaren blijkt ook uit het gesprek met Milan (16, Marokkaans): “Daar moet meer aan gebeuren en moet meer aan doen. (...) Als er dan nieuwe mensen komen in de buurt dan zien ze een nette buurt. Mooie huizen, nette uitstraling. Dat vind ik wel belangrijk.”

Uit het onderzoek van Cuba & Hummon (1993) worden er zes sociale motieven geïdentificeerd waarom bewoners zich thuis voelen in de buurt. Voor de jongeren waarmee is gesproken geldt voornamelijk dat zij zich (1) vertrouwd voelen met de buurt, (2) er familie in de buurt woont (3) er veel vrienden in de buurt wonen en ten slotte (4) dat zij zich verbonden voelen met de gemeenschap. Dat de bewoners zich thuis en vertrouwd voelen in Ondiep blijkt uit het gesprek dat is gevoerd met Daan (16, Nederlands) en Sem (15, Nederlands). Zij geven aan dat zij zich verbonden voelen met de buurt doordat hun vrienden in de buurt wonen. Voor de jongeren waarmee is gesproken geldt dat de aanwezigheid van hun grote sociale netwerk in de buurt hen vooral verbindt met de buurt. Zij vertellen dat het een gezellige buurt is, waar de deur altijd voor iedereen openstaat en dat er een gemoedelijke en gezellige sfeer van ‘ons kent ons’ hangt. Dat het gevoel van buurtbinding kan ontstaan door het hebben en onderhouden van veel sociale contacten in de buurt wordt in Ondiep dus bevestigd (Bolt & Van Kempen, 2008). Mandy (14, Nederlands) geeft aan dat zij nagenoeg iedereen in de buurt kent en er ook veel familie van haar in Ondiep woont. Puck (14, Nederlands) en Sabine (18, Nederlands) beamen dit. Dat de bewoners zich betrokken en vertrouwd voelen met de buurtbewoners, illustreert Julian (13, Marokkaans) met een anekdote, waarin hij vertelt over zijn broer die automonteur is.

“Ja. Mijn broer is ook scootermonteur en heel veel mensen in onze buurt zijn wat ouder en die gaan met de scooter. Als er dan iets mis is met hun scooter gaan ze langs bij mijn broer en dan helpt hij hen even.”

Niet iedereen voelt zich echter meer thuis in de buurt. Door de komst van de nieuwe bewoners hebben Liam (14, Marokkaans) Levi (13, Marokkaans) en Alper (12, Marokkaans) het gevoel dat zij meer gediscrimineerd worden: dit gevoel was er voorheen al maar is toegenomen sinds de komst van de nieuwe bewoners. Zij voelen zich door deze discriminatie minder verbonden met de buurt. Dit illustreren zij met een verhaal waarin ze in een winkel door een nieuwe bewoonster worden beschuldigd van diefstal. Zij hadden echter niks gestolen maar hadden sterk het gevoel dat zij hiervan waren beschuldigd vanwege hun etniciteit. Doordat zij zich gediscrimineerd voelen neemt de sociale buurtbinding voor hen af. Het volgende citaat uit het interview met Sabine (18, Nederlands) illustreert goed dat de buurtbinding in achterstandsbuurten, zoals Ondiep, continu onder druk staat. De fysieke herstructureringen gaan gepaard met sociale veranderingen, waardoor de sociale buurtbinding af kan nemen. Sabine (18, Nederlands) vertelt: *“Ik heb Fransen naast me wonen. Die ouders hebben net een huis gekocht en die kinderen die zitten daarin en als hun klaar zijn met studeren dan gaan ze het huis weer verkopen. ... Hierdoor is het lastig een band met hun op te bouwen.”*

7.2. Conclusie

Gebaseerd op de gepresenteerde bevindingen in dit hoofdstuk kan er verondersteld worden dat de jongeren nog steeds een hoge mate van sociale cohesie ervaren, zij wel zo dat deze lichtelijk is afgenomen als gevolg van gentrificatie. Sinds 1999 zijn er fysieke veranderingen gaande in Ondiep, welke zich voornamelijk hebben gericht op renovatie en vernieuwing van de woningvoorraad. De herstructureringen hebben ook voor de komst van het buurthuis gezorgd die het hangen van de jongeren in de buurt moest verminderen. Het buurthuis speelt tegenwoordig een grote rol in het leven van de jongeren in Ondiep. De jongeren ervaren de fysieke veranderingen in de buurt erg positief. De bevinding uit de literatuur dat herstructurering kan leiden tot een goede fysieke buurtbinding wordt bevestigd in Ondiep. Deze fysieke veranderingen gepaard met sociale veranderingen, welke gevolgen kunnen hebben voor de sociale cohesie van de buurt. De drie dimensies van sociale cohesie, sociale interactie, normen en waarden en buurtbinding worden besproken.

Met oog op de sociale interactie met buurtgenoten kan er wel gesteld worden dat deze is weinig veranderd. Het contact met de nieuwe buurtbewoners (buitenstaanders) bestaat voornamelijk uit beleefd contact: *'conviviality of civility'*. De sociale interactie met de oude buurtbewoners is onveranderlijk: hiermee zij nog steeds *strong ties*. De nieuwe bewoners zijn niet in het sociale netwerk opgenomen van de jongeren opgenomen, wat de sociale cohesie in de buurt vermindert. Dit heeft tevens zijn doorwerking in de andere twee dimensies.

Met betrekking tot de gedeelde normen en waarden kan er gesteld worden dat door de parallelle levens die er in Ondiep heerst, tussen de oude en nieuwe bewoners, de normen en waarden voornamelijk voorbestaan onder de groep oude bewoners. Daadwerkelijke kennismaking met de nieuwe bewoners door sociale interactie heeft nog niet plaatsgevonden gezien het feit er enkel sprake is van beleefd contact. Indien de sociale interactie toeneemt tussen de oude en nieuwe bewoners kan er ook uitwisseling plaatsvinden van normen en waarden. De literatuur stelt dat de gedeelde normen en waarnemen afnemen door de komst van de nieuwe bewoners. In Ondiep zijn bepaalde normen en waarden van de oude en nieuwe bewoners nagenoeg gelijk. Hierbij kan er gedacht worden aan het maken van de buurt WhatsApp groep, het geven van hulp aan elkaar en de normen ten aanzien van de veiligheid en criminaliteit in Ondiep. Zowel de oude als nieuwe bewoners ervaren het 'hanggedrag' van de jongeren als overlast. Hierbij is sprake van verschillen in normen en waarden tussen jongeren en volwassenen.

Ten slotte de buurtbinding, welke onder te verdelen is in een tweetal dimensies. Allereerst de fysieke buurtbinding welke is toegenomen. De jongeren ervaren renovaties en vernieuwingen van de woningvoorraad als zeer positief, evenals de komst van het buurthuis. Met oog op de sociale buurtbinding kan er gesteld worden dat deze wisselend wordt ervaren. Merendeel van de jongeren voelt zich nog sociaal verbonden met de buurt vanwege het feit er veel vrienden in de buurt wonen, hun familie er woont, zij vertrouwd zijn met de buurt of zij zich verbonden voelen met de gemeenschap. Niet iedereen voelt zich echter meer thuis: door de komst van de nieuwe bewoners is de discriminatie in de buurt toegenomen. Dat de sociale buurtbinding kan afnemen ten gevolge van de sociale veranderingen wordt deels bevestigd in Ondiep: de buurtbinding is over het algemeen nog steeds hoog. Het thuis voelen in de buurt is lichtelijk afgenomen.

Al met al is het met de ervaring van de jongeren van de sociale cohesie nog goed gesteld, ondanks het feit dat deze lichtelijk is afgenomen. Tussen de oude en nieuwe bewoners is er beleefde interactie wat leidt tot parallelle levens. Dit heeft op haar beurt weer gevolgen voor de (uitwisseling) van normen en waarden en de mate van ervaren buurtbinding.

Hoofdstuk 8. Resultaten – Het sociale netwerk en sociaal kapitaal van jongeren in een gegentrificeerde buurt

---

De buurt heeft voor jongeren een tweetal belangrijke functies. Allereerst maken zij veel gebruik van de lokale voorzieningen en ontmoetingsplekken en ten tweede onderhouden jongeren veel sociale contacten in de buurt. Dit kan veroorzaakt worden door de beperkte bewegingsvrijheid of als gevolg van praktische en financiële belemmeringen waardoor jongeren minder mobiel zijn (Karsten, 2001; van Kempen & Wissink, 2014; Matthews, 2003; Rankin & Quane, 2002, Valentine, 1997). Bewoners hoeven tegenwoordig voor hun sociale netwerk niet meer gebonden te zijn aan hun eigen buurt. In de huidige samenleving lijken sociale contacten tussen mensen vooral op basis van bepaalde leefstijlen te ontstaan (De Wijs- Mulken, 1999). In de eerste twee paragrafen wordt het gebruik van de buurt door de jongeren van Ondiep weergegeven. Vervolgens wordt er nader ingegaan op het sociaal kapitaal van de jongeren in de buurt. Volgens Bourdieu (1986) hangt de mate van zelfredzaamheid van het individu binnen de maatschappij af van de hoeveelheid kapitaal dat diegene bezit. Centraal staat het sociaal kapitaal, welke gelijk staat aan de hulpbronnen van het individu die voortvloeien uit diens sociale netwerk. Een individu kan bovendien via zijn of haar sociale netwerk weer toegang krijgen tot de hulpbronnen van anderen. De beleidsdoelstelling is dat ten gevolge van gentrificatie er sociale menging ontstaat. Hierdoor wordt overbruggend kapitaal mogelijk: de bewoners uit de lagere sociale klassen krijgen hierdoor de mogelijkheid om te stijgen op de sociaal-maatschappelijke ladder. Vanuit de visie die tegen staatsgeleide gentrificatie is, zijn de sociale effecten van de sociale menging niet zo positief (Lees, 2008). Zo stellen Uitermark en collega's (2007) dat de komst van nieuwe bewoners leidt tot een afname van het sociaal kapitaal van de bewoners. In dit hoofdstuk worden de resultaten beschreven waarbij de aandacht uitgaat naar de gevolgen van staatsgeleide gentrificatie voor het sociale netwerk en de mate en toegang tot het sociaal kapitaal van de jongeren in Ondiep.

8.1. Het gebruik van voorzieningen en ontmoetingsplekken in de buurt

Jongeren brengen relatief veel (vrije) tijd door in hun buurt. Zij beleven de buurt anders dan volwassenen doordat zij er anders gebruik van maken: zij maken gebruik van bestaande voorzieningen, creëren hun eigen voorzieningen en zien de buurt als een ontmoetingsplek waar zij al vele vriendschappen hebben. De fysieke buurtfactoren kunnen een rol spelen bij het gebruik van de buurt en mogelijk bij de mate van ervaren fysieke buurtbinding. Met betrekking tot de invulling van de vrije tijd van jongeren kan er onderscheid gemaakt worden tussen gestructureerde en ongestructureerde activiteiten. Gestructureerde activiteiten betreffen hierbij de activiteiten die jongeren ondernemen bij sport- en muziekclubs. Ongestructureerde activiteiten zijn de onderlinge ontmoetingen op de straat of in de buurt. Uit de literatuur is gebleken dat jongeren hun vrije tijd merendeels binnenshuis besteden. Met betrekking tot de activiteiten die de jongeren ondernemen in de buitenruimte heeft Vanderstede (2009) drie soorten activiteiten onderscheiden; (1) chillen en rondhangen (2) sportgerelateerde activiteiten (3) winkelen. Uit de gesprekken met de jongeren is gebleken dat merendeel zijn of haar tijd voornamelijk buitenshuis doorbrengt, waarbij er voornamelijk wordt gechilld in het buurthuis, en wordt rondgehangen in de buurt. Mandy (14, Nederlands) illustreert dit:

Interviewer: “ (...) Eh wat voor activiteiten onderneem je allemaal in de buurt?”

“Ehm wij gaan meestal, soms voetballen we hier wel bij DSC met het groepje dan, maar eh verder gewoon een beetje rondhangen en een beetje chillen”

Het buurthuis is het gevolg van de gentrificatie welke ertoe heeft geleid dat de jongeren meer structurele activiteiten ondernemen: merendeel besteedt hun dinsdag en donderdag middag en avond in het buurthuis waar begeleiders toezicht houden. De jongeren zien het buurthuis als sociale voorziening en voornaamste plek waar zij hun vrienden ontmoeten. Dit komt overeen met Bergeijk en collega's (2000) en Peters en collega's (2010) die in hun onderzoeken stelden dat voorzieningen in de buurt kunnen dienen als ontmoetingsplek voor de jonge bewoners. Voorheen werd er alleen maar gehangen in de buurt, de zogenoemde ongestructureerde activiteiten. Uit het gesprek met Jayden (16, Nederlands) is gebleken dat de jongeren in Ondiep voorheen meer hangplekken hadden dan nu. Om het aantal hangplekken en overlast van de jongeren te beperken is het buurthuis opgericht. Met het buurthuis worden regelmatig, twee tot drie keer per maand, (gestructureerde) activiteiten ondernomen, zo vertellen Levi (13, Nederlands) en Alper (12, Nederlands) dat er voetbaltoernooien worden georganiseerd, kookcursussen en dat zij soms naar het trampolinepark Jump Square gaan. Ondanks de oprichting van het buurthuis en de activiteiten die hier worden georganiseerd, wordt er door de jongeren nog steeds regelmatig gehangen in de buurt. Het buurthuis heeft de ongestructureerde activiteiten van jongeren dus nog niet helemaal verbannen. De jongeren zien het hangen in de buurt nog steeds als een voorziening.

Doelstelling van de overheid is juist om jongeren zo veel mogelijk van de straat houden. Zij zet dan ook voornamelijk in op de gestructureerde activiteiten waarbij de jongeren uit de lagere sociale klasse wellicht in contact komt met de 'hogere' sociale klasse. Mogelijk vloeit uit deze gestructureerde activiteiten sociaal kapitaal voort. Mortelmans en collega's (2002) en Noorda en Veenbaas (2002) hebben in hun onderzoek een verband gevonden tussen het type activiteit (gestructureerd of ongestructureerd) die de jongeren ondernemen en de sociale klassen. Jongeren uit de hogere sociale klasse hebben meer gestructureerde activiteiten, terwijl jongeren uit de lagere sociale klasse meer ongestructureerde activiteiten ondernemen in hun buurt. Uit de gesprekken met de jongeren blijkt dat merendeel van de jongeren niet deelnemen aan gestructureerde activiteiten; de ongestructureerde activiteiten hebben nog steeds de overhand. Wel vertellen twee jongens dat zij bij de lokale boksschool aan thaiboksen doen: dit is een voorbeeld van een structurele activiteit. Desondanks worden de jongeren door het ondernemen van deze structurele activiteit niet van de straat gehouden. Er vindt bovendien eveneens geen uitwisseling van sociaal kapitaal plaats met de 'hogere' sociale klasse bij de lokale boksschool: er is nog steeds geen sprake van overbruggend kapitaal. Wel kunnen deze structurele activiteiten in de buurt het verbindende kapitaal versterken. Desbetreffende jongeren geven in het gesprek ook aan dat hun thaiboksleraar een belangrijke positie inneemt in hun leven: volgens hen zou hij ze aan een bijbaantje kunnen helpen en spoort hij hen aan dat ze goed hun best doen op school. In dat opzicht zijn dit soort sociale contacten wel dergelijk een vorm van sociaal kapitaal voor de jongeren.

8.2. Het persoonlijke sociale netwerk van jongeren

In voorgaand hoofdstuk (7) is de sociale interactie van jongeren met buurtbewoners aan bod genomen. Naast het beleefde contact met de nieuwe bewoners zijn er vele buurtbewoners waarmee de jongeren veel sociale interactie vertonen. Het betreft voornamelijk de oude

bewoners welke wel zijn opgenomen in hun persoonlijk sociale netwerk. Deze sociale interactie met hun vrienden in de buurt ervaren de jongeren als zeer positief.

De aanwezigheid van voorzieningen waar de jongeren elkaar kunnen ontmoeten in de buurt (in dit geval het buurthuis) heeft ook consequenties voor de sociale contacten die de jongeren opbouwen. Op deze locaties ontmoet een vaste groep jongeren elkaar regelmatig (Valentine, 2004). In die zin zijn de aanwezigheid van deze voorzieningen eveneens een belangrijke factor in het ontstaan en vooral het onderhouden van sociale netwerken van de jongeren. In het gesprek met Levi (13, Marokkaans) en Liam (14, Marokkaans) blijkt dat het buurthuis dient als ontmoetingsplek en als plaats waar de sociale contacten van de jongeren wordt onderhouden. Veel van hun vrienden wonen in Ondiep, en zij komen ook altijd op dinsdag en donderdagmiddag naar het buurthuis. De aanwezigheid van bepaalde sociale buurtvoorzieningen, in dit geval het buurthuis, leidt ertoe dat de jongeren hier hun sociale netwerk opbouwen (Van Bottenburg & Schuyt, 1996; Putnam, 2000).

Het sociale netwerk van de jongeren in Ondiep is door de aanwezigheid van de sociale ontmoetingsplekken en voorzieningen voornamelijk gericht op de buurt: de vriendengroepen van de jongeren bevinden zich in de buurt. Ondanks het feit dat de actieradius van de jongeren wordt vergroot door de overstap van de basisschool naar middelbare school, blijft het sociale netwerk van de jongeren beperkt tot Ondiep. In het gesprek met Liam (14, Marokkaans), Levi (13, Marokkaans) en Alper (12, Marokkaans) geven zij aan geen behoefte te hebben aan vrienden buiten Ondiep. Jayden (16, Marokkaans) bevestigt dit: hij kent de jongeren uit zijn vaste vriendengroep al lange tijd. Het is lastig om hiertussen te komen: het sociale netwerk van de jongeren binnen de buurt ligt al redelijk vast en is gesloten.

“(…) Je hebt je vriendengroep en daar ga je mee om en dan ga je niet met andere om”

Interviewer: “Oké eh ga je vaak met de nieuwe bewoners om? Buiten jouw vriendengroep?
'Nee'.

Nagenoeg alle jongeren waarmee is gesproken hebben enkel hun sociale netwerk binnen de buurt. Sabine (18, Nederlands) en Puck (14, Nederlands) beamen dit. Zij gaan ook iedere dinsdag en donderdag naar het buurthuis waar zij hun vaste vriendengroep ontmoeten: de jongeren van Ondiep. Hun sociale netwerk is echt gebonden is aan de buurt: zij geven aan weinig vrienden te hebben buiten de buurt. Naast het feit dat er veel vrienden van hen in Ondiep wonen, hebben zij er ook veel familie wonen, waaruit eveneens blijkt dat Ondiep echt een volkse buurt is waar diverse generaties woonachtig zijn. Jet (12, Nederlands) en Dina (12, Nederlands) vertellen dat zij veel vriendinnen van hun in de buurt naar het buurthuis komen. Omdat Dina (12, Nederlands) slechts vijf jaar in Ondiep woont, geeft zij aan dat zij ook vriendinnen buiten Ondiep heeft wonen.

Merendeel van de sociale relaties die de jongeren onderhouden, kennen ook al een lange levensduur. Sommige kennen elkaar al van kleins af aan terwijl andere elkaar wel minstens vijf jaar kennen. Het geslacht of de leeftijd van een persoon heeft niet zoveel invloed op de samenstelling van het sociale netwerk. Er is veelal sprake van een gemengd netwerk waarbij er geen rekening wordt gehouden met leeftijd. Dit illustreert het citaat van Shelly (14, Nederlands) waarin ze vertelt dat zij op tienjarige leeftijd al aan het hangen was in de buurt met jongeren die veel ouder waren:

"Kijk weet je wat het is, vroeger kwamen er bij ons ook zeg maar hanglui. Want wij hebben dan die speeltuin zaten allemaal bankjes en toen kwamen er ook al mensen van weet ik veel. Ik was tien ofzo en daar ging ik al bij zitten he. Maar dat is gewoon omdat iedereen kent elkaar."

Interviewer: "Ja dat wel, dat is wel het voordeel."

"Dus daar ging ik gewoon bij zitten. Ja en nu nog steeds hoor. Nou ik ga, dan zijn dit die twee vriendinnen van mijn eigen leeftijd maar ik heb echt vrienden van 17, 18."

Indien de aandacht uitgaat naar het opleidingsniveau van het sociale netwerk van de jongeren in Ondiep is het zeer eentonig: het hoogste opleidingsniveau van de vriendengroepen is vmbo-t: ze zitten dan ook vaak bij elkaar op school. Zo zei Shelly (14, Nederlands) over het opleidingsniveau van haar sociale netwerk: "*Basis ook, alles is basis. Man man*". De vraag of de jongeren personen kenden met een hoger opleidingsniveau werd veelal beantwoord met nee. De sociale wereld waarin de jongeren zich bevinden, kent een laag opleidingsniveau. Als er gevraagd wordt naar het opleidingsniveau van familie van de jongeren, komt tot uiting dat dit ook vmbo-niveau is. Er geldt dus dat de jongeren van Ondiep van huis uit weinig sociaal kapitaal meekrijgen waardoor het moeilijker voor hen is om een groot en divers netwerk te creëren en dus om sociaal kapitaal op te bouwen.

8.3. Het sociaal kapitaal van jongeren in een gegentrificeerde buurt

De sociale veranderingen als gevolg van gentrificatie leiden ertoe dat de bevolkingssamenstelling in desbetreffende buurt verandert: mensen met andere sociaaleconomische, etnische en religieuze achtergronden wonen nu samen in dezelfde buurt. Dit kan gevolgen hebben voor het sociaal kapitaal, de sociale hulpbronnen, van de jongeren. Vanuit het beleid is de sociale verwachting dat sociale menging leidt tot een transfer van sociaal kapitaal en meer sociale mobiliteit voor de oorspronkelijke bewoner: het overbruggend kapitaal zal hierbij toenemen (Freeman, 2002; Davidson, 2008; Lees, 2008). Door Uitermark en collega's (2003) wordt het beeld geschetst dat het sociaal kapitaal af zal nemen ten gevolge van de gentrificatie. Dit kan zowel het verbindende als overbruggende kapitaal betreffen. Allereerst het verbindende kapitaal omdat een deel van het sociale netwerk van de oorspronkelijke bewoners (gedwongen) moet verhuizen. Dit kan ten tweede kan ook het overbruggende kapitaal verminderen vanwege het feit dat er parallelle levens bestaan tussen de oude en nieuwe bewoners. In deze paragraaf wordt er nader ingegaan op de hulpbronnen die de jongeren halen uit hun huidige sociale netwerk, waarna nader wordt ingegaan op de mogelijke invloed van de nieuwe bewoners op hun sociaal kapitaal.

8.3.1. Het sociaal kapitaal van jongeren

Jongeren moeten tegenwoordig een sociaal netwerk opbouwen, onderhouden en benutten. Dit betekent dat het maken van vrienden, welke bijdragen aan de opbouw van hun sociaal kapitaal, aan belang heeft gewonnen (Coleman, 1988; Naber, 2004). Dit zijn allerlei hulpbronnen die het individu kan halen uit het door hem of haar opgebouwde en onderhouden sociale netwerk. Denk hierbij aan familie, klasgenoten, buurtgenoten of jeugdgroep (Onderwijsraad, 2005). Als de aandacht uitgaat naar de hulpbronnen die de jongeren in Ondiep uit hun sociale netwerk halen, kan er gesteld worden dat dit voornamelijk personen zijn die dichtbij hen staan: hun familie, vriendengroep en buurtbewoners waarbij er enkel buurtbewoners worden genoemd die al enige tijd in Ondiep woonachtig zijn. In Ondiep zijn de sociale netwerken erg homogeen: het zijn personen met dezelfde sociaal demografische kenmerken en achtergronden. Er kan hierbij geconcludeerd worden dat er sprake is van

objectieve homogeniteit: er zijn gezamenlijke kenmerken die individuen met elkaar verbinden, zodat er herkenning en wederzijdse erkentelijkheid ontstaat. De veronderstelling dat kleine homogene netwerken ervoor kunnen zorgen dat bestaande bronnen worden behouden, en kunnen op deze manier dus functioneren als *social support* (Wellman & Potter, 1999). Dit wordt bevestigd in Ondiep. De bevinding van MacDonald en collega's (2005) wordt in Ondiep dus bevestigd: er is sprake van veel verbindend kapitaal, een hecht sociaal netwerk, welke een hulpgevende en ondersteunende functie biedt voor de jongeren. Zo vertellen Sabine (18, Nederlands) en Puck (14, Nederlands) over met wie zij praten over persoonlijke problemen. Dit zijn voornamelijk vrienden binnen de buurt en met Manon, medewerkster van het buurthuis. Kortom de personen om hen heen die zij vertrouwen. Dat het buurthuis en de begeleiders van de jongeren een grote rol als hulpbronnen hebben blijkt ook uit het feit dat zij de jongeren helpen bij het vinden van bijvoorbeeld een bijbaantje. Sabine (18, Nederlands) en Puck (14, Nederlands) vertellen hierover dat de naam van de bestaande groepsapp van het buurthuis ineens veranderd was naar 'bijbaan'. Op deze manier vervult het buurthuis en haar medewerkers dus een belangrijke hulpbron voor de jongeren. Indien er gevraagd wordt naar het voorbeeld van de jongeren geven enkele jongeren aan, waaronder Julian (13, Marokkaans), dat het iemand is die vanaf het vmbo- t heeft doorgeleerd naar havo of vwo of hun ouders, omdat zij het zo goed voor elkaar hebben en al hun diploma's al hebben behaald. Dat is ook iets wat hijzelf ambieert: *'Eh mijn voorbeeld... Dat is iemand van MDLI hij was vanaf kader doorgestroomd naar havo vwo. Dat is ook wel iets dat ik zelf zou willen.*

Een goed sociaal netwerk, met de juiste contacten, helpt jongeren (met een lage opleiding) aan een betere baan. Het rapport van het Sociaal Cultureel Planbureau (2012) onthult dat groepen mensen van verschillende klassen/opleidingsniveaus steeds verder van elkaar komen te staan, wat zorgwekkend is voor de verdeling van sociaal kapitaal. Het gevolg hiervan is dat het sociaal kapitaal van lager opgeleide jongeren zich veelal bevindt in hun directe leefomgeving, zoals familie, vrienden en kennissen. Dit is tevens van toepassing op de jongeren in Ondiep. Sommige jongeren dreigen zelfs hun aansluiting met de maatschappij te verliezen doordat zij over een minder nuttig sociaal netwerk beschikken of omdat hun sociaal kapitaal hen tegenwerkt. Voor de jongeren in Ondiep geldt niet dat het sociaal kapitaal hen tegen werkt: er is in de gesprekken niet gesproken over drugs, veel schoolverlaters of iets dergelijks. Wellicht beschikken zij wel over een minder nuttig sociaal netwerk: de hulpbronnen waarover zij beschikken circuleren in hetzelfde circuit als zijzelf. Het bereiken van sociale stijging wordt hierdoor bemoeilijkt. De overheersende gedachte van Lofland (1973) dat wonen in een arme buurt zich weerspiegelt in een kansarm sociaal netwerk welke weinig nuttige 'sociale hulpbronnen' bevat, is van toepassing op Ondiep. Wel geldt dat elke sociale relatie een belangrijke bron van informatie en steun vormt voor desbetreffende persoon. In deze context kan er onderscheid gemaakt worden tussen een tweetal hulpbronnen (1) expressieve hulpbronnen (2) instrumentele hulpbronnen. In het geval van Ondiep kan verondersteld worden dat er in de nabije omgeving voornamelijk expressieve hulpbronnen aanwezig zijn en in mindere mate de instrumentele hulpbronnen die bijdrage aan opwaartse mobiliteit. Curley (2010) veronderstelt dat een gebrek aan instrumentele hulpbronnen zorgwekkend is omdat jongeren hierdoor hun aansluiting met de maatschappij kunnen verliezen.

8.3.2. Mogelijke invloed van nieuwe bewoners op het sociaal kapitaal van jongeren

Indien de staatsgeleide gentrificatie de uitwerking heeft zoals de overheid het voor ogen heeft, dan zou het moeten leiden tot een transfer van sociaal kapitaal en stijging van de sociale mobiliteit van de bewoner: instrumentele hulpbronnen (Freeman, 2002; Davidson, 2008; Lees,

2008). Het overbruggende kapitaal zou vanuit de beleidsambitie dus moeten toenemen. Uitermark en collega's (2008) zijn hier minder optimistisch over en voorzien voornamelijk een afname van het sociaal kapitaal door het wegtrekken van bewoners die onderdeel zijn van het sociaal kapitaal van de oorspronkelijke bewoners en het ontstaan van parallelle levens tussen de oude en nieuwe bewoners. Het heeft dus zowel gevolgen voor hun verbindende als overbruggende sociaal kapitaal. De vraag is dus in welke mate de nieuwe bewoners de jongeren *social leverage* kunnen bieden. Uit de gesprekken met de jongeren blijkt dat er sprake is van minimaal contact met de nieuwe bewoners, enkel sprake van oppervlakkig beleefd contact in de 'openbare ruimtes' in Ondiep. In Ondiep is er tussen de jongeren en de nieuwe bewoners sprake van '*conviviality*' in de openbare ruimten: het beleefde contact. Deze menging is niet terug te zien in de privérelaties die de mensen onderhouden (Wessendorf, 2012; Wessendorf, 2013). In de gesprekken kwam naar voren dat de jongeren verschillend dachten over het opnemen van de nieuwe bewoners in privérelaties. Zo was Jayden (16, Nederlands) heel erg standvastig over zijn vriendengroep en dat er geen nieuwe bewoners 'toegelaten' werden: er is sprake van een gesloten sociaal netwerk. Mandy (14, Nederlands) geeft aan dat ze de nieuwe bewoners nu nog niet zo goed kent maar er wel open voor zou staan om de relatie te ontwikkelen van kennis naar vriendschap. Vanwege het feit dat de nieuwe bewoners nu nog kennissen zijn, heeft zij ze nog niet opgenomen in haar sociale netwerk binnen de buurt.

In Ondiep is dus voornamelijk sprake van verbindend kapitaal: *social support*. Coleman (1988) sluit zich hierbij aan en toonde aan dat een gesloten netwerk, met dus voornamelijk verbindend kapitaal, een positief effect heeft op het sociaal kapitaal. Er is sprake van een hecht sociaal netwerk, welke een hulpgevende en ondersteunende functie bieden aan de jongeren (MacDonald e.a., 2005). Echter zorgt een gesloten netwerk er wel voor dat de individuen minder kansen krijgen om te ontsnappen aan hun sociaal isolement: de sociale hulpbronnen in hun nabije omgeving kunnen de jongeren enkel helpen bij het vinden van een baan in diezelfde banensector, veelal onderaan de arbeidsmarkt. Overbruggend kapitaal verbindt groepen met elkaar waardoor het sociale netwerk bestaat uit een heterogene groep: dit is de insteek van het beleid van de overheid door het toepassen van staatsgeleide gentrificatie. Deze banden zijn minder sterk maar bieden vaak wel meer potentiële hulpbronnen (Putnam, 2000). Deze instrumentele hulpbronnen kunnen het individuen helpen te laten stijgen op de sociaalmaatschappelijke ladder. Volgens Warren (2008) en Putnam (2000) is het van belang dat er overbruggend kapitaal aanwezig is: hierdoor heeft iedereen kans op potentiële hulpbronnen. In Ondiep is hier momenteel nog geen sprake van door gebrek aan goed contact met de nieuwe bewoners. De ontwikkeling van een heterogeen netwerk zou wel moeten helpen bij het vergroten van het sociaal kapitaal en de hulpbronnen van de jongeren.

Indien de jongeren wordt gevraagd hoe zij denken over de invloed van de nieuwe bewoners op hun potentiële hulpbronnen, en dus in feite het heterogener worden van hun sociaal netwerk, dan wordt hier wisselend op gereageerd. Tot nu toe is het sociale netwerk en sociaal kapitaal van jongeren ten aanzien van voorgaande jaren onveranderd. Sommige jongeren staan wel open voor dit overbruggende kapitaal waardoor hun sociaal kapitaal vergroot wordt. Voorwaarden die zij hieraan stellen is echter wel dat er sprake moet zijn van meer contact met de nieuwe bewoners: iets wat nu nog ontbreekt. Dina (12, Nederlands) illustreert dit als volgt:

Interviewer: "(...) denken jullie dan ook dat de nieuwe bewoners dat die jullie zouden kunnen helpen ergens bij, bijvoorbeeld kansen die je gaat later gaat krijgen met jullie opleiding of werk"

“Ik denk wel dat de mensen met een hogere opleiding en inkomen ons daarbij kunnen helpen, want zij kennen weer andere mensen dan dat wij en onze ouders en vrienden kennen” (...) “Dus ik denk dan toch wel als er meer contact zou zijn met de nieuwe bewoners of met die mensen dat zij ons dan misschien wel zouden kunnen helpen”

Maar merendeel van de jongeren waarmee is gesproken hebben echter een pessimistische houding ten aanzien van de invloed die de nieuwe bewoners kunnen hebben op hun hulpbronnen en sociaal kapitaal. Dit wordt voornamelijk veroorzaakt doordat er geen contact is met de nieuwe bewoners. Levi (13, Marokkaans) vertelt in zijn gesprek dat hij niet denkt dat de nieuwe bewoners een positieve invloed hebben op zijn toekomst. De reden die hij hierbij benoemt is dat de nieuwe bewoners zich niet bemoeien met hem. Milan (16, Nederlands) denkt er hetzelfde over als Levi (12, Marokkaans): “Nee” (...) “Ik praat niet eens met hun, hoezo zouden zij mij helpen?”

Uit het gesprek met Jayden (16, Nederlands) blijkt dat hij de schuld geeft aan het hechte, gesloten sociale netwerk dat hij nu heeft: er is volgens hem simpelweg geen ruimte voor overbruggend kapitaal. Hij neemt genoegen met de *social support* die wordt geboden in de buurt. Het is natuurlijk wel mogelijk dat een lokaal netwerk eveneens *social leverage* zou kunnen bieden. De verwachting is echter dat dit niet opgaat in Ondiep vanwege het feit dat er veel bewoners afkomstig zijn uit de lagere sociale klasse. De hulpbronnen waarover het lokale netwerk beschikt, circuleren in hetzelfde circuit als zichzelf. Het bereiken van sociale stijging wordt hierdoor bemoeilijkt.

Interviewer: “Oké, snap ik. Denk je dat door de komst van de nieuwe bewoners jij meer kansen krijgt. Dat de nieuwe bewoners jou vooruit kunnen helpen met stage, werk..”

“Nee, omdat ik niks van hun moet. We hebben geen contact”

Interviewer: “Maar hoezo zou je dan niks van hun willen hebben? Stel je nu voor dat ze ..”

“Omdat ik ze niet ken”

Interviewer: “En als je, en en waarom waarom kennen jullie elkaar niet?”

“Ja, dat heb ik net al uitgelegd dat eh je leert elkaar niet kennen omdat je je vaste vriendengroep al hebt. Er is geen ruimte voor iets nieuws.”

8.4. Conclusie

Door de fysieke veranderingen ten gevolge van staatsgeleide gentrificatie zijn er sociale veranderingen in Ondiep teweeggebracht. De jongeren ervaren hierbij de fysieke veranderingen als positief. De sociale veranderingen daarentegen ervaren zij minder positief: met de nieuwe bewoners hebben zij vrij weinig contact en indien er sprake is van contact dan blijft dit oppervlakkig en beleefd, ook wel bekend als *conviviality of civility*. Het contact dat plaatsvindt, vindt enkel plaats in de openbare ruimten en wordt niet voortgezet in de privérelaties.

Ondanks deze sociale veranderingen wordt er nog steeds veel gebruik gemaakt van de buurt door jongeren omdat deze een tweetal belangrijke functies vervult. De buurt Ondiep is voor jongeren een plaats waar zij hun sociale contacten opbouwen en onderhouden: dit is het schaalniveau waarop zij hun sociale netwerk vormgeven. Het sociale netwerk van de jongeren in Ondiep gericht is voornamelijk gericht op de buurt, waarbij er veel gemengde sociale netwerken bestaan in de zin van geslacht en leeftijd. Desondanks zijn de sociale netwerken toch homogeen qua levensstijl en opvattingen waardoor er gesteld kan worden dat er sprake

is van objectieve homogeniteit. Met betrekking tot de levensduur van de vriendschappen en kan er gesteld worden dat dit lang is. De jongeren in Ondiep kennen elkaar al lange tijd en zijn al ten minste vijf jaar met elkaar bevriend. Sommigen kennen elkaar ook al van kleins af aan. Indien er aandacht wordt besteed aan het opleidingsniveau van de sociale netwerken, kan er gesteld worden dat dit laag is: het hoogste opleidingsniveau van de vriendengroep is vmbo-t. Tevens zijn de families van de jongeren ook niet zo hoogopgeleid: de broers en zussen volgen ook een vmbo- opleiding of hebben deze genoten. De komst van de nieuwe bewoners heeft tot dusverre dan ook geen enkele invloed gehad op het sociale netwerk van de jongeren. De verklaring die de jongeren ervoor geven is dat er amper contact is met de nieuwe bewoners en dat ze elkaar niet kennen. Sommige jongeren gaven in het gesprek aan wel open te staan voor nieuwe leeftijdsgenoten. Anderen gaven aan dat zij hier niet open voor stonden: er is sprake van een gesloten sociaal netwerk onder de jongeren in Ondiep.

Als er aandacht wordt besteed aan de hulpbronnen die de jongeren uit hun sociale netwerk halen, kan er gesteld worden dat dit voornamelijk personen zijn die dichtbij hen staan: hun familie en vrienden uit de buurt en buurtbewoners die al gelangere tijd woonachtig zijn in Ondiep. De theorie dat het sociaal kapitaal van jongeren met een lagere opleiding zich veelal bevindt in zijn of haar directe leefomgeving, zoals familie, vrienden en kennissen wordt in Ondiep bevestigd. Deze sociale hulpbronnen hebben voornamelijk de functie als expressieve hulpbron en in mindere mate als instrumentele hulpbron. Een gesloten netwerk zorgt ervoor dat de individuen minder kansen krijgen om te ontsnappen aan hun sociaal isolement: de sociale hulpbronnen in hun nabije omgeving kunnen de jongeren enkel helpen bij het vinden van een baan in diezelfde banensector, veelal onderaan de arbeidsmarkt. Om instrumentele hulpbronnen te verkrijgen dienen de jongeren volgens de wetenschappelijke theorieën zich open te stellen voor een heterogener netwerk.

Ten aanzien van de toegang en de mate van het sociaal kapitaal van de jongeren in Ondiep kan er geconcludeerd worden dat er de afgelopen jaren weinig is veranderd ondanks de komst van de nieuwe bewoners. Er is nog steeds vooral sprake van verbindend sociaal kapitaal en niet van overbruggend sociaal kapitaal. De functie van *social leverage*, waarmee een hogere sociaaleconomische status bereikt kan worden op de sociaalmaatschappelijke ladder, is dus niet van toepassing op het sociaal kapitaal van de jongeren in Ondiep. Ondanks de veranderingen die hebben plaatsgevonden in de bevolkingssamenstelling is er nog steeds sprake van homogene sociale netwerken welke functioneren als *social support* voor de jongeren: het sociale netwerk biedt expressieve hulpbronnen. De achterliggende uitwerking die de overheid voor ogen heeft, waarbij de staatsgeleide gentrificatie zou moeten leiden tot transfer van sociaal kapitaal, de ontwikkeling van overbruggend kapitaal en het functioneren van het sociaal netwerk door middel van *social support* is nog niet van toepassing in Ondiep. Dit kan verklaard worden door het voortbestaan van parallelle levens. De jongeren ervaren het bestaan van deze parallelle levens echter niet als belemmering: ze vinden het wel prima. Dit kan wederom verklaard worden door het hechte, gesloten sociale netwerk waarover zij beschikken in de buurt. Volgens hen bieden zij hen genoeg (expressieve) hulpbronnen. Een aantal jongeren staan wel open voor de nieuwe bewoners, wel moet er dan intensiever contact tussen hen komen. Indien dat lukt, is het mogelijk om hun sociaal kapitaal uit te breiden van expressieve hulpbronnen naar instrumentele hulpbronnen.

Hoofdstuk 9. Conclusie

9.1. Conclusie

Een zorgwekkende trend is dat jongeren van diverse sociale klassen nauwelijks meer met elkaar in contact komen welke gevolgen heeft voor de samenstelling van het sociale netwerk en het sociaal kapitaal waarover de jongeren beschikken. De Utrechtse buurt Ondiep is een voorbeeld van een achterstandsbuurt waar voornamelijk jongeren uit de lagere sociale klasse woonachtig zijn. Deze buurt werd in 2007 benoemd tot Krachtwijk, wat aanleiding voor de Gemeente Utrecht vormde om in te grijpen. Door middel van staatsgeleide gentrificatie is deze achterstandsbuurt aangepakt. Belangrijke doelstellingen hierbij zijn fysieke herstructurering en het sociaal mengen van de bewoners ter bevordering van de leefbaarheid en sociale cohesie in de buurt. Het mengen van deze diverse bevolkingsgroepen zou bovendien kunnen leiden tot uitbreiding van het sociaal kapitaal van de bewoner welke mogelijk een gunstig effect heeft op hun toekomst. Er is in deze scriptie nagegaan of de beleidsverwachtingen met oog op de sociale cohesie en sociaal kapitaal eveneens gelden in Ondiep.

Het doel van deze scriptie was inzicht krijgen in de ervaringen van de fysieke en sociale veranderingen als gevolg van staatsgeleide gentrificatie in de buurt Ondiep. Met de jongeren zijn semigestructureerde interviews afgenomen. Deze methode bracht de ervaringen van de gevolgen van sociale en fysieke gentrificatie in beeld. Inzicht in deze ervaringen kan relevant zijn voor diverse partijen. Allereerst kan het interessant zijn voor de gemeente Utrecht omdat een evaluatie van de staatsgeleide gentrificatie onder de jonge bewoners van de buurt een nuttige aanvulling lijkt. Dit vanwege het feit dat inzichten in deze studie wellicht bruikbaar zijn voor andere buurten waar staatsgeleide gentrificatie gaande is, dan wel zal plaatsvinden. Het is ten tweede interessant voor de woningcorporatie Mitros, die een groot aandeel van de woningvoorraad in Ondiep beheert. Voor deze woningcorporatie staat naast het thuisgevoel dat de bewoner in zijn of haar woning ervaart ook het thuisgevoel in de woonomgeving centraal (Huisman, 2012). Bewoners worden hierbij als een belangrijke partij beschouwd, omdat zij woonachtig zijn in de buurt en om deze redenen het beste weten wat er zich in de buurt afspeelt. Ten slotte is het kennisprobleem omtrent dit onderwerp verkleint. Weinig onderzoek is er tot dusverre gedaan naar de ervaring van de sociale cohesie en sociaal kapitaal in een gegentrificeerde buurt, laat staan dat de aandacht is uitgegaan naar deze ervaring bekeken vanuit een jongerenperspectief. Het perspectief van jongeren met betrekking tot de ervaring van gentrificatie is juist van belang, gezien het feit dat deze groep belangrijke gebruikers zijn van de stad. Dit onderzoek kan dus een bijdrage leveren aan nieuwe inzichten in de ervaring van de sociale veranderingen in een achterstandsbuurt waar staatsgeleide gentrificatie heeft plaatsgevonden.

Derhalve is er in dit onderzoek de volgende onderzoeksvraag beantwoord: *“Hoe ervaren oorspronkelijk woonachtige jongeren in Ondiep de sociale cohesie en sociaal kapitaal in hun gegentrificeerde buurt?”*. Om in staat te zijn deze onderzoeksvraag te beantwoorden, is deze in vier specifieke deelvragen opgedeeld. Deze scriptie laat zien dat het van belang is om de ervaringen van jongeren in hun buurt te onderzoeken. Dit sluit aan bij het idee dat jongeren de buurt anders gebruiken en ervaren dan volwassenen.

Deze scriptie brengt allereerst de fysieke veranderingen die de afgelopen tientallen jaren hebben plaatsgevonden in Ondiep ten gevolge van de staatsgeleide gentrificatie in kaart. Deze fysieke veranderingen hebben de nodige sociale veranderingen met zich meegebracht. Zo zijn er meer inwoners in de leeftijdscategorie 25 tot 30 jaar komen wonen en is het aandeel jongeren in de buurt afgenomen. Dit is eveneens terug te zien in de gezinssamenstelling: er zijn relatief gezien meer paren zonder kinderen en het aantal eenoudergezinnen is fors gedaald. Met oog op het aandeel inwoners met een laag inkomen en werkzoekenden kan Ondiep nog de nodige ontwikkelingen doormaken. Het gemiddelde besteedbare inkomen is wel verhoogd. Een mogelijke verklaring hiervoor hangt samen met de komst van de nieuwe bewoners, hun leeftijdscategorie en opleidingsniveau: de nieuwe bewoners zijn hoger opgeleid en hebben een betere baan waardoor hun gemiddeld besteedbaar inkomen ook weer hoger is. Uit de interviews is gebleken dat de jongeren de sociale veranderingen als negatief ervaren: het volkse karakter van de buurt vervaagt en er is weinig tot geen contact met de nieuwe bewoners. Naast de sociale veranderingen die gaande zijn in Ondiep zijn er eveneens fysieke veranderingen gaande. Een van de oorzaken dat er herstructureringsplannen zijn opgesteld vanuit de overheid is de verouderde woningvoorraad. De jongeren ervaren deze fysieke veranderingen als iets positiefs en moedigen dit dan ook aan. Merendeel van de nieuwe woningen zijn eengezinswoningen. Het grootste verschil dat waarneembaar is met oog op de woningvoorraad is dat het aandeel koopwoningen is gestegen, evenals het aandeel particuliere huur. Het aandeel sociale huurwoningen is flink gedaald. Dit wordt door de overheid gezien als goede start voor de sociale menging.

Aan de andere kant kunnen deze sociale gevolgen ertoe leiden dat jongeren de buurt minder positief ervaren en minder gebruik maken van de buurt. Concluderend kan er gesteld worden dat de jongeren nog steeds veelvuldig gebruikmaken van de buurt ondanks de sociale veranderingen. Dit wordt veroorzaakt door de belangrijke functies die de buurt voor hen vervult: voornamelijk de sociale functie. Ondiep is voor de jongeren een de plaats waar zij hun sociale contacten opbouwen en onderhouden. De buurt is het schaalniveau waarop zij hun sociale netwerk vormgeven. Merendeel van de jongeren van Ondiep heeft zijn of haar sociale contacten in Ondiep waardoor zij meer gebruik maken van de buurt, hierdoor is de sociale buurtbinding eveneens groot. Naast het belang van de sociale contacten kan de buurt eveneens van belang zijn door de fysieke buurtfactoren, waarbij er gedacht kan worden aan de aanwezigheid van diverse faciliteiten en voorzieningen. Met betrekking tot het gebruik van diverse faciliteiten en voorzieningen door jongeren in de buurt kan er gesteld worden dat zij gebruik maken van de winkels in de buurt en dat het buurthuis, dat een zeer grote rol in hun leven speelt. Het buurthuis dient hierbij onder andere als ontmoetingsplek, waarbij er echter wel sprake is van een meer gesloten vriendengroep binnen de buurt. Doelstelling van de overheid is om jongeren van de straat te houden door gestructureerde activiteiten aan te bieden. Merendeel van de jongeren nemen echter deel aan ongestructureerde activiteiten, zo ook in Ondiep. Ondanks de komst van het buurthuis is er nog steeds sprake van veel ongestructureerde activiteiten.

Daarnaast heeft deze scriptie aangetoond dat jongeren in een gegentrificeerde buurt nog steeds een hoge mate van sociale cohesie ervaren ondanks dat er sprake is van *conviviality of civility* met de nieuwe bewoners: beleefd contact. De nieuwe bewoners zijn niet in hun sociale netwerk opgenomen, wat de sociale cohesie in de buurt vermindert. Met de oude bewoners worden wel *strong ties* ervaren: zij zijn in tegenstelling tot de nieuwe bewoners wel opgenomen in het sociale netwerk. Met betrekking tot de gedeelde normen en waarden kan

er gesteld worden dat dit ook nog steeds heerst in Ondiep. Er is zelfs sprake van verschil in normen en waarden tussen de volwassen bewoners en de jongeren. Een daadwerkelijke kennismaking met de normen en waarden van de nieuwe bewoners is tot dusverre uitgebleven, door de beperkte sociale interactie. Wel wordt er een (oppervlakkig) praatje met alle buurtbewoners gemaakt, wordt er hulp aan elkaar gegeven en wordt er gewoon goed en gelijkwaardig met elkaar omgegaan. Met oog op de buurtbinding geldt eveneens dat de jongeren nog steeds een redelijke hoge mate van buurtbinding ervaren: de fysieke buurtbinding is toegenomen terwijl de sociale buurtbinding lichtelijk is afgenomen. Over het thuis voelen in de buurt zijn de meningen verdeeld door een toename van discriminatie. Met de ervaring van de sociale cohesie is het desondanks nog redelijk goed gesteld, zij het zo dat deze lichtelijk is afgenomen.

Deze scriptie heeft bovendien aangetoond dat het sociale netwerk van de jongeren in Ondiep gericht is op de buurt. Dit sluit aan bij de literatuur die veronderstelt dat de lage sociale klasse meer buurtgebonden is. In Ondiep zijn de sociale netwerken erg homogeen: het zijn personen met dezelfde sociaal demografische kenmerken en achtergronden. Er kan hierbij geconcludeerd worden dat er sprake is van objectieve homogeniteit: er zijn gezamenlijke kenmerken die individuen met elkaar verbinden, zodat er herkenning en wederzijdse erkentelijkheid ontstaat. De veronderstelling dat kleine homogene netwerken ervoor kunnen zorgen dat bestaande bronnen worden behouden, en kunnen dus op deze manier functioneren als *social support* van Wellman & Potter (1999) wordt bevestigd in Ondiep. Ten aanzien van de toegang en de mate van het sociaal kapitaal van de jongeren in Ondiep kan er geconcludeerd worden dat er de afgelopen jaren onveranderd is ondanks de komst van de nieuwe bewoners. Er is nog steeds enkel sprake van verbindend sociaal kapitaal en niet van overbruggend sociaal kapitaal. De functie van *social leverage*, waarmee een hogere sociaaleconomische status bereikt kan worden op de sociaalmaatschappelijke ladder is dus niet van toepassing op het sociaal kapitaal van de jongeren in Ondiep. Ondanks de veranderingen die hebben plaatsgevonden in de bevolkingssamenstelling is er nog steeds sprake van homogene sociale netwerken welke functioneren als *social support* voor de jongeren. De sociale hulpbronnen van de jongeren vervullen dus voornamelijk als expressieve hulpbron en niet als instrumentele hulpbron. Het sociale netwerk van de jongeren in Ondiep kan bovendien als minder nuttig worden gezien: de hulpbronnen waarover zij dus beschikken circuleren in hetzelfde circuit als zichzelf waardoor het bereiken van sociaalmaatschappelijke stijging wordt bemoeilijkt. De visie van Lofland (1973) dat wonen in een arme buurt wordt afgespiegeld in een kansarm sociaal netwerk met weinig nuttige sociale hulpbronnen, instrumentele hulpbronnen, wordt bevestigd in Ondiep. De achterliggende uitwerking die de overheid voor ogen heeft, waarbij de staatsgeleide gentrificatie zou moeten leiden tot transfer van sociaal kapitaal, de ontwikkeling van overbruggend kapitaal en het functioneren van het sociaal netwerk door middel van *social support* is nog niet van toepassing in Ondiep. Sommige jongeren staan hier wel voor open, indien er meer sociale interactie wordt vertoond met de nieuwe bewoners. Andere jongeren staan hier niet voor open, door hun gesloten netwerk dat al in zijn geheel vastligt in de buurt.

Concluderend, deze studie heeft aangetoond dat de jongeren van Ondiep de fysieke veranderingen ten gevolge van de staatsgeleide gentrificatie als positief ervaren. Centraal staat de ervaring van de sociale veranderingen, welke de jongeren als minder positief ervaren. Dit sluit aan bij het idee dat in buurten waar herstructurering plaatsvinden de fysieke buurtbinding toeneemt en de sociale buurtbinding afneemt (van der Graaf & Duyvendak,

2009). De komst van de nieuwe bewoners heeft weinig toegevoegde waarde voor het sociale netwerk en hun sociaal kapitaal van de jongeren omdat er enkel sprake is van beleefd contact: *conviviality*. De nieuwe bewoners worden niet daadwerkelijk opgenomen in hun sociale netwerk, waardoor zij niet gerekend kunnen worden tot hun sociale kapitaal. Er is dan ook gebleken dat het sociaal kapitaal van de jongeren de afgelopen jaren onveranderd is. De visie van Lofland (1973) dat wonen in een arme buurt wordt afgespiegeld in een kansarm sociaal netwerk met weinig nuttige sociale hulpbronnen, instrumentele hulpbronnen, wordt dus bevestigd in Ondiep. Desondanks ervaren de jongeren de sociale cohesie in de buurt nog positief, zij het wel zo dat deze door de gentrificatie is afgenomen. Dit wordt voornamelijk veroorzaakt door de beperkte sociale interactie met de nieuwe bewoners, welke op zijn beurt weer van invloed is op de uitwisseling van de gedeelde normen en waarden en de mate van de buurtbinding. Deze uitkomsten in Ondiep zijn niet in overeenstemming met de verwachte uitkomsten die de overheid heeft met oog op de uitvoering van dit beleid. Zij verwachtte juist een toename in de sociale cohesie, uitbreiding in het sociaal kapitaal en een stijging op de sociaalmaatschappelijke ladder (Freeman, 2002; Davidson, 2008; Lees, 2008). De bevindingen van Uitermark en collega's (2007) dat de komst van nieuwe bewoners leidt tot afname van de sociale cohesie en een afname van zowel het verbindend als overbruggend kapitaal geldt voor Ondiep. Indien de gemeente sociaalmaatschappelijke stijging van de lagere sociale klassen wil bereiken, zal er nagedacht moeten worden over alternatieve mogelijkheden om deze verschillende sociale groepen met elkaar in contact te brengen of jongeren alternatieve mogelijkheden moeten bieden om de sociaalmaatschappelijke stijging op de ladder mogelijk te maken.

9.2. Beleidsaanbevelingen

Naar aanleiding van de bevindingen van dit onderzoek kunnen er vijf beleidsaanbevelingen gedaan worden ten aanzien van de gemeente Utrecht, woningbouwcorporatie Mitros en instellingen die zich bezighouden met de toekomst van jongeren in achterstandsbuurtten.

Een eerste beleidsaanbeveling is dat de jongeren opgenomen worden in klankbordgroepen, buurtbijeenkomsten en vergaderingen. Zij dienen meer te worden betrokken bij het planningsproces van hun buurt c.q. directe woonomgeving. Jongeren hebben een mening en willen deze graag laten horen. In diverse gesprekken met jongeren vroegen zij of er naar aanleiding van het gesprek daadwerkelijk iets ging veranderen met de punten die zij vertelden. Hieruit wordt geconcludeerd dat jongeren ook gehoord willen worden en een inbreng willen hebben in de ontwikkelingen die gaande zijn in hun nabije directe woonomgeving. Wellicht is dit van toepassing omdat de buurt voor de jongeren van Ondiep veel tijd doorbrengen in de buurt. Een andere aanbeveling welke gedaan kan worden betreft het onderhouden van de fysieke omgeving. Jongeren spenderen veel tijd in de buurt, op de openbare plekken, voorzieningen maar ook op de hangplekken. Indien deze plekken in de buurt goed onderhouden worden trekt dit de jongeren aan: hierdoor ontstaat er een locatie waar jongeren elkaar kunnen ontmoeten en hun sociale netwerk kunnen onderhouden. Voor het creëren van dergelijke plekken is het zeer zeker nuttig om naar de wensen van de jongeren te luisteren: zij zijn immers een van de grootste gebruikers van deze ruimten.

Een andere aanbeveling betreft het feit dat er in het beleid enkel vanuit gegaan wordt dat achterstandsbuurtten negatieve kenmerken hebben: een lage sociaaleconomische status, de bewoners hebben een laag opleidingsniveau, laag inkomensniveau en hoge mate van werkloosheid (Tierolf e.a., 2017). Deze buurtten komen bovendien veelal naar voren door de

correlerende problematiek die er heerst op het gebied van leefbaarheid, criminaliteit, lage sociale cohesie en fysieke staat van de leefomgeving. De bewoners van deze achterstandsbuurten kunnen dit heel anders ervaren. Deze aanbeveling richt zich dan ook op het feit dat beleid zich ook richt op positieve kanten van achterstandsbuurten, zoals de expressieve hulpbronnen en hechte sociale netwerken. De gemeente geeft in zijn visie aan dat zij een leefbare stad voor iedereen willen creëren. Mogelijk kunnen zij in hun beleid meer aandacht besteden aan deze positieve kanten van achterstandsbuurten.

Er ander advies voor de gemeente Utrecht is om een ander beleid uit te voeren indien zij daadwerkelijke sociale menging van diverse sociale klassen willen bereiken. De staatsgeleide gentrificatie gericht op het creëren van sociale menging door het differentiëren van de woningvoorraad. Op sociaal gebied zou het beleid leiden tot een hogere sociale cohesie, transfer van sociaal kapitaal en sociale mobiliteit voor de oorspronkelijke bewoner. De verwachte uitkomsten van het beleid zijn niet uitgekomen in Ondiep. De sociale cohesie is lichtelijk afgenomen door de komst van de nieuwe bewoners en er is geen sprake van uitbreiding van het sociaal kapitaal: het verbindende sociaal kapitaal is nog steeds overheersend. Dit vanwege het feit dat er sprake is van parallelle levens, welke door de overheid wordt ervaren als een probleem maar door de jonge buurtbewoners zelf niet. is dat het creëren van sociaal gemengde woonbuurten niet het middel om de doelstelling te bereiken. Jongeren uit de diverse sociale klassen moeten dus op een andere manier met elkaar in contact komen om de uiteindelijke doelstelling van de overheid te bereiken. Uit de literatuur blijkt dat de afwezigheid van dergelijke ontmoetingen in openbare ruimten de vooroordelen ten aanzien van de 'ander' vergroot. Ontmoetingen in openbare ruimten leiden bovendien tot meer tolerantie jegens elkaar vanwege het feit dat mensen in contact komen met het voor hen onbekende. De uiteindelijke doelstelling van deze ontmoetingen is dat diversiteit aan bevolkingsgroepen als een normaal onderdeel van het sociale leven wordt ervaren: '*common place diversity*' (Wessendorf, 2012). Dit kan bijvoorbeeld bereikt worden door basisscholen uit verschillende buurten. Zij kunnen het initiatief nemen om meeloopdagen te organiseren, waardoor kinderen uit verschillende buurten, en dus mogelijk verschillende sociale klassen, kennis met elkaar maken. Door hier al vroegtijdig mee te beginnen kunnen de vooroordelen tot de 'ander' wellicht beperkt worden. Andere instellingen die een dergelijke uitwisseling zou kunnen organiseren zijn diverse sportscholen of sportverenigingen in diverse buurten, of natuurlijk de buurtcentra die aanwezig zijn in verscheidene buurten. Doelstelling van deze uitwisselingen zijn gericht op kennismaking met de ander waardoor vooroordelen mogelijk verminderd worden. Amin (2002) heeft in verband hiermede het concept van '*micro publics*' geïntroduceerd om intercultureel contact te bevorderen. Dit zijn openbare plekken waarbij het nagenoeg onmogelijk is om geen interculturele interactie te vertonen. Normaal contact in openbare ruimten is onvoldoende om de verschillen tussen sociale bevolkingsgroepen te overbruggen: vandaar zijn suggestie van '*transformational elements of interaction*' (Amin, 2002). Mensen integreren met elkaar vanwege een gemeenschappelijke activiteit. Hierbij moet de nadruk niet zozeer liggen op het verhogen van de sociale cohesie maar op het bekend raken met elkaar: het verhogen van de publieke familiariteit. Hierbij draait het om het vertrouwd raken met de mensen in de buurt. Dit kan mogelijk een basis vormen voor verdere sociale interactie en het uitbreiden van het sociale netwerk.

Ten slotte zou er gericht kunnen worden op het aanbieden van cursussen en opleidingen aan de jongeren in de lagere sociale klasse. Het beleid van de overheid gaat er in feite vanuit dat de jongeren uit de lagere sociale klasse enkel kunnen stijgen op de sociaalmaatschappelijke

ladder indien zij interactie vertonen met de hogere sociale klassen. Dit onderzoek heeft aangetoond dat het 'dwingen' van contact en interactie met een andere sociale klasse niet altijd de uitwerking heeft zoals de overheid voor ogen heeft. Er moet gezocht worden naar een manier om de intrinsieke motivatie van de jongeren in de lagere sociale klasse aan te wakkeren. De jongeren moeten zelf inzien dat zij die sociaalmaatschappelijke stijging zelf kunnen bereiken door hun eigen inzet.

9.3. Aanbevelingen voor vervolgonderzoek

Als terugblik op het schrijven van deze master thesis zijn er enkele aanbevelingen voor vervolgonderzoek. Gezien het feit dat onderzoek een duidelijke afbakening vereist en het relatief korte tijdsbestek zijn er bepaalde keuzen gemaakt, welke achteraf anders aangepakt hadden kunnen worden. Deze discussiepunten vormen mogelijke aanbevelingen voor vervolgonderzoek.

Deze scriptie heeft zich voornamelijk gericht op de ervaring van de sociale gevolgen van gentrificatie. Het proces van gentrificatie start bij de fysieke veranderingen. Naar deze fysieke veranderingen is gedurende deze scriptie niet zoveel aandacht uitgegaan, welke voornamelijk samenhangt met de gemaakte afbakening in combinatie met het beperkte tijdsbestek. Bij vervolgonderzoek kan er wellicht meer aandacht worden besteed aan de ervaring van de fysieke veranderingen. In de gesprekken met de jongeren kwam naar voren dat zij deze fysieke veranderingen als zeer positief ervaren. Het is interessant om meer verdieping te krijgen in de wisselwerking tussen de fysieke veranderingen en het gebruik van de buurt, en welke gevolgen dit heeft voor de ervaring van de buurt. Mogelijk kan hierbij ook gebruik worden gemaakt van aanvullende methoden, zoals bijvoorbeeld *photo-voice*. Aan de hand van deze methoden kunnen de jongeren de fysieke veranderingen zelf vastleggen met een camera.

Met betrekking tot de woonduur kan er gesteld worden dat merendeel van de gesproken jongeren al hun hele leven in Ondiep woonachtig is. Een tweetal jongeren woonden pas vijf jaar in Ondiep. Een bevinding was dan ook dat zij een groter netwerk hadden buiten de buurt dan de jongeren die al hun hele leven woonachtig waren in Ondiep. Dit is enkel gebaseerd op twee participanten waardoor generalisatie, voor zover mogelijk, lastig is. Gezien het beperkte tijdsbestek en beschikbare aantal jongeren dat bereid was om in gesprek te gaan, is er niet gesproken met meer jongeren die minder lang in de buurt woonachtig waren. Voor vervolgonderzoek is het wellicht interessant om hier meer aandacht te besteden.

Een andere aanbeveling richt zich op het tijdsbestek van het onderzoek. Wellicht is het bij vervolgonderzoek mogelijk om een longitudinaal onderzoek uit te voeren in relatie tot de komst van de nieuwe bewoners en de mate en toegang van het sociaal kapitaal. In deze scriptie is naar voren gekomen dat de nieuwe bewoners (nog) geen invloed hebben op de mate en toegang tot sociaal kapitaal van de jongeren, maar het is onduidelijk of dit op de lange termijn nog zal zijn. Indien de jongeren over vijf of tien jaar nogmaals geïnterviewd worden kan het zijn dat hun ervaringen zijn veranderd. Het is mogelijk dat de nieuwe bewoners na verloop van tijd wel van invloed zijn op hun sociaal kapitaal.

Zojuist genoemde aanbevelingen zouden het vervolgonderzoek over de ervaring van de fysieke en sociale gevolgen van gentrificatie mogelijk kunnen aanscherpen.

Literatuurlijst

- Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Cambridge: Addison-Wesley.
- Andersson, R. (2001). Spaces of socialization and social network competition: A study of neighborhood effects in Stockholm, Sweden. In: H.T. Anderson & R. van Kempen (red), *Governing European Cities, Social fragmentation, social exclusion and urban governance*, (pp. 149-188).
- Atkinson, R., & Kintrea, K. (2000). Owner-occupation, social mix and neighbourhood impacts. *Policy and Politics*, 28(1), pp. 93-108.
- Atkinson, R. (2004). The evidence on the impact of gentrification: new lessons for the urban renaissance? In: *International Journal of Housing Policy*, 4 (1), pp. 107-131.
- Baarda, B., Goede, M. de, Teunissen, J. (2005). *Basisboek kwalitatief onderzoek: Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. Stenfert Kroese.
- Baay, P.E. (2015). *How Graduates Make the School-To-Work Transition: A Person-in-Context Approach* (proefschrift). Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Bailey N, Robertson (1997). Housing Renewal, Urban Policy and Gentrification. *Urban Studies*, Vol. 34, No. 4, pp. 561-578.
- Bartelink, C., & E. Verheijden (2015). *Wat werkt bij het versterken van het sociale netwerk van gezinnen?* Nederlands Jeugd Instituut.
- Beauregard, R.A. (1986). The chaos and complexity of gentrification. In: Smith N, Williams P (Eds) *Gentrification of the city*, pp. 35-55.
- Beauregard R.A (1990). Trajectories of neighborhood change: the case of gentrification. *Environment and Planning A*, Vol. 22, pp. 855-874.
- Beckhoven, E. Van en R. Van Kempen (2002). Het belang van de buurt: de invloed van herstructurering op activiteiten van blijvers en nieuwkomers in een Amsterdamse en Utrechtse buurt.
- Beckhoven, Van E. & Kempen, R. van. (2006). Towards more social cohesion in large post-second world war housing estates? A case study in Utrecht, the Netherlands. *Housing Studies*, 21(4), pp. 477-500.
- Bergeijk, E. van, A. Kokx, G. Bolt & R. van Kempen (2008). *Helpt herstructurering? Effecten van stedelijke herstructurering op wijken en bewoners*. Delft: Eburon Uitgeverij B.V.
- Biesta, T. en E. Hoeffnagel (2005). *Speelruimte: een publicatie als afronding van het project 'Kwaliteit Peuterspeelzaalwerk'*. Arnhem: Landelijk Platform Peuterspeelzalen.

- Blokland, T. (2009). Het belang van publieke familiariteit in de openbare ruimte. *Beleid en Maatschappij*, 36(3), pp.183-191.
- Blokland, T. (2008). Oog voor elkaar: Veiligheidsbeleving en sociale controle in achterstandsbuurtten. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Blokland, T. (2008). *Oog voor elkaar. Veiligheidsbeleving en sociale controle in de grote stad*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Blokland T. (1998). Wat stadsbewoners bindt, sociale relaties in een achterstandswijk. Kampen: Kok Agora
- Blokland, T., & Nast, J. (2014). From public familiarity to comfort zone: the relevance of absent ties for belonging in Berlin's mixed neighbourhoods. *International Journal of Urban and Regional Research*, 38(4), pp. 1142-1159.
- Boeije, H.R., 't Hart, H. & Hox, J.J. (2009). *Onderzoeksmethoden*. Amsterdam: Boom.
- Boer, de M., B. Doucet (2012). Overleven met gentrificatie. *Rooilijn*. 45:4.
- Bolt, G., & van Kempen, R. (2008). *De mantra van de mix - Hoe ideaal is een gemengde wijk?* Utrecht: Forum: Institute for Multicultural Development.
- Bolt, G. & Torrance, M. (2005). *Stedelijke herstructurering en sociale cohesie*. Utrecht/Den Haag: DGW-NETHUR.
- Bottenburg, M., van en K. Schuyt (1996). De maatschappelijke betekenis van sport. Arnhem: NOSNSCF.
- Brannen, J. en M. O'Brien (1995). Children in families: research and policy. Londen: Routledge
- Broekhuizen, J., & Van Wonderen, R. (2012). *Samenleven met verschillen - Signaleren van spanningen en versterken van vertrouwen in Amsterdamse buurten*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam/Verwey-Jonker Instituut.
- Broekhuizen, J., Wonderen, R. van. & Marissing, E, van. (2013). *Spanningen tussen bevolkingsgroepen in de buurt*. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Bronfenbrenner, U. (2005). Making Human Beings Human: bioecological perspectives on human development. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Bryman, A. (2008). Social Research Methods. Oxford University Press, Oxford.
- Burt, R. S. (1997). The contingent value of social capital. *Administrative Science Quarterly*, 42(2), pp. 339-365.

- Burt, R. S. (2004). Structural holes and good ideas. *American Journal of Sociology*, 110(2), pp. 349-399
- Buurthuis de Uithoek (2017). Verkregen via: <http://buurthuisdeuithoek.nl/>
- Clampet-Lundquist, S. (2007). No more 'Bois ball. The effect of relocation from public housing of adolescents. *Journal of Adolescent Research*, 22 (3), pp. 298-321.
- Clay, P.L. (1979). Neighborhood renewal: middle-class resettlement and incumbent upgrading in American neighborhoods. Lexington: Lexington Books.
- Cole D.B (1985). Gentrification, social Character, and personal Identity. *Geographical Review*, Vol. 75, No. 2, pp. 142-155
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human-capital. *American Journal of Sociology*, 94, pp. 95-S120.
- Corsaro, W.A. (2005). The sociology of childhood. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.
- Costa, D. L., & Kahn, M. E. (2003). Civic engagement and community heterogeneity. An economist's perspective. *Perspectives on Politics*, 1(1), pp. 103-111.
- Coulter, R., van Ham, M. & A.M. Findlay (2015). Re-thinking residential mobility. Linking lives through time and space. *Progress in Human Geography*, pp. 1 - 21.
- Cresswell, T. (2004). Place: a short introduction. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Curley, A. (2010). Relocating the poor: social capital and neighborhood resources. *Journal of Urban Affairs*, 32(1), pp. 79-103.
- Cuba, L. & Hummon, D. (1993). A place to call home: Identification with dwelling, community and region. *The Sociological Quarterly*, 34(1), pp. 111-131.
- Dautzenberg, M. (2008). Sociale samenhang: mythe of must? Misvattingen, discussies en beleidsimplicaties, DSP-Groep BV, Amsterdam: Bureau Ruyterveer.
- Davidson, M., Lees, L. (2010). "New-build gentrification: it's histories, trajectories, and critical geographies". *Population, Space and Place*. 16, pp. 395-411.
- Davidson, M. (2008). Gentrification as global habitat: a process of class formation or corporate creation? *Transactions of the Institute of British Geographers*, 32(4), pp. 490-506
- Davidson, M., en L. Lees (2005). New-build 'gentrification' and London's riverside renaissance. *Environment and Planning A*, 37, pp. 1165–1190.
- Dekker, K., & Bolt, G. (2005). Social Cohesion in Post-War Estates in the Netherlands: Differences between Socioeconomic and Ethnic Groups. *Urban Studies*, Dentes: 42(13), pp. 2447-2470.

- Dorst, M., van. (2005). Een duurzaam leefbare woonomgeving. Delft: Uitgeverij Eburon.
- Doucet, B. (2009). Living through gentrification: subjective experiences of local, non-gentrifying residents in Leith, Edinburgh. *Journal of Housing and the Built Environment*. 24, pp. 299-315.
- Duyvendak, J.W. & Wekker, F. (2015). At home in the city? The difference between friendship and amicability. In: V. Mamadouh & A. van Wageningen (red), *Urban Europe, Fifty Tales of the City*. Amsterdam: AUP.
- Emmelkamp, R. (2004). *Een veilig avontuur: alledaagse plaatsen en vrijetijdsbesteding in de verhalen van jongeren en ouders*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Falk, J.H. & Dierking, L.D. (1992). *The museum experience*. Washington, DC: Whalesback
- Felling, A. (2004). *Het proces van individualisering in Nederland: een kwarteeuw sociaal-culturele ontwikkeling*. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Figueroa R.A (1995). A housing-based delineation of gentrification :a small area analysis of Regina, Canada. *Geoforum*, Vol. 26, No. 2, pp. 225-236
- Flap, H.; Volker, B. (2004). *Gemeenschap, informele controle en collectieve kwaden*. *Mens en Maatschappij*, nr. 79, pp. 41-67.
- Forrest, R., & Kearns, A. (2001). Social cohesion, social capital and the neighbourhood. *Urban Studies*, 38(12), pp. 2125-2143.
- Friedkin, N. (2004). Social Cohesion. *Annual Review of Sociology*, 30, pp. 409-425.
- Flyvbjerg, B. (2006). Five misunderstandings about case-study research. *Qualitative inquiry*, 12(2), pp. 219-245.
- Galster, G. (2012). The mechanism (s) of neighbourhood effects: Theory, evidence, and policy implications. In: M. van Ham, D. Manley, N. Bailey, L. Simpson & D. Maclennan (red), *Neighbourhood effects research: New perspectives* (pp. 23-56). Dordrecht: Springer.
- Galster, G. C. (2010). *The mechanism(s) of neighbourhood effects: theory, evidence, and policy implications*. Scotland: St. Andrews University.
- Galster, G. (2001). On the nature of neighborhood. *Urban Studies*, 38(12), pp. 2111-2124.
- Gemeente Utrecht, (2007). Bestemmingsplan Ondiep. Gemeente Utrecht. Laatste bezocht: 7 maart 2017 Verkregen via: <http://docplayer.nl/5170480-Dienst-stadsontwikkeling-bestemmingsplan-ondiep-oktober-2007-www-utrecht-nl.html>
- Gemeente Utrecht (2010). Utrecht Monitor 2010.

- Gemeente Utrecht (2012). Wijkgroenplan Noordwest : agenda voor groen in de wijk. Laatste bezocht: 7 maart 2017 Verkregen via: <https://www.utrecht.nl/fileadmin/uploads/documenten/3.ruimtelijk-ontwikkeling/Milieu/Groen/Wijkgroenplannen/Noordwest/Wijkgroenplan-Noordwest.pdf>
- Gemeente Utrecht (2016). Wijkwijzer gemeente Utrecht. Laatste bezocht: 7 maart 2017. Verkregen via: https://www.utrecht.nl/fileadmin/uploads/documenten/2.concern-bestuur-uitvoering/Onderzoek_en_cijfers/2016-06-Wijkwijzer-2016.pdf
- Gemeente Utrecht (2017). Structuurvisie gemeente Utrecht. Laatste bezocht: 7 maart 2017 <https://www.utrecht.nl/wonen-en-leven/bouwen/bouwbeleid/structuurvisie/de-visie/>
- Gemeente Utrecht (2017). WistUData. Verkregen via: <https://utrecht.buurtmonitor.nl/>
- Gibson, J. J. (1986). *The Ecological Approach to Visual Perception*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Inc.
- Glass, R. (1964). Introduction: Aspects of change. In Centre for Urban Studies (Ed.), London: Aspects of change. London, MacGibbon and Kee.
- Goffman, E. (1971). *Relations in public: microstudies of the public order*. Basic Books Publishers.
- Graaf, P. van der & Duyvendak, J.W. (2009). Thuisvoelen in stedelijke vernieuwing, buurthechting in Nederlandse achterstandswijken. *Sociologie*, 5(2), pp. 261-276.
- Graaf, Van der P. & Duyvendak, J. W. (2005). *Emmen revisited: de koersresultaten van vijf jaar integrale wijkvernieuwing*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Haan, J.J. de, Baay, P.E. & Yerkes, M.A. (Manuscript onder review). Positief en negatief sociaal kapitaal van mbo-jongeren: sociale ongelijkheid naar opleidingsniveau?
- Hackworth J. (2002). Postrecession gentrification in New York City. *Urban Affairs Review*, Vol. 37, No. 6, pp. 815-843.
- Hackworth, J., & N. Smith (2001). The changing state of gentrification. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 92(4), pp.464-477.
- Ham, M. van, (2012). De Buurt. Best Belangrijk. *Intreerede* 12 december 2012, TU Delft, Faculteit Bouwkunde.
- Hamnett, C. (1984). Gentrification and residential location theory: a review and assessment. In D. Herbert and R.J. Johnston (eds) *Geography and the Urban Environment: Progress in Research and Applications*. New York, Wiley and Sons, pp. 282-319.
- Hamnett C.H., & B. Randolph (1986). Tenurial transformation and the flat beak-up market in London: The British condo experience. In Smith N, Williams P (Eds) *Gentrification of the city*, pp. 121-152.

- Hoefnagel, C. (2004). Theoretisch en Empirisch onderzoek naar gentrificatie. Afstudeerscriptie, Faculteit Economische Wetenschappen: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Holloway, S. en G. Valentine (2000). *Children's Geographies: Playing, Living, Learning*. Londen: Routledge.
- Horst, H. van der, J. Kullberg en L. Deben (2001). *Wat wijken maakt*. Delft: DGW/Nethur Partnership.
- James, J., & A.L. James (2004). *Constructing childhood: theory, policy, and social practice*. New York: Palgrave Macmillan.
- James, A.L., & A. Prout (1997). *Constructing and reconstructing childhood: contemporary issues in the sociological study of childhood*. Washington: Falmer Press.
- Jochems M. & R. Joosten (2005). De gevalstudie. Laatste bezocht: 14 mei 2017
[http://www.cs.ru.nl/~tomh/onderwijs/om2%20\(2005\)/om2_files/syllabus/gevalsstudie.pdf](http://www.cs.ru.nl/~tomh/onderwijs/om2%20(2005)/om2_files/syllabus/gevalsstudie.pdf)
- Jongerenwerk Stichting Jou! (2017). Laatste bezocht: 24 mei 2017 Verkregen via:
<http://www.jou-utrecht.nl/over-jou>
- Joseph, M. L., Chaskin, R. J., Webber, H. S. (2007). "The theoretical basis for addressing poverty through mixed-income development". *Urban Affairs Review*. 42 (3), pp. 369-409.
- Kalle, L. (2011). *Wat heb ik aan een voetbalveld? Ik ben een meisje: een onderzoek naar hoe meisjes de openbare ruimtes in de wijk Brabantpark in Breda gebruiken en beleven en hoeverre hun gebruikswens aansluit bij het openbare ruimtebeleid van de gemeente Breda*. Masterscriptie gemeente Utrecht, Utrecht.
- Kam, De G., & Needham, B. (2003). *Een hele opgave - Over sociale cohesie als motief bij stedelijke herstructurering*. Nijmegen: DGW/NETHUR Partnership.
- Kamp, M. van der en D. Ottevanger (2003). *Cultuureducatie en sociale cohesie. Een verkennend onderzoek*. Cultuurnetwerk Nederland, Utrecht. p. 16.
- Karsten, L. (2003). Children's use of public space: the gendered world of the playground. *Childhood*, 10 (4), pp. 457-473.
- Karsten, L. (2001). *Children's Geographies: Playing, Living, Learning*. In: S. Holloway en G. Valentine (eds.) London: Routledge (boekbespreking) in TESSG, vol. 92, no. 2, p. 248-249.
- Karsten, L. en M. Kroese (2003). *Kinderen en de openbare ruimte als sociaal oefenterrein*. Amsterdam: Essain opdracht van de RMNO.
- Kempen, Van R., & Bolt, G. (2009). Social Cohesion, Social Mix, and Urban Policies in the Netherlands. *Journal of Housing and the Built Environment*, 24(4), pp. 457-475.

- Kempen, Van R. and Wissink, B. (2014). Between places and flows: towards a new agenda for neighbourhood research in an age of mobility. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 96(2), pp. 95-108.
- Kesteloot, C. (2001). "Verstedelijking in Vlaanderen: problemen, kansen en uitdagingen voor het beleid in de 21ste eeuw". *De eeuw van de stad*, p. 39.
- Kleinhans, R., Veldboer, L., & Duyvendak, J. W. (2000). *Integratie door differentiatie? Een onderzoek naar de sociale effecten van gemengd bouwen*. Nieuwegein: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.
- Knol, F., Maas- de Waal, C. & Roes, T. (2002). *Zwakke Banden. Sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau
- Lancee, B. & Dronkers, J. (2008). Etnische diversiteit, sociaal vertrouwen in de buurt en contact van allochtonen en autochtonen met de burens. *Mirgantestudies*, 24(4), pp. 224-249.
- Ledelmeijer, K. en I. van Kamp (2003). Kwaliteit van de leefomgeving en leefbaarheid: naar een begrippenkader en conceptuele inkadering.
- Lees L. (2000). A reappraisal of gentrification: towards a 'geography of gentrification'. *Progress in human geography*. Vol. 24, No. 3, pp.389-408.
- Lees, L., Ley, D. (2008). "Introduction to special issue on gentrification and public policy". *Urban Studies*. 45 (12), pp. 2379-2384.
- Lees, L., T. Slater en E. Wylie (2008). *Gentrification*. New York: Routledge.
- Lengkeek, J. (2002). *De wereld in lagen – sociaal-ruimtelijke analyse nader verklaard*, Inaugurele rede.
- Leventhal, T en J. Brooks- Gunn (2000). The neighbourhoods they live in: the effects of neighbourhood residence on child and adolescents outcomes. *Psychological Bulletin* 126 (2), pp. 309-337.
- Levy, D., Murphy, L. & Lee, C.K.C. (2008). Influences and emotions: exploring family decision-making processes when buying a house. *Housing Studies*, 23 (2), pp. 271-289.
- Lewicka, M. (2011). Place attachment: How far have we come in the last 40 years? *Journal of Environmental Psychology*, 31(3), pp. 207-230.
- Low, S.M. & Altman, I. (1992). *Place Attachment*. New York: Plenum.
- Lupi, T. (2005). *Buurtbinding. Van veenkolonie tot VINEX-wijk*. Amsterdam: Aksant uitgeverij.

- MacDonald, R., Shildrick, T., Webster, C. & Simpson, D. (2005). Growing up in poor neighborhoods: The significance of class and place in the extended transitions of 'socially excluded' young adults. *Sociology*, 39(5), pp. 873-891.
- Marissing, Van E. (2008). *Buurten bij beleidsmakers*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Matthews, H. (2003). Coming of age for children's geographies. *Children's Geographies*, 1(1), pp. 3-5.
- McPherson, M., Smith-Lovin, L. & Cook, J. M. (2001). Birds of a Feather: Homophily in Social Networks. *Annual Review of Sociology*, 27, pp. 415-444.
- Mebius, D. (2017). De gescheiden werelden van Romano en Roemer: de kloof tussen arme en rijke gezinnen groeit. *De Volkskrant*, 13 februari 2017. Geraadpleegd: 8 maart 2017. <http://www.volkskrant.nl/binnenland/de-gescheiden-werelden-van-romano-en-roemer~a4461565/>
- Miltenburg, E. (2017). A different place to different people. Conditional neighborhood effects on residents' socio-economic status (Proefschrift Universiteit van Amsterdam). Amsterdam.
- Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu (2007). *Actieplan krachtwijken*, Den Haag.
- Mitros (2012). *Barometer van stedelijke ontwikkeling*.
- Musterd S., & W. Ostendorf (2001). *Beleid van stedelijke vernieuwing: tussen mythe en werkelijkheid*. B en M. Universiteit Amsterdam.
- Naber, P. (2004). *Vriendschap en sociale cohesie. De rol van leeftijdsgenoten in de opvoeding van jeugd*. Geraadpleegd op 10 juni 2005 via website Hogeschool INHOLLAND, <http://www.inholland.nl/documents/kenniskringen/inauguratiebrochurePaulineNaber.pdf>. Den Haag: Hogeschool INHOLLAND.
- Needham, B. en G. de Kam (2003) *Een hele opgave, Over sociale cohesie als motief bij stedelijke herstructurering*, DGW/Nethur Partnership 24.
- Nijs, D. & F. Peters (2003), *Imagineering - het creëren van belevingswerelden*.
- Onderwijsraad (2005). *Sociale vorming en sociale netwerken in het onderwijs*. Den Haag.
- Ostendorf, W., Musterd, S., De Vos, S. (2001) "Social Mix and the neighbourhood effect. Policy ambitions and empirical evidence". *Housing Studies*. 16 (3), pp. 371-380.
- Ouweland, A. & Davis, S. (2004). *Operatie geslaagd, vervolg ingreep noodzakelijk: evaluatieonderzoek naar de wijkaanpak van naoorlogse wijken in de jaren negentig*. Delft: Onderzoeksinstituut Technische Bestuurskunde.

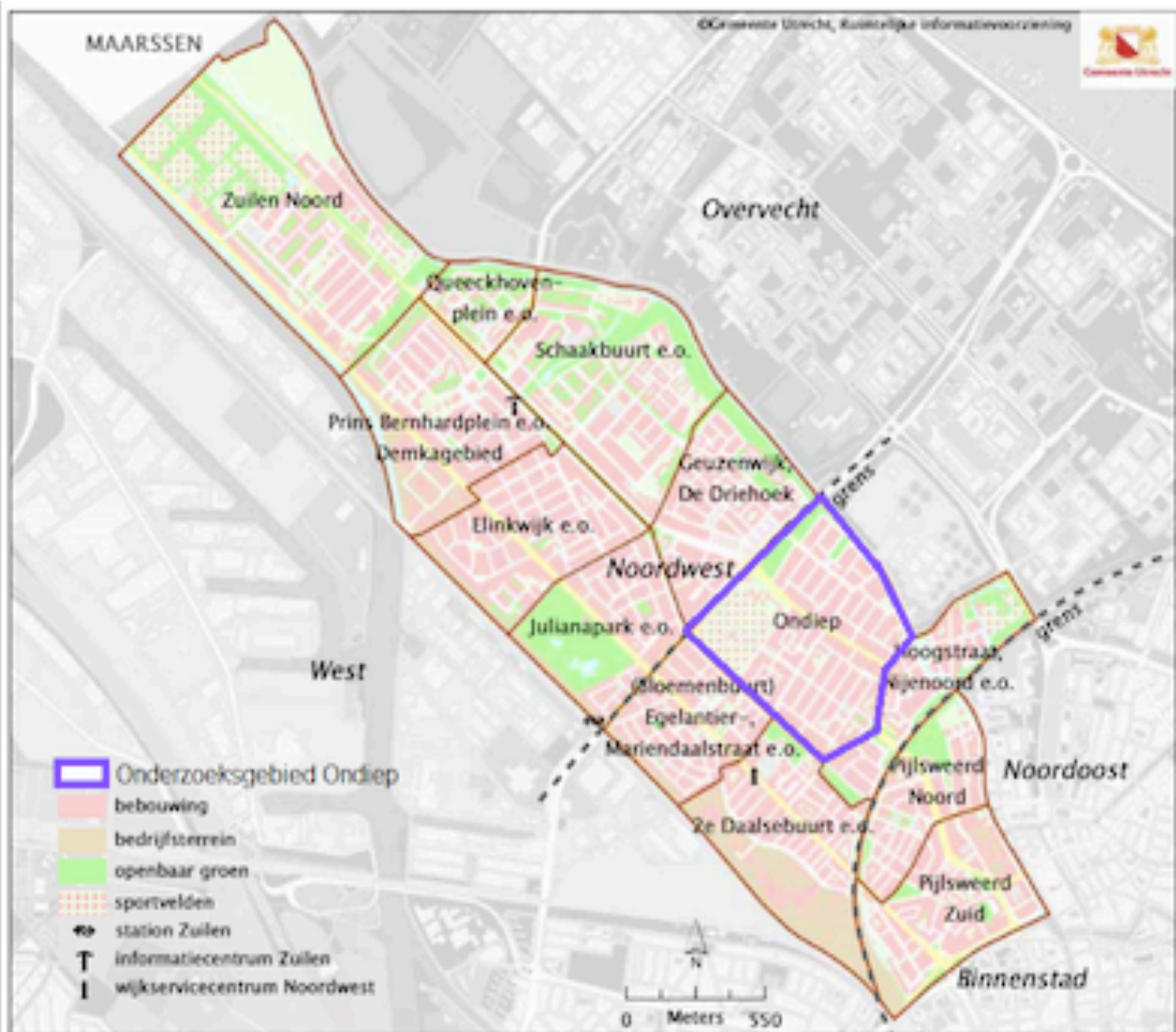
- Peters, K., Elands, B., & Buijs, A. (2010). Social interactions in urban parks: Stimulating social cohesion? *Urban Forestry & Urban Greening*, 9(2), pp. 93-100.
- Potapchuk, W. R., Crocker, J. P., & Schechter Jr., W. H. (1997). Building community with social capital: Chits and chums or chats with change. *National Civic Review*, 86(2), pp. 128-139.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon en Schuster.
- Portes, A. (1998). Social capital: Its origins and applications in modern sociology. *Annual Review Sociology*, 24, pp. 1-24.
- Projectconsortium Sociale Cohesie (2007). Oude en nieuwe betekenissen van sociale samenhang voor kwetsbare buurten, Concept-onderzoeksvoorstel.
- Rankin, B.H. & Quane, J.M. (2002). Social contexts and urban adolescent outcomes: The interrelated effects of neighborhoods, families, and peers on African-American youth. *Social Problems*, 49(1), pp. 79-100.
- RIGO (2004). Leefbaarheid van wijken. Den Haag: Ministerie van VROM.
- Sampson, R. J. & Groves, W. B. (1989). Community Structure and Crime: Testing Social-Disorganization Theory. *The American Journal of Sociology*, 94(4), pp. 774-802.
- Schaffer R., N. Smith (1986). The gentrification of Harlem? *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 76, No. 3, pp. 347-365
- Schnabel, P. (2000). Vergroting van de maatschappelijke cohesie door versterking van de sociale infrastructuur. Probleemverkenning en aanzet tot beleid, in: R.P. Hortulanus en J.E.M. Machielse (red.) *In de Marge. Het sociaal debat*, deel 1 pp. 21-34, Den Haag: Elsevier Bedrijfsinformatie.
- SCP (2010). De Landelijke Jeugdmonitor 2010. Den Haag: SCP.
- SCP (2014). Gescheiden werelden? Een verkenning van sociaal-culturele tegenstellingen in Nederland. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Slater, T. (2006). "The eviction of critical perspectives from gentrification research". *International Journal of Urban and Regional Research*. 30 (4), pp. 737-757.
- Smith, N. (2002). New Globalism, New Urbanism: Gentrification as Global Urban Strategy. In: *Antipode*, 34 (3) pp. 427-450.
- Smith N. (1996). *The New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City*. London, Routledge.
- Smith N. (1987). Gentrification and the rent gap. *Annals of the association of the American Geographers*, 77, pp. 462-478.

- Smith, N. (1979). Toward a theory of gentrification; a back to the city movement by capital not people. *Journal of the American Planning Association* 45, pp. 538-548.
- Spek, M. van der en R. Noyon (1993). *Uitgeknikkerd, opgehoepeld*. Amsterdam: Regioplan/Kinderen Voorrang.
- Stake, R. E. (1995). *The Art of Case Study Research*. Thousand Oaks, Californië.
- Tolsma, J., Meer, T van der & Gesthuizen, M. van der. (2009). The impact of neighbourhood and municipality characteristics on social cohesion in the Netherlands. *Acta Politica*, 44(3), pp. 286-313.
- Uitermark, J., Duyvendak, J. W., & Kleinhans, R. (2007). Gentrification as a Governmental Strategy: Social Control and Social Cohesion in Hoogvliet, Rotterdam. *Environment and Planning A*, 39(1), pp. 125-141.
- Valentine, G. (1997). "Oh yes I can." "Oh no you can't": Children and parents' understandings of kids' competence to negotiate public space safely. *Antipode*, 29(1), pp. 65-89.
- Valentine, G. (2004). *Public space and the culture of childhood*. Londen: Ashgate Publishing.
- Veenbaas, R. en J. Noorda (2000). *Hangplekken een nieuwe rage? Handleiding voor jongerenontmoetingsplaatsen en jeugdbeleid*. Den Haag: Van Stockum Uitgeverij.
- Vermeulen, H. (2001). *De multi-etnische diversiteit als 'feit' en norm*. Amsterdam: Vossiuspers Universiteit van Amsterdam.
- Visser, F. (1991). *Buiten spelen binnen bereik?* Amsterdam: PDI.
- Visser, K. (2012). Ruimte voor jongeren. *AGORA: Magazine voor Sociaalruimtelijke vraagstukken*, 2, (pp. 30-31) (2 p.).
- Visser, K., Bolt, G. & van Kempen, R. (2015). *Buurteffecten op kinderen en jongeren, een literatuurstudie*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Völker, B., Flap, H. D., & Lindenberg, S. (2007). When are neighbourhoods communities? Community in Dutch neighbourhoods. *European Sociological Review*, pp. 99-114.
- Vreke, J., I.E. Salverda, & F. Langers (2010). *Niet bij rood, alleen bij buurtgroen en sociale cohesie*. Alterra rapport 2070. Wageningen University and Research: Wageningen, Nederland.
- VROM (2007). *Actieplan Krachtwijken: van aandachtswijk naar krachtwijk*. Den Haag: Ministerie van VROM.
- Wellman, B. (1999). *Networks in the global village: life in contemporary communities*. Boulder, CO: Westview Press.

- Wessendorf, S. (2014). 'Being open, but sometimes closed': *Conviviality of civility* in a super-diverse London neighbourhood. *European Journal of Cultural Studies*, 17, pp. 392- 405.
- Williams P., & N. Smith (1986). From renaissance to restructuring: the dynamics of contemporary urban development. In Smith N, Williams P (Eds) *Gentrification of the city*, pp. 204-224.
- Wijs- Mulkens, E. de (1999). *Wonen op stand: lifestyles en landschappen van de culturele en economische elite*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Wittebrood, K. en T. van Dijk (2007). *Aandacht voor de wijk. Effecten van herstructurering op de leefbaarheid en veiligheid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Wittebrood, K. & Permentier, M. (2011). *Wonen, wijken & interventies*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Zinnecker, J. (1995). The cultural modernization of childhood. In: L. Chisholm (eds.), *Growing up in Europe*, Berlin: Walter de Gruyter, pp. 85-94.
- Zukin S (1987) *Gentrification: Culture and Capital in the Urban Core*. *Annual Review of Sociology*, Vol. 13, pp. 129-147.

Bijlagen

Bijlagen I. Kaart van de buurten in Noordwest, Utrecht

Bijlagen II. Topic list

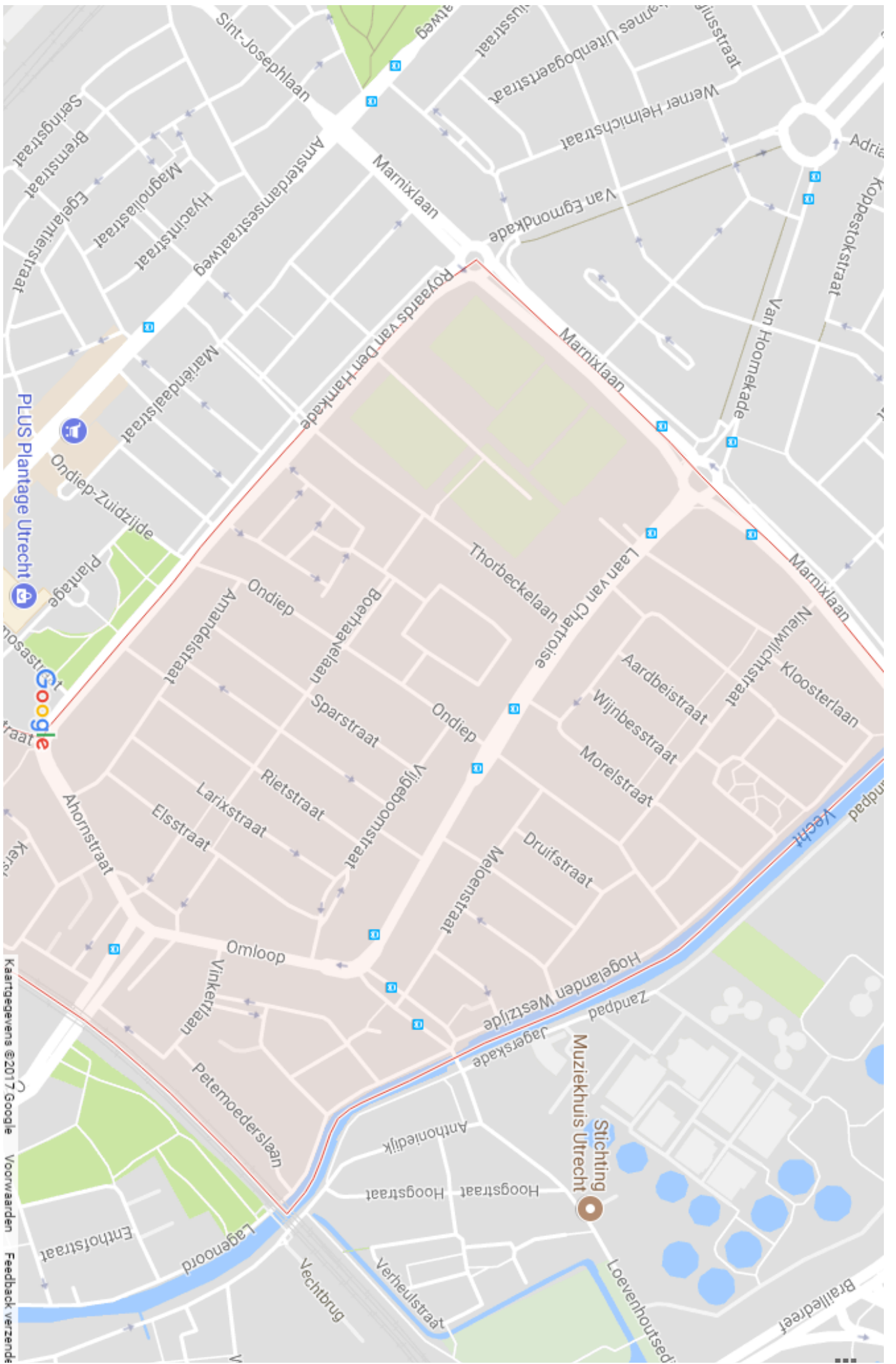
Dit interview zal gaan over jouw ervaringen met veranderingen binnen de buurt en het effect op jouw sociale netwerk en vrijetijdsactiviteiten. Dit interview is onderdeel van mijn afstudeeronderzoek aan de Universiteit van Utrecht. Het interview zal worden opgenomen, heb je hier bezwaar tegen? De data worden enkel gebruikt voor dit onderzoek en zullen indien je dat wilt anoniem worden verwerkt.

	Datum:	Eindtijd:
	Begintijd:	
	Naam respondent	
<u>Thema 1: Wonen & de buurt</u>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Waarom ben je (of je familie) hier in deze buurt, in deze woning komen wonen? <ul style="list-style-type: none"> • Wanneer ben je hier komen wonen? • Waar woon je nu? Denk aan: huur/koop, aantal kamers, soort woning, evt. ouderdom en prijs 2. 'De buurt' betekent niet voor iedereen hetzelfde. Voor sommige mensen is de buurt de straat en voor anderen is de buurt groter. Wat zie jij als de grenzen van jouw buurt? Kan je dat aangeven op dit kaartje? Denk aan: straten, spoor/metrolijnen, water, pleintjes, parken, etc. 3. Wat vind je van je buurt? <ul style="list-style-type: none"> • Wat vind je positief aan het wonen in deze buurt? • En wat vind je negatief? 4. Is de buurt in jouw ogen de afgelopen jaren fysiek veranderd? Zijn de woningen en gebouwen opgeknapt, zijn er nieuwe voorzieningen bijgekomen, speelplekken bijgekomen of juist verwijderd? <ul style="list-style-type: none"> • Kan je een voorbeeld geven wat er zoal is veranderd? • Wat vind je van deze fysieke veranderingen? 	
<u>Thema 2: Sociale cohesie</u>	Gedeelde normen en waarden <ol style="list-style-type: none"> 5. Kun je de mensen in je buurt beschrijven? Denk aan: leeftijd, SES, etniciteit. <ul style="list-style-type: none"> • Wat voor verschillende groepen zijn er in de buurt? (etnisch/lifestyle/SES) • Voelt je je gelijk aan of juist anders dan de andere bewoners in de buurt? Denk aan: mentaliteit, ideeën, waarden, leefstijl, gedrag. Waarom? • Wat vind je van de diversiteit/verschillende groepen in de buurt? Wat vind je het leukst? Wat het minst leuk? Waarom? 6. Is de bevolkingssamenstelling veranderd in de afgelopen jaren? <ul style="list-style-type: none"> • In hoeverre zie jij een verschil tussen de oude en nieuwe bewoners? Merk je dat dit verschillende soorten mensen zijn? Waaraan merk je dit? • Hoe ervaar je de omgang met je (nieuwe) buurtbewoners? 7. Hoe gaan buurtbewoners met elkaar om? Wordt er bijvoorbeeld onderling een praatje gemaakt als je elkaar ergens tegenkomt, of help je je burens wel eens? 	

	<ul style="list-style-type: none"> • Is dit veranderd? Hoe is dit veranderd? • Hoe ga jij met de buurtbewoners om? <p>8. Wat vind je van de komst van de nieuwe (jonge) bewoners die de afgelopen jaren in Ondiep zijn komen wonen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hoe ervaar je dit? <p>Buurtbinding</p> <p>9. Wat voor activiteiten onderneem je in de buurt?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Met wie onderneem je deze activiteiten? • Waar onderneem je deze? • Hoe vaak onderneem je deze activiteiten? <p>10. Maak je gebruik van buurtactiviteiten/buurtcentrum?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hoe vaak maak je hier gebruik van? • Met wie maak je hier gebruik van? <p>Sociale interactie → Overgang naar sociaal kapitaal</p> <p>11. Kan je wat vertellen over het contact dat je hebt met de mensen die in de buurt wonen?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zo ja, wat houdt dit contact in? • Wat vind je van dit contact?
<p><u>Thema 3: Sociaal kapitaal</u></p>	<p>Sociaal netwerk</p> <p>12. Kun je de mensen noemen die het belangrijkste voor je zijn / het dichtst bij je staan? (Vrienden, burens, klasgenoten – 3 belangrijkste, zonder ouders)</p> <p>Per persoon:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kun je wat over deze persoon vertellen? • Wat is hun leeftijd? - Geslacht? -Etniciteit? - Opleidingsniveau? • Waar wonen ze? (Zelfde buurt, buiten buurt in stad, buiten stad, buitenland) • Type school/werk? • Soort relatie met respondent? (Vriend, familie, collega, burens) • Duur relatie? • Frequentie contact? • Aard van het contact (uitgaan, hulp, huiswerk, etc.) • Waarom is deze persoon belangrijk voor je? <p>13. Heeft de komst van de nieuwe bewoners invloed op jouw vriendengroep?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ga je nog met dezelfde vrienden om? • Waarom wel of niet? • Hoe ervaar je dit? <p>Hulpbronnen die je haalt uit je sociale netwerk</p> <p>14. Kan je wat vertellen over de omgang met de nieuwe jonge bewoners?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ga je vaak met de nieuwe bewoners om? Wat doe je dan zoal? Merk je verschil in de omgang met de oude bewoners? • Heb je meer toegang tot andere vriendengroepen dan dat je voorheen had? <p>15. Ken je iemand...? [Steeds vragen wie dat dan is (o.a. oude/nieuwe bewoner)]</p> <ul style="list-style-type: none"> • Die je kan helpen bij het vinden van een bijbaan

	<ul style="list-style-type: none"> • Van wie je geld kunt lenen • Met wie je kunt praten over persoonlijke problemen • Met wie je kunt praten over een conflict thuis • Die je stimuleert om goed je best te doen op school • Die je helpt met je schoolwerk • Die je stimuleert een goed baan te vinden • Met minimaal een HBO-diploma • Die je ziet als een voorbeeld <p>16. Denkt je dat door de komst van de nieuwe bewoners het wonen in deze buurt je vooruit helpt in het leven, of dat hier wonen dit juist verhindert? Of maakt de buurt waarin je opgroeit niets uit? <i>Denk aan: werk vinden, goede school vinden</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Kan je hier iets meer over vertellen? <p>Ontmoetingsplekken en vrijetijdsactiviteiten</p> <p>17. Wat doe je het liefst in je vrije tijd? Met wie?</p> <p>18. Op welke plekken kom je zoal?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Waar zijn deze plekken (binnen of buiten de buurt) • Maak je gebruik van pleinen, parken, markten, of buurthuizen? • Waarom (niet)? • Wie ontmoet je daar? • Wie maakt er (nog meer/wel) gebruik van deze plekken? • Maak je gebruik van lokale voorzieningen in je buurt? Denk aan: Organisaties, sport, vrije tijd, winkelen, scholen, horeca, muziek → Waarom (niet)? • Wie ontmoet je daar? <p>19. Hebben de fysieke veranderingen en de komst van nieuwe bewoners invloed op jouw vrijetijdsactiviteiten?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Maak je gebruik van nieuwe ontmoetingsplekken? • Onderneem je andere activiteiten dan vroeger?
<p><u>Thema 4: Sociaal demografische kenmerken</u></p>	<p>20. Wat is je geboortjaar?</p> <p>21. In welk land bent je geboren? En je ouders? [evt met welke achtergrond identificeer je jezelf?]</p> <p>22. Wat voor opleiding doe je?</p> <p>23. Hoe ziet je huishouden eruit? (Ouders, broers/zussen)</p> <p>24. Kunnen jullie thuis goed rondkomen met het inkomen van je ouders? Waar blijkt dit uit?</p>

Bijlagen III. Ontwikkeling van codeboom Nvivo

Name	Memo Link	Sources	References
Sociaal demografische kenmerken	<i>Wat zijn de persoonskenmerken van de participanten? Hierbij gaat het voornamelijk om de woontijd, leeftijd en opleidingsniveau.</i>	0	0
<i>Etniciteit</i>		9	10
<i>Leeftijd</i>		9	10
<i>Opleidingsniveau</i>		9	10
Sociaal kapitaal	<i>Over welke hulpbronnen beschikken de jongeren voorheen en hoe is dit nu? Wie helpt hun bij hun schoolwerk, baan of stage.</i>	1	1
<i>Hulpbronnen</i>		8	31
<i>Invloed nieuwe bewoners op hulpbronnen</i>		8	10
Sociaal netwerk	<i>Met wie gaan de jongeren om? Is dit voornamelijk binnen de buurt of erbuiten. En welke invloed hebben de nieuwe bewoners? Zijn zij opgenomen in het sociale netwerk van de jongeren?</i>	7	17
<i>Belangrijke mensen</i>		7	20
<i>Invloed komst nieuwe bewoners op sociaal netwerk</i>		8	18
Sociale cohesie	<i>Hoe is het gesteld met de sociale cohesie, uitgesplitst naar buurtbinding, omgang met de buurtbewoners (normen en waarden) en de sociale interactie met zowel de oude als de nieuwe bewoner. In welke mate is de sociale cohesie veranderd en hoe ervaren de jongeren in Ondiep dit? Welke invloed hebben de nieuwe bewoners bovendien op hun vriendengroep. Kortom hoe ervaren de jongeren de sociale veranderingen ten gevolge van gentrificatie.</i>	5	6
<i>Beschrijving buurtbewoners</i>		9	23
<i>Bevolkingssamenstelling</i>		6	8
<i>Buurtbinding</i>		7	7
<i>Activiteiten in de buurt</i>		4	5
<i>Omgang buurtbewoners</i>		9	25
<i>Sociale interactie</i>		7	11
<i>Contact met nieuwe bewoners</i>		7	14
<i>Contact met oude bewoners</i>		1	2
<i>Vriendengroep</i>		6	13
Wonen in de buurt Ondiep	<i>Hoelang wonen de jongeren al in Ondiep en hoe ervaren zij de buurt. Wat zijn hun positieve en negatieve ervaringen met de buurt en hoe ervaren zij de fysieke veranderingen ten gevolge van de gentrificatie.</i>	1	1
<i>Fysieke veranderingen</i>		7	10
<i>Negatieve ervaringen</i>		9	19
<i>Positieve ervaringen</i>		9	25
<i>Type woning (Koop of Huur)</i>		9	12
<i>Woontijd</i>		9	9